RU'BE B. EL-'ACCÂC VE DÎVÂN'ININ İNCELENMESİ

Dr. Mustafa TOPRAK

KARAHAN KİTABEVİ

Birinci Baskı : Aralık 2024

Eser :Ru'be b.el'Accâc ve Dîvân'ının İncelenmesi
Yazar : Dr. Mustafa Toprak

Yayın editörü : Seyfi Karahan
Pazarlama : İsmet Karahan
Kapak tasarım : Karahan
Mizanpaj : Karahan

ISBN: 978-625-6638-36-5
Baskı: Öz Baran Ofset
Tel: 312.394 45 60

email: karahankitap@mynet.com
www.karahankitabevi.com

KARAHAN KİTABEVİ

Merkez: Kayalıbağ Mah.Atatürk Cad.26001 Sok. Özelsancak İşh.1/B
Seyhan / ADANA
Tel: (0 322) 363 05 84 Faks: (0 322) 363 57 79
Şube: Mahfesığmaz mah.79019 sok.Sargut apt.no:39
Tel:(0322)234 16 11 Faks:(0322)234 16 33
Çukurova / ADANA

ÖN SÖZ

Arap dili ve belâgatının önemli unsurlarından biri şiirdir. Recez ise şiirin türlerinden biridir. Dili güzel kullanan Ru'be gibi fasih şâirler istişhâda konu olmaları dolayısıyla Arap dilinde çok özel bir konuma sahiptir. Arap dünyasında yapılan çalışmalarda Ru'be'nin recezleri daha çok sarf ve nahiv yönünden araştırılıp edebî sanatlar yönünden ihmal edilmiş olması ayrıca ülkemizde yüksek lisans ve doktora çalışmasına konu yapılmadığı için önemine binaen bu konu tercih edilmiştir.

Çalışmamız giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın konusu, amacı, önemi, literatür değerlendirmesi ve yöntemi ele alınmış, birinci bölümde Ru'be b. el-'Accâc'ın yaşadığı dönemdeki siyasî, sosyal, ilmî ve kültürel durum, ikinci bölümde onun hayatı, ailesi ve edebî kişiliği, üçüncü bölümde recezlerinde ele aldığı konular ve dördüncü bölümde ise işlediği edebî sanatlardan öne çıkanlar incelenmiştir.

Doktora tez çalışmam boyunca gerek konu seçiminde gerekse başından sonuna kadar ilmî tecrübelerinden istifâde ettiğim, bu çalışmada çok emeği geçen değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Abdulkadir Bayam'a teşekkürü bir borç bilirim. Tez izleme komisyonunda katkılarını gördüğüm Prof. Dr. Halim Öznurhan ve Prof. Dr. Ramazan Adıbelli hocalarıma, aileme ve dostlarıma teşekkür ederim. Son olarak maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen herkese şükranlarımı sunarım.

Mustafa TOPRAK

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **ii**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ ..... **viii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

RU'BE B. EL-'ACCÂC'IN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ **7**

1.1. Siyasî Hayat 7
1.1.1. Emevîler Dönemi 7
1.1.2. Abbâsiler Dönemi 13
1.2. Sosyal Hayat 15
1.3. İlmî ve Kültürel Hayat 18
1.3.1. Dînî İlimler 18
1.3.2. Tarih İlmi 19
1.3.3. Kelam ilmi 21
1.3.4. Tıp ve Kimya İlmi 22
1.4. Dil ve Edebiyat 23
1.4.1. Filolojik Çalışmalar 24
1.4.1.1. Nesir 26
1.4.1.2. Şiir 28
1.4.1.3. Kaside 29
1.4.1.4. Recez 31

İKİNCİ BÖLÜM

RU'BE B. EL-'ACCÂC'IN HAYATI, AİLESİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ **40**

2.1. Adı, Nesebi ve Künyesi 40
2.2. Ru'be'nin Doğumu ve Ölümü 41

2.3. Ru'be'nin Kişiliği.....42
2.3.1. Ru'be'nin Şahsiyeti 42
2.3.2. Ru'be'nin Edebî Kişiliği.....44
2.3.2.1. Şâirlerin ve Dilcilerin Gözünden Ru'be 44
2.3.2.2. Ru'be'nin Şiirleri ve Sözleriyle İstişhâd.....51
2.3.2.3. Ru'be'nin Kırâat ve Hadis İlimlerindeki Yeri ..55
2.3.2.4. Ru'be'den Etkilenen Şâirler 57
2.4. Ru'be'nin Ailesi 58
2.4.1. Babası 58
2.4.2. Annesi.....61
2.4.3. Eş ve Çocukları.....62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RU'BE B. EL-'ACCÂC'IN ŞİİRLERİNDE ELE ALDIĞI KONULAR 66

3.1. Medih 66
3.2. Hiciv/Taşlama 82
3.3. Şikâyet/Sitem 84
3.4. Gazel.....90
3.5. Vasıf/Tasvîr.....94
3.6. Fahr.....105
3.7. Hikmet.....121
3.8. Astroloji.....129
3.9. Zühd 131
3.10. Büyü ve Kehânet 132

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RU'BE B. EL-'ACCÂC'IN ŞİİRLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ 134

4.1. Ru'be b. el-'Accâc'ın Şiirlerinin Dil ve Üslup Özellikleri.....134

4.1.1. Dil ve Lafız Özellikleri 134
4.1.1.1. Eş/Yakın Anlam 135
4.1.1.2. Muhâlefetü'l-Kıyâs ve Tenâsüb 138
4.1.1.3. Şatırda Anlam Bütünlüğünün Olmaması 141
4.1.2. Üslup Çeşitleri 142
4.1.2.1. Emir Üslubu 142
4.1.2.2. Nehiy Üslubu 144
4.1.2.3. İstifhâm Üslubu 147
4.1.2.4. Nidâ Üslubu 150
4.1.2.5. Itnâb Üslubu 155
4.2. Ru'be b. el-'Accâc'ın Şiirlerinde Edebî Sanatlar 156
4.2.1. Teşbîh 156
4.2.2. Mecâz 161
4.2.2.1. Mecâz-ı Aklî 161
4.2.2.2. Mecâz-ı Lugavî 164
4.2.3. İstiâre 167
4.2.4. Kinâye 172
4.2.5. Tıbâk 175
4.2.6. İktibâs/Tazmin 179
4.2.6.1. Telmih 183
4.2.7. Cinâs 186
4.2.8. Müşâkele 192
4.2.9. Mübâlağa 193
4.2.10. Vezin ve Kâfiye 195
SONUÇ 200
KAYNAKÇA 203

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

a.s. : Aleyhisselâm
b. : Bin
bkz. : Bakınız
b.y. : Basım yeri yok.
çev. : Çeviren
DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi
ed. : Editör
h. : Hicrî
Hz. : Hazreti
İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
krş. : Karşılaştır
m. : Mîlâdî
nşr. : Neşreden
ö. : Ölümü
r.a. : Radıyallâhu anh/anhâ
s.a.v. : Sallallâhu ‘aleyhi ve sellem
S : Sayı
s. : Sayfa
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
thk. : Tahkik eden
ts. : Tarihsiz
tsh. : Tashih eden
vd. : Ve diğerleri
Yay. : Yayını, Yayınları
y.y. : Yayımevi yok

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu

Hicrî 65-145 yılları arasında yaşayan, babası da kendisi gibi şâir olan Ru'be'nin o dönemde söylediği recezleri birtakım dilci ve edipler tarafından toplanmıştır. Dönemin önemli isimlerinden Ebû 'Amr eş-Şeybânî (ö. 213/828), Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî (ö. 231/846) ve Ebû 'Amr b. 'Alâ (ö. 154/771) onun recezlerini derleyenlerdendir. Muhammed b. Habîb (ö. 245/860), Ebû Ali el-Hirmâzî (ö.?) ve Ahmed b. Muhammed el-Meydânî (ö. 518/1124) derlenmiş olan bu recezlere şerh yazan isimlerdir. *Dîvân*'ın ilk neşri ise Arap dili ve edebiyatı üzerine çalışmaları olan Alman Müsteşrik Wilhelm Ahlwardt tarafından yapılmıştır. Çalışmamaızın konusu; Ru'be b. el-'Accac'ın hayatı, edebi kişiliği, *Dîvân*'ında ele aldığı konular ve recezlerinde kullandığı edebî sanatların kısmen incelenmesidir.

2. Çalışmanın Amacı

Bir toplumun edebiyatı o toplumun kimliğini ortaya koyan en önemli unsurdur. Çünkü edebiyat toplumun inanışını, yaşantısını, maddi ve manevi değerlerini, meydana gelen olayları ve bu olayları değerlendirme şeklini, ilmî birikimini, sanat anlayışını ve ahlâkî yapısını yansıtır.

Bu çalışmamızda Ru'be b. el-'Accâc'ın kaynaklarda sınırlı bilgi ile sunulan hayatı, recezlerini îrâd ederken değindiği konular ve kullandığı edebî sanatların incelenmesi ile Ru'be ve recezlerinin Arap diline katkısının ortaya koyulması amaçlanmıştır.

Bu konunun tercih edilmesinde; Arap âleminde yapılan çalışmalarda Ru'be'nin recezlerinin daha çok sarf ve nahiv yönünden araştırılıp edebî sanatlar yönünden çalışılmamış olması; ülkemizde ise bu konuda görebildiğimiz kadarıyla herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olması etkili olmuştur.

3. Çalışmanın Önemi

Emevîler siyasi açıdan çok çalkantılı dönemler yaşamış olsalar da edebiyat ve ilim yönünden önemli bu takım gelişmeler ortaya koymuşlardır. Bu edebî gelişmelerden biri, recezin urcûze şeklini almasıdır. Câhiliye ve Sadru'l-İslâm döneminde çoğunlukla üç beş şatırdan ibaret olan şiir türlerinden recez, Emevîler döneminde adeta kaside gibi dört yüz şatra varan uzunluktaki urcûze hâlini almıştır. Bu

urcûzelerde kasidelerde olduğu gibi medih, iftihar, gazel, tasvir ve hikmet gibi birçok konu işlenmiştir. Konu bakımından gayet zengin olan urcûze, edebî sanatların işlenmesi yönünden de bir o kadar zengindir.

Emevîler döneminde recez söyleyen birçok şâir vardır. Halifeler saraylarında bu râcizlere iltifat etmiş, onlara ikramda bulunmuşlardır. Ru'be ve babası el-'Accâc bunlardan ikisidir. Verilen bu değer, recezin çok revaç bulmasına önemili katkı sağlamıştır.

Recez türünün gelişimine büyük katkıyı sağlayan öncü râcizlerden biri Ru'be b. el-'Accâc'dır. Recez sanatının Ru'be ile zirve yaptığı ve ondan sonra da recezde gelişimin durduğu kabul edilir. Ru'be'yi önemli hâle getiren özelliklerinden biri de onun, Arap dilinde sözleri (günlük hayattaki konuşmaları) ve şiirleriyle istişhâd edilen son şâirlerden olmasıdır. Nitekim birçok lugat, belâgat, sarf ve nahiv ile ilgili kaynak kabul edilen eserlerde onun recezlerinde kullandığı kelimelerle istişhâd edilmiştir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Ru'be ve *Dîvân*'ının Arap dili ve belâgatı açısından önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

4. Literatür Değerlendirmesi

Ru'be b. el-'Accâc ve *Dîvân*'ı ile ilgili literatür araştırması yapılırken ülkemizde yüksek lisans ve doktora düzeyinde yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Arap dili ve belâgatı alanında böyle bir doktora tez çalışmasının yararlı olacağı kanâatine varılmıştır. Konumuzla ilgili Arap dünyasında yapılan çalışmalar:

- Yüksek lisans düzeyinde Heyfâ Yûnus Musâ eş-Şerîf'in *"Şevâhidu Ru'be fî Lisâni'l-'Arab Dirâse Delâliyye"* adlı tez çalışması,
- Doktora tezi olarak Fas Seyyidî Muhammed b. Abdillah Üniversitesinde Hâlid Haccûd'un iki ciltlik *"Şerhu Dîvâni Ru'be b. el-'Accâc el-Mensûb li-Ebî Sa'îd ed-Darîr"* isimli tahkik çalışması,
- Lübnan el-Câmiatü'l-İslâmiyye'de Râzî Nevâsıra'nın, şerh olduğu anlaşılan *"Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc"* isimli iki ciltlik tahkik çalışması mevcuttur.

Bunların dışında:

- Mısır'da Dâhî Abdülbâkî Muhammed tarafından tahkiki yapılan Ru'be'nin dîvân'ının *"Şerhu Dîvâni Ru'be b. el-'Accâc li-'âlim luğavî kadîm"* isimli üç ciltlik şerhi,
- Lübnan'da Abdurrahman Abdullâh el-Cümey'ân tarafından tahkik edilen *"Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc bi-şerhi Muhammed b. Habîb"* isimli dört ciltlik şerhi mevcuttur.

Ancak genel itibariyle bu şerhlerde şâirin muradının ne olduğuna nadiren değinilmiş, daha çok kelimelerin lugat anlamlarına yer verilmiştir. Görünen o ki şârihlerde şâirin kasdını izah etme değil onun kullandığı kelimeleri anlama çabası mevcuttur. Bu sebeple recezleri çevirirken şerhlerden yararlanmakla birlikte daha ziyade klasik sözlüklerden yararlanılmıştır.

Yine Arap dünyasında müstakil eser olarak:

- Havle Takıyyüddîn el-Hilâlî'nin kaleme aldığı *"Dirâse Luğaviyye fî Erâcîzi Ru'be ve'l-ʿAccâc"* isimli, Ru'be ve babası el-'Accâc'ın recezlerinin dil açısından karşılaştırmasını yaptığı eseri,
- Ömer Abdülmu'tî Ebü'l-ʿAyneyn'in "*el-Luğa fî Erâcîzi Ru'be b. el-'Accâc"* isimli eseri mevcuttur.

5. Çalışmanın Yöntemi

Ru'be ve recezlerinin Arap diline ne gibi katkılarının olduğu, recezlerinde ne tür konuları ele aldığı ve hangi edebî sanatları işlediğinin açıklanması dolayısıyla bu çalışmada betimleyici yöntem kullanılmıştır.

Çalışmamızda neşri William Ahlwardt tarafından yapılan *Dîvân* esas alınmıştır.

Yine çalışmamızda klasik kaynaklar esas alınmakla birlikte modern kaynaklardan da yararlanılmıştır. el-Mektebetü'ş-Şâmile programı ve internet siteleri de akademik araştırma kurallarına uygun biçimde istifâde edilen diğer iki unsur olmuştur.

İncelemeler sonunda görülmüştür ki şiirin kasîd tarzı beyit şeklinde iki parçadan oluşurken recezde beyit şeklinde değil beyitten müstakil; üç, beş veya yedi şatır halinde tek sayılı şatırlardan oluşmaktadır. Ru'be'nin recezleri/urcûzeleri nadiren çift sayılı çoğunlukla tek sayılı şatırlardan oluşmaktadır. Çalışmamızda; recezler beyit şeklinde ikişer şatır hâlinde yazıldığında Türkçe'ye çevirilerinde anlam bütünlüğü her zaman sağlanamadığından ve anlatım

bozukluklarına mahal verdiğinden, bunu önlemek için her bir şatır, Ru'be'nin *Dîvân*'ının şerhlerinde de olduğu gibi tek şatır halinde alt alta yazılmıştır.

Recez aruz bahirlerinden bir bahir kabul edildiğinden çalışmamızdaki şatırların sonuna ayrıca bahir ismi olarak recez yazılmamıştır.

Bu çalışmanın muhtevası oluşturulurken şu aşamalar izlenmiştir:

1. Çalışmamızın başlığını belirlemeden önce Ru'be ve *Dîvân*'ı ile ilgili ülkemizde ve Arap dünyasında yapılan çalışmalar incelenmiştir. Böylece tezin muhtevası, gayesi ve önemi ortaya konulmuştur.

2. Tez konusunun anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünüldüğünden evvelâ Ru'be'nin yaşadığı dönemdeki siyasî, sosyal, kültürel ve ilmî hayat ele alınmıştır.

3. Şiir ve recez kelimeleri, lugavî ve ıstılâhî açıdan incelenmiştir.

4. Receze soluk katan meşhur râcizlere ait recezlerden kısa örnekler verilmiştir.

5. Ru'be'nin recezlerinde kulladığı kelimelerin bir kısmının yapısı ele alınmıştır.

6. Ru'be'nin recezlerinde işlenen konular incelenmiştir.

7. Ru'be'nin recezlerinde kullandığı edebî sanatlardan bir kısmı tespit edilerek açıklanmıştır.

8. Ru'be'nin recezleri, vezin ve kâfiye açısından da değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada teknik açıdan şu yöntemler izlenmiştir:

1. Çalışmada adı geçen şahısların isimlerinin ilk geçtiği yerde vefat tarihleri hicrî/mîlâdi olarak verilmiştir. Bu şahısların ölüm tarihi bilgilerinde TDV İslâm Ansiklopedisi verileri esas alınmıştır. TDV İslâm Ansiklopedisi maddelerinde olmayan şahısların ölüm tarihi ise ulaşabildiğimiz ana kaynaktaki gibidir.

2. Tercümeler yapılırken harfî tercüme yöntemi kullanılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda geçen âyetlerin meâllerinin yazılmasında

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın resmi internet sitesinden istifâde edilmiştir.

3. Ru'be'nin recezleri incelenirken *Dîvân*'ına yazılan şerhlerden ve bazı recezlerinin şahid olarak gösterildiği eserlerden istifâde edilmeye gayret edilmiştir. Şerhlerde genellikle sözlük tarzında; kelimelerin yalnız lugat anlamlarının verildiği, nadiren râcizin kasdının ne olabileceğine yönelik yorumların yapıldığı müşâhede edilmiştir. Dolayısıyla râcizin o günkü maksûduna ulaşabilmek maksadıyla ilk dönem sözlüklerinden yararlanılmakla birlikte günümüz Türkçesine en uygun anlamın yakalanabilmesi için *el-Kâmûsü'l-muhît* tercümesi olan *Kâmûs Tercümesi*'ne mürâcaat edilmiştir. Ayrıca *Ahterî-i Kebîr* gibi Osmanlı dönemi sözlüklerinden yararlanılmıştır.

4. Bu çalışmamızda şâir kelimesi de kullanılmakla birlikte daha çok râciz kavramı kullanılmıştır.

5. Dipnot yazımında Chicago dipnot sistemine uyulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

RU'BE B. EL-'ACCÂC'IN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Siyasî Hayat

Ru'be'in yaşadığı dönem, Emevîlerin son dönemi ile Abbâsîlerin kurulduğu ilk döneme denk geldiği için o zaman dilimindeki siyasî hayat iki ayrı dönem hâlinde ele alınmıştır.

1.1.1. Emevîler Dönemi

Ru'be'nin Mervân b. Hakem'in (ö. 65/685) halifeliği döneminde dünyaya geldiği anlaşılmaktadır.[1] Emevî halifelerinin üçüncüsü Muâviye b. Yezîd, yeni halife olacak kişiyi belirleme işini istişare kuruluna bırakarak süresi ihtilaflı olmakla birlikte yirmi gün ile üç ay arasında süren hilâfet makamından ayrıldı.[2] el-Câbiye[3] denen yerde düzenlenen toplantıda Mervân b. Hakem 64/684 yılında halîfe seçildi. Böylece halifelik makamı Benî Ümeyye kabilesinin Süfyânîler kolundan Mervânîler koluna geçmiş oldu. Hilâfete seçildikten sonra Mervân birçok fitne ile karşı karşıya kaldı ve bu fitneleri yok etmek için harekete geçti. Medine'de halifeliğini ilan etmiş olan Abdullah b. ez-Zübeyr'in (ö. 73/692) taraftarlarından Dahhâk b. Kays'ı[4] (ö. 64/684) Merc-i Râhıt[5] savaşında mağlup etti ve böylece kendisine biat eden

---

1 Ali Muhammed es-Sallâbî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2011), 725.

2 es-Sallâbî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, 696-697.

3 el-Câbiye, Şâm'ın Cevlân (Golan) mıntıkasındaki bir beldenin adıdır. Bkz. Ebû Abdillah Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1977), 1:91.

4 Dahhâk b. Kays, Benî Fehr kabilesinin reisi, Şâm'ın fethine katılmış ve Sıffîn savaşında Hz. Muâviye'nin yanında yer almıştır. Kûfe valiliği yapan Dahhâk b. Kays, II. Muâviye'nin halifeliği bırakmasının ardından Abdullah b. ez-Zübeyr'e biat etmiş ve Merc-i Râhit savaşında öldürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd ez-Ziriklî, *el-Aʿlâm*, (Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 2002), 3:214-215.

5 Merc-i Râhıt, Şâm'ın doğusunda Gûta'da bir yer adıdır. Mervân b. Hakem ve Dahhâk b. Kays el-Fehrî'nin yanında yer alan iki grubun karşı karşıya geldiği yerdir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 3:21.

taraftarlarının güvenini pekiştirdi. Kısa bir sürede düşmanlarına karşı kazanmış olduğu başarılarla Emevî devletini çöküşten kurtararak hanedanın devamını temin etti. Vefatından önce oğulları Abdülmelik'i ve Abdülaziz'i veliaht tayin etti.[6]

Mervân'dan sonra halifelik makamına geçen oğlu Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/705), el-Haccâc (ö. 95/714) komutasında büyük bir ordu hazırlayarak Emevîlere karşı halifeliğini ilan etmiş olan Abdullah b. ez-Zübeyr'in üzerine gönderdi. el-Haccâc, önce Irak'ı kontrolünde tutan Abdullah b. ez-Zübeyr'in kardeşi Mus'ab b. ez-Zübeyr (ö. 72/691) üzerine yürüdü onu mağlup ettikten sonra ordusuyla Mekke'ye varıp Abdullah b. ez-Zübeyr'in hayatına son vererek Arabistan ve Irak topraklarını hâkimiyeti altına aldı.[7] Mervân b. Hakem zamanında Emevî ailesine karşı hareket eden birçok grup vardı. Bu grupların kendisine ve devletine karşı düşmanlık dışında ortak bir çıkar etrafında birleşmediklerini gören Mervân bunları daha kolay kontrol altına almak için bir plan hazırladı. Abdülmelik, babası Mervân'ın kendilerine karşı olan grupları yok etmeye yönelik zamanında yapmış olduğu ve bir kısmını gerçekleştirdiği bu planı kusursuzca takip ediyordu.[8]

Abdülmelik, karşı karşıya kaldığı problemleri birer birer hallederken Hâricî Ebû Füdeyk[9] (ö. 73/692) fitnesini ve emrinde görevli komutan iken kendisine başkaldıran İbnü'l-Eş'as'ı[10] (ö. 85/704) da ortadan kaldırdı. Böylece Emevî hilâfetini tehdit eden unsurları yok etti ve Hz. Mu'âviye'nin vefatından sonra bir süreden beri duraklamış olan

---

6 Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* thk. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî (b.y.: Dâru hicr, 1418), 11:712-713; es-Sallâbî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, 1:731.

7 Ebû Caʿfer Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî târîhu'r-rusül ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-maʿârif, ts.), 6:187-188.

8 Muhammed Süheyl Takkûş, *Târîhu'd-devleti'l-Ümeviyye* (Beyrut: Dâru'n-nefâ'is, 2010), 69.

9 Ebû Füdeyk'in ismi Abdullah b. Sevr el-Harûrî'dir. Bahreyn'de ayaklanma başlatmış ve orayı kontrol altına almıştır. Abdülmelik b. Mervân ona karşı savaşmış, onu ve ordusundan altı bin kişiyi öldürmüş, sekiz yüz kişiyi ise esir almıştır. ez-Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 4:86.

10 İbnü'l-Eş'as, halifeliğini ilân eden âsi Emevî kumandanıdır. Bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "İbnü'l-Eş'as, Abdurrahman b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21:32-33.

İslâm fetihleri yeniden başladı. Bu dönemde ilk İslâm parası bastırıldı. Fetihler sonucunda genişlemiş olan İslâm coğrafyasında yerel dillerle tutulan dîvânlar Arapça'ya tercüme edildi. Abdülmelik öldüğünde geride siyasi, askerî ve idari yönden sağlam, sınırları Atlas okyanusundan Ceyhun nehrine kadar uzanan geniş topraklara sahip bir İslâm devleti bırakmıştı.[11]

Her yönüyle muazzam bir devletin yönetimini devralan Velîd b. Abdilmelik (ö. 132/749-50) döneminde Maveraünnehir, Sind ve civarı fethedilmiş, Anadolu'ya seferler düzenlenmiş ve neticede İslâm devletinin sınırları Türkistan'dan bugünki Fransa içlerine, Anadolu'dan Hindistan sınırlarına kadar genişlemişti. el-Velîd devletin iç çekişmelerden kurtulması ve ekonomik açıdan rahatlaması dolayısıyla olsa gerek ki imar işlerine çok önem vermiştir. Bu yönüyle halifeler içinde öne çıkmış; öyle ki kendisine Ümeyye oğullarının mühendisi denmiştir. Onun döneminde birçok cami, köprü ve yol yapılmıştır.[12] el-Velîd b. Abdilmelik'in yaptığı önemli icraatlarından biri de sağlık işlerine önem vererek hastaneler yaptırmış, o zamanki ağır hastaların her türlü ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle onları devletin himayesine almıştır.[13] Medine âlimlerine kötü davranan vali Hişâm b. İsmâil'i görevden almış ve yerine adaleti sebebiyle ikinci Ömer diye anılacak olan amcasının oğlu Ömer b. Abdilazîz'i (ö. 101/720) getirmiştir.[14] Ömer b. Abdilazîz'in hilâfete geçmesi hanedânın yıkılması için çalışan muhalif mezheplere karşı Ehl-i Sünnet öncüleri olan bir dini zümrenin gelişmesine yardımcı olmuştur.[15]

el-Velîd b. Abdilmelik'in vefatından sonra yerine gelen kardeşi Süleyman b. Abdilmelik (ö. 99/717) zamanına gelindiğinde ise İslâm askerleri hicri 99 yılında İstanbul'u kuşatmış, şehre girişler engellenmiş ancak bir yıl süren kuşatma büyük kayıplar nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmış ve Süleyman'dan sonra halifelik makamına gelen Ömer b. Abdilaziz'in emriyle İslâm ordusu kuşatmayı bırakarak geri çekilmiştir. Süleyman b. Abdilmelik'in öne çıkan özelliklerinden biri de istişareye

---

11 et-Taberî, *Târîhu't-Taberî,* 6:94.

12 es-Sallâbî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, 2:135-138.

13 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9:609.

14 et-Taberî, *Târîhu't-Taberî,* 6:427.

15 İsmail Yiğit, "Emevîler (Siyasî Tarih)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11:92.

çok önem vermesiydi. Devlet yönetimini istişare üzerine inşâ etmiştir. Dile getirdiği metodunu kendi ifâdesiyle aktarmak gerekirse "Halkımın hoşlanmadığı bütün emirleri azlettim, halkın ileri gelenlerinin üzerinde anlaştığı kimseleri o beldelere vali tayin ettim" denebilir. Âlimlerle ve şehirin her türlü işinde tecrübe sahibi uzman kimselerle istişare ederdi. Bunlardan biri Ömer b. Abdilaziz'di, onu kendisine danışman yapmıştı.[16]

Ömer b. Abdilazîz Emevî siyasî tarihine yeni bir soluk kazandırmış, onun döneminde adeta Hulafâ-yı Râşidîn dönemi yeniden yaşanmış, Müslümanlar bir süreden beri İslâm'ın kaybolan parıltılı günlerine tekrar kavuşmuştur.[17] ez-Zehebî (ö. 748/1348) Ömer b. Abdilaziz hakkında şunları söylemektedir: *"Hem yaratılışı hem ahlakı güzel, aklı kâmil, siyasî bir dâhî, son derece âdil, bir o kadar âlim, anlayış sahibi, çok âbid, dünyalıklara hiç önem vermeyen, çevresindeki emirlerin muhalefetine rağmen korkusuzca hakkı haykıran biriydi. Emirlerin haksız yere mal edinmelerini engellemiş ve ellerindeki haksız kazançlarına da el koymuştur. Ömer b. Abdilazîz, bu duruma daha fazla dayanamayan emirler tarafından zehirlenerek öldürülmüştür. Hulefâ-yı Râşidîn'in beşincisi kabul edilmiştir."*[18] İşlerini Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hz. Peygamber'in sünnetine göre yapmaya son derece önem verirdi. Hutbelerinden birinde "*İslâm'ın kuralları ve sınırları vardır; kim bunları yerine getirirse mükemmel bir imana sahip olur, kim de bunlara dikkat etmezse imanında mükemmelliğe ulaşamaz.*" demiştir. Bir başka sözünde ise *"Allah'a yemin olsun ki Peygamberimizin sünnetini yaşamayacaksam ve hak yolda yürümeyeceksem göz açıp kapayacak kadar dahi yaşamak istemem."* kelimeleri dilinden dökülmüştür.[19]

Ömer b. Abdilaziz'in vefatından sonra halifelik makamına Yezid b. Abdilmelik geçti. Halifeliğinin ilk zamanlarında Ömer b. Abdilaziz gibi hareket etti ancak devamlılık sağlayamadı. ez-

---

16 Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem* tsh. Na'îm Zerzûr, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ʿilmiyye, 1412/1992), 7:15.

17 Muhammed Keşşâş, *er-Recez fi'l-'asri'l-Ümevî* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1995), 18.

18 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ'* (b.y.: Müessesetü'r-risâle, 1405/1985), 7:120.

19 es-Sallâbî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, 2:196-197.

Zehebî'nin belirttiğine göre halifeliğe uygun biri değildi, eğlenceye ve zevküsefâya düşkündü.[20] es-Sallâbî, Yezid b. Abdilmelik hakkında iki cariyesine aşırı derecede gönlünü kaptırdığına dair birtakım çelişkili ve abartılı söylentilerin olduğunu ve bunun mesuliyetinin o söylentileri rivâyet edenlere ait olduğunu ifâde etmiştir.[21] Yaygın kanâate göre dört sene dört ay hilâfet makamında kalmış, ömrünün sonuna doğru felç geçirmiş ve kısa süre sonra da vefat etmiştir.[22]

Yezid b. Abdilmelik'in (ö. 105/724) vefatından sonra kardeşi Hişâm b. Abdilmelik'e (ö. 125/743) h.105 yılında biat edildi.[23] Hişâm, halkına çok hassas davranmaya gayret ederdi. Halktan herhangi birine yanlış bir söz söylediğinde halife olmasına rağmen onun gönlünü almak için gerekli nezaketi gösterecek kadar alçak gönüllüydü ve el öptürmeyi asla sevmezdi. Sapkın fırkalara karşı çok mücadele etmişti. Biniciliğe çok düşkündü, bu nedenle yarış alanı yapmış ve dört bin at topladığı rivâyet edilmiştir. Âlimlere değer verir, onlardan istifâde eder, alacağı kararlarda doğrudan olmasa da onların etkisi olurdu.[24] Onun halifeliği döneminde Hâricîler tarafından gerçekleştirilen birkaç olay dışında genel anlamda sakin bir dönem yaşanmıştır.[25]

Hişâm b. Abdilmelik'in vefatından sonra yerine 125/743 yılında yeğeni el-Velîd b. Yezîd b. Abdilmelik (ö. 126/744) geçmiştir. Halifelik makamına geçmeden önce halifelik makamı şöyle dursun bir Müslümana dahi yakışmayacak hal ve hareketlerden dolayı amcasıyla ters düşmüş ve hilafet merkezini terk etmişti. Amcası Hişâm'ın vefat haberini aldığında ise hilafet merkezi Şâm'a dönerek halifeliğini ilan etmiştir.

Kaynaklarda onun hilâfetten önce içine düştüğü içki ve eğlence hayatından halifelik makamına geçtikten sonra da kurtulamadığı, dinin

---

20 ez-Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ'*, 7:152.
21 es-Sallâbî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, 2:526.
22 Ebü'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin el-Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb ve meʿâdinü'l-cevher*, thk. Kemâl Hasan Mer'î (Beyrut: el-Mektebetü'l-'asriyye, 2005), 3:161; es-Sallâbî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, 2:548.
23 el-Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb*, 3:169.
24 es-Sallâbî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, 2:559-567.
25 es-Sallâbî, *ed-Devletü'l-Ümeviyye*, 2:593.

emir ve yasaklarını hafife aldığı, devlet işlerine ve halkın ihtiyaçlarına gereğince önem vermediği ifâde edilmektedir. [26]

Amcası zamanında, kendisine muhalif olup da amcasına yardım edenlere -birçoğu Emevî ailesi fertleri- karşı kini sebebiyle onlardan intikam alma peşine düşmüştür. Ülkedeki kötü durumdan hoşnut olmayan bir grup tarafından el-Velîd tuzağa çekilerek öldürülmüştür.[27]

el-Velîd b. Yezîd b. Abdilmelik'in öldürülmesinden sonra yerine III. Yezîd diye de bilinen Yezîd b. el-Velîd b. Abdilmelik 126/744 yılında halife seçildi. Yezîd, din ve devlet işlerine sımsıkı sarılan, takva sahibi biriydi. Ancak onun dönemi çok kısa sürdü. Halife olduktan altı ay sonra vefat etti, kendisinden sonra halifeliğe kardeşi İbrahim geçtiyse de halifeliği Mervân b. Muhammed'e (ö. 132/750) bıraktı.[28]

Son Emevî halifesi 127 /744 yılında halife olan Mervân b. Muhammed kendisine karşı gerçekleşen Hâricî ve Şiî ayaklanmalarını bastırmış, Emevî aile üyelerinden halifelik makamını ele geçirmek isteyenleri mağlup etmiş ancak yaklaşmakta olan asıl büyük tehlikenin farkına varamamıştı. Abbâsîler gizliden gizliye propagandalarını tamamlamış ve uygun zamanı geldiğinde de Mervân b. Muhammed'e karşı harekete geçmişlerdi. Kûfe'yi kontrol eden Abbâsîler Ebü'l-Abbâs es-Seffâh'ı (ö. 136/754) halife ilan ettiler. Ebü'l-Abbâs es-Seffâh Irak topraklarını ele geçirmiş ve mağlup olup kaçan Mervân b. Muhammed'i Suriye'ye oradan da Mısır'a kadar takip etmiş ve orada yakalayarak öldürmüştür. Böylece İslâm tarihinde Abbâsîler dönemi başlamıştır.[29]

---

26 ez-Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ'*, 5:371-373; et-Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7:209; Abdülmünʿim el-Hâşimî, *el-Hilâfetü'l-Ümeviyye* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002), 389-399.

27 ez-Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ'*, 5:371-373; et-Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7:209; Abdülmünʿim el-Hâşimî, *el-Hilâfetü'l-Ümeviyye* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002), 389-399.

28 Abdülmelik b. Hüseyin el-ʿİsâmî, *Semtu'n-nücûmi'l-ʿavâlî fî enbâi'l-evâili ve't-tevâlî* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ʿilmiyye, 1419/1998), 3:339-342.

29 Yiğit, "Emevîler", 94; el-Hâşimî, *el-Hilâfetü'l-Ümeviyye*, 423-426.

1.1.2. Abbâsiler Dönemi

Ru'be hayatının son dokuz senesini, Abbâsîlerin ilk halifesi Ebü'l-Abbâs es-Seffâh ve ikinci halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr (ö. 158/775) döneminde yaşamıştır.

Ebü'l-Abbâs'a halife olarak biat edildiğinde henüz hâkimiyeti ve devlet yönetimini ele alamamıştı. Birçok bölgede hâkimiyet, Emevîlere karşı Abbasî ailesinin hilafete gelmesi için çalışan komutan ve dâîlerin elindeydi. Ebü'l-Abbâs devlet otoritesini bu komutanlar ve dâ'ilerin yetkisine bırakmayıp Abbasî ailesinin elinde toplamak için; kardeşleri, amcaları ve yeğenlerinden yardım almasının gerektiğini düşündü ve bunlardan amcası Süleyman b. Ali'yi Basra'ya, Dâvûd b. Ali'yi Hicâz ve Yemen'e vâli tayin etti. Yine amcası Abdullah b. Ali'yi II. Mervân'ın üzerine gitmesi için ve kardeşi Ebû Ca'fer el-Mansûr'u, Yezîd b. Hübeyre ile savaşması için komutan tayin etti.[30]

Bu sırada Emevîlere karşı Abbasîlerin hilafete gelmesinde emeği olan bazı komutanlar, Ebü'l-Abbâs'ın bütün kontrolü elinde tutmaya çalışmasından huzursuz oldular. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs, onları hoşnut etmek için *kendi ailesinden vali tayin ettiği kişilerin yönetime ortak olmalarının yalnızca onursal bir ortaklık olduğunu* belirtti. Kardeşi Ebû Ca'fer'i onlardan el-Hasan b. Kahtabe'ye göndererek: *"Elbette asker sizin askeriniz ve komutanlar sizin komutanlarınızdır, ancak kardeşimin yanınızda bulunmasını ve işleri takip etmesini istiyorum."* demiştir.[31]

Ebü'l-Abbâs hilafete geldikten sonra bir yandan İslam coğrafyasında birliği sağlamaya çalışırken bir yandan da Emevî nüfuzunun hâkim olduğu bölgelerde baş gösteren fitne ve isyanlarla mücadele etmiştir. Basra'da Hâricîlerin, Fars'ta Bessâm b. İbrâhim'in ve Sind'de Mansûr b. Cumhûr'un başlattığı isyanlar bu isyanlardan bazılarıdır.[32]

Ebü'l-Abbâs'ın hilâfeti döneminde, Çin ordusu ile yapılan ve Çinlilerin hezimeti ile neticelenen Talas Savaşı, dönemin en önemli olaylardan biridir. Bu hezimet sonrasında Çin'in Batı Türkistan

---

30 et-Taberî, Târîhu't-Taberî, 7:432-459.

31 Takkûş, *Târîhu'd-devleti'l-Abbâsiyye* (Beyrut: Dâru'n-nefâ'is, 2009), 39.

32 Hakkı Dursun Yıldız, "Ebü'l-Abbas es-Seffâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 283-284.

üzerindeki siyasî emelleri o dönemde sona ermiştir. İç isyanları bastırarak büyük ölçüde siyasi birliği sağlayan Ebü'l-Abbâs, Endülüs hariç bütün İslam coğrafyasında halife olarak kabul edilmiştir. Mert, cömert, vakur ve edip bir kişiliğe sahip olan Ebü'l-Abbâs, beş yıl halifelik yapmış, yakalandığı çiçek hastalığı neticesinde 136/754 yılında Enbâr'da vefat etmiştir. Vefatından önce kardeşi Ebû Ca'fer el-Mansûr'u sonra da İsâ b. Mûsâ b. Muhammed'i veliahd tayin etmiştir.[33]

Ebü'l-Abbâs vefat ettiğinde kardeşi Ebû Ca'fer hac emiri olarak Hicâz'da idi. Onun adına biatı Enbâr'da bulunan yeğeni 'İsâ b. Mûsâ aldı ve bu durumu ona yazarak bildirdi. el-Mansûr sert, sakınılan, dikkatli, dürüst ve halkın maslahatını gözetmesiyle bilinmekteydi. Onu başarıya taşıyan özellikleri ise, haksız yere kan dökmeyi sevmemesi ve zorluklara karşı çok sebatkâr olmasıydı.[34]

Ebû Ca'fer hilafete geçtiğinde; içerde birtakım sâiklerle kendisine karşı ayaklanarak iç karaşıklığa sebep olan amcası Abdullah b. Ali b. Abdillah'ın üzerine bir ordu gönderdi. Mağlûp olan ve kardeşi Süleyman b. Ali'ye sığınarak Basra'ya kaçan amcası burada hapsedildiği evde vefat etmiştir (ö. 147/764).[35]

Horasan'da bulunan ve Abbâsîlerin hilafete geçmesinde önemli yeri olan Ebû Müslim el-Horasânî, halife Ebû Ca'fer'e karşı tavırları dolayısıyla öldürüldü. Ebû Müslim'in ölümünden sonra Horasan'da birtakım isyanlar baş gösterdiyse de Ebû Ca'fer tamamını ortadan kaldırdı. Bu isyanların başlıcaları Mecûsi olan Sünbâz, Râvendiler, Üstâzsîs ve Hâricî isyanlarıdır.[36]

Halife Mansûr, Endülüs dâhil bütün İslam coğrafyasında hâkimiyeti tek hilafet altında toplamaya çalışsa da Endülüs'te buna muvaffak olamadı ve orada bir devlet kuran Abdurrahman b. Muâviye b. Hişâm ile anlaşma yoluna gitti.[37]

---

33 et-Taberî, Târîhu't-Taberî, 7:470-471; Yıldız, "Ebü'l-Abbas es-Seffâh", 283-284.

34 Takkûş, *Târîhu'd-devleti'l-Abbâsiyye*, 47.

35 Takkûş, *Târîhu'd-devleti'l-Abbâsiyye*, 48-49.

36 Takkûş, *Târîhu'd-devleti'l-Abbâsiyye*, 51-59.

37 Nahide Bozkurt, "Mansûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28:295-296.

Halife Mansûr, 158/775 yılında hacca giderken yolda rahatsızlandı ve vefat etti. Yerine veliaht ilân ettiği oğlu Muhammed el-Mehdî geçti.[38]

1.2. Sosyal Hayat

Ru'be'nin yaşadığı bu dönemde sosyal hayata, genellikle Irak'ta yaşanan siyasi olayların sebebiyet verdiği kargaşalar damgasını vurmuştur. Çünkü Irak toprakları Hâricîler ve Şîa gibi Emevî karşıtı grupların merkezi konumundaydı. Bu gruplar tarafından tutuşturulan fitne ateşleri, Emevîlerin toplumsal hayatını çok germiş, zaman zaman hilafet tahtını tehdit eder duruma gelmiştir. Buna karşılık Emevî halifeleri ise bazen çok sert yöntemlere başvurmuşlardır. Bu halifelerden biri Abdülmelik b. Mervân, Irak'ta ortaya çıkan fitne ve neticesindeki kargaşa ortamını bastırmak için el-Haccâc'ı oraya gönderdi. el-Haccâc Kûfe'ye geldi, mescide girdi, başındaki sarığını peçe gibi kullanarak yüzünü gizlemiş bir vaziyette minbere çıktı. İnsanlar etrafında meraklı gözlerle toplanınca ayağa kalktı ve yüzünü açıp şu sözlerle hitap etti:

"Koparılma zamanı gelen olgunlaşmış kelleler görüyorum ve ben sakallarla sarıklar arasındaki kanları gözetliyorum."[39] Burada el-Haccâc, isyan ederek huzur ortamını bozmaya kalkışan kimseleri çok açık ve net bir şekilde tehdit etmekte ve bunu yaparken de öyle bir üslûp kullanıyor ki, kellelerini almanın, hasat olgunluğuna gelen, ağaç dallarındaki meyveleri koparmak kadar kolay olduğunu îmâ ederek muhataplarının kalplerine korku salmaktadır.

Irak'ın aksine hilafet merkezi olan Şam'da ise sükûnet ve refah ortamı hâkimdi. Yeni fethedilmiş topraklardan getirilen ganimetler, ülkenin servetine servet katmıştı. el-Velid b. Abdilmelik yedi yıl boyunca toplanan bütün haracı Emeviyye Câmii'nin yapımında kullanınca, halk bunu çok büyük bir müsriflik olarak değerlendirmiş ve Müslümanların mallarını hiçbir şeye faydası olmayan yerlere harcıyor diye tepki göstermeye başlamışlardı. Bunun üzerine halka hitap eden el-Velid b. Abdilmelik *"Duydum ki olur olmaz konuşuyormuşsunuz,*

---

38 Takkûş, *Târîhu'd-devleti'l-Abbâsiyye*, 73.

39 et-Taberî, Târîhu't-Taberî, 7:204-205.

şayet devletin hazinesine bir buğday tanesi bile girmese halkıma on sekiz yıl yetecek malımız var." deyince insanlar sakinleşmiştir.[40]

Zenginliğin ve refah seviyesinin yükselmesi neticesinde müzik, yeme içme, giyim kuşam ve mimarî gibi sosyal hayatın hemen her alanında birçok gelişmenin meydana geldiği görülmektedir. Yine maddi refahın artmasının bir sonucu olarak bu asırda insanlar müziğe düşkün hale geldiler, köleler ve cariyeler edinip eğlence meclislerine gidip gelmeye başladılar. Ancak bu durum halkın geneli için geçerli değildi. Artık Emevîleri çöküşe götüren sürece sebep olanlardan Halife el-Velîd b. Yezîd b. Abdilmelik[41] ve bazı emirler başı çeken kimseler olmuşlardı.

Kültürel ilerlemenin göstergelerinden biri diğeri de yiyecek ve içeceklerde çeşitliliğin ortaya çıkmasıdır. Araplar önceleri tirit, kadîd[42] ve ateşte pişirilen et/kebap yerlerdi. Ancak bu dönemde Arap mutfağına daha önce bilmedikleri ve yeni tanıştıkları birçok İran ve Türk yemeği girdi. Özellikle tatlı türlerinde hoşknanç,[43] şeker ve sütle yoğrulmuş çörekler, irmik, yağlı kek ve pastalar, kuru meyveler ve yufka ile tanıştılar.

Yemek türleri yanında yemek yapma şekillerinde ve yemek yaparken kullanılan araç gereç türünde de gelişmeler oldu. Araplar, yemeklerinde tahta kaşık ve Çin'den getirilen porselenler kullandılar, Avrupalılarda olduğu gibi boyunlarına mendil bağladılar. Üzerine

---

40 Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 2:466.

41 el-Velîd b. Yezîd b. Abdilmelik, içki içerdi, eğlence düzenler, müzik ve şarkı dinlerdi. İlk defa ülkedeki şarkıcıları yanına toplayan, müzik ve eğlence ortamları tertip eden, bunu gizlemeden açıktan yapan ve içkiyi ulu orta içen kimse olarak bilinir. Onun hakkında "Mervân oğulları'nın yüz karası" denir. Ayrıntılı bilgi için bkz., el-Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb*, 3:177-178.

42 Kadîd, uzun uzun dilimlenip güneşte kurutulan ettir. Bkz. Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi* (b.y: y.y., ts.), 1:668.

43 Hoşknanç tereyağı, şeker, badem ve yer fıstığıyla hazırlanan ve hilal şeklinde yapılan bir tür ekmektir. Bkz. Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlîkî, *el-Mu'arreb mine'l-kelâmi'l-a'cemî 'alâ hurûfi'l-mu'cem*, thk. Abdurrahîm (Dımaşk: Dâru'l-kalem, 1990), 283.

beyaz kumaştan örtüler geçirilmiş masalar etrafına dizilmiş sandalyelere oturdular.[44]

Sosyal hayattaki gelişmeler giyim kuşama da yansıdı. Artık Araplar, Yemen, Kûfe ve İskenderiye'den getirilen nakışlı elbiseler giymeye, nakışlı başörtüler, sarıklar, cübbeler, bel altı ve bel üstü giysi türlerini kullanmaya başladılar. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ'* isimli eserinde o dönemde yaşayan Ebü'n-Necm ile Ru'be'nin babası el-'Accâc'ın karşılaşmasını anlatırken; *"el-'Accâc, üzerinde güzel elbiseleriyle hörgüçlü devesine binerek meydana çıkmış, Ebü'n-Necm ise üzerinde abasıyla çıkmıştı."* diye yazmaktadır.[45]

Bu dönemin göze çarpan bir diğer gelişmesi ise farklı eğlence türlerinin ortaya çıkmasıdır. Bunlardan bazıları ava çıkmak ve at yarışları düzenlemek vb. halk arasında at yarışları yaygınlaşmış, Emevî halifeleri dahi bu yarışlara katılmıştır. Hişâm b. Abdilmelik, zamanının ilk hipodromunu kuran kimse olarak bilinir. Kendi atları ve başkalarının atlarından oluşan dört bin atı bir araya getirmiştir.[46] At yarışı tertip eden bir diğer Emevî halifesi de el-Velîd b. Yezîd'dir. Bu müsabakalar, eğlenmek ve hoş zaman geçirmek maksadıyla düzenleniyordu. Halifeler, emirler ve halkın çoğu bu müsabakalara katılıyordu.[47]

Halifelerin ve emirlerin şehirlerde yaşaması ve yabancı kültürlerle etkileşimin de buralarda olması dolayısıyla, sosyal hayatta yaşanan bu gelişmelerin daha çok şehirde meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu devrin Araplarının kendi örf ve âdetlerinden ve hayat tarzlarından kopmadıkları, şehir hayatının yanı sıra bir kısmının -sayıları az olsa da- bedevî/çöl hayatını sürdürdüğü bilinmektedir.[48]

---

44 Seyyid Emîr Ali, *Muhtasaru târîhi'l-'Arab ve't-temeddüni'l-İslâmî*, çev. Riyâd Rafet (Kahire: Matba'atü lecnetü't-te'lîf ve't-terceme ve'n-neşr, 1938), 177.

45 Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ'*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru'l-ma'ârif, ts.), 2:603; Keşşâş, *er-Recez fi'l-'asri'l-Ümevî*, 33.

46 el-Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb*, 3:170.

47 el-Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb*, 3:181; Keşşâş, *er-Recez fi'l-'asri'l-Ümevî*, 35.

48 Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân İbn Haldûn, *Mukaddimetü İbn Haldûn*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş (Dımaşk: Dâru Yaʿrub, 2004), 1:453.

1.3. İlmî ve Kültürel Hayat

Bu dönemde ilmî ve kültürel alanda bir hareketlilik meydana gelmiş, daha çok Mısır, Şam ve Irak'ta var olan yabancı kültürlerin etkisiyle, ilmî ve kültürel alandaki bu canlılık gözle görülür şekilde genişlemiştir. Aynı zamanda Arapların düşünce dünyasında da ilerlemeler olmuş, bu ilerlemeler dînî, lugavî, edebî ve felsefî birçok ilim alanında kendini göstermiştir.[49]

1.3.1. Dînî İlimler

Arapların İslâmiyet ile birlikte ilk öğrendiği ilim, din ilmi olmuştur. Sahâbe-i kirâm İslâm şehirlerine dağılmış, bunların çoğu fetihlere katılmış ve gittikleri İslam şehirlerinde dînî medreseler tesis etmişlerdir. Bu medreselerin temelini Kur'ân-ı Kerîm, hadîs ve fıkıh ilimleri oluşturmaktadır. Araplarda ilmî telifin başlangıcında bu kaynaklara kuvvetli bağlılık gerekiyordu. O dönemin önemli ilim merkezleri, Medine, Fustât, Basra, Kûfe ve Şam idi. Zamanın en önemli dinî ilimlerinden biri, tefsir ilminin temeli kabul edilen kıraat ilmidir. Kırâat ilmi, Kur'ân-ı Kerim'i doğru okuma usûllerini konu edinir. Dönemin önde gelen kırâat âlimleri; Medine'de Nâfi' b. Abdirrahmân b. Ebî Nu'aym el-Medenî (ö. 169/785), Mekke'de Abdullah İbn Kesîr (ö. 120/738), Kûfe'de Âsım b. Ebi'n-Necûd el-Esedî el-Kûfî (ö. 127/745), Şam'da Abdullah b. 'Âmir el-Yahsubî (ö. 118/736) idi.

Dînî ilimlerden bir diğeri ise tefsir ilmidir. Tefsir, Kur'ân-ı Kerim'in ilk açıklayıcısı olan Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında ortaya çıkmıştır. Bu açıklama vazifesini ondan Sahâbe-i kirâm devralmış, Sahâbe'den tâbiîn, tâbiînden de tebe-i tâbiîn devralmış ve kendilerinden öncekilerin sözlerini bir araya getirerek tefsir kitaplarınının ilk örneklerini yazmışlardır. İlk tefsiri sayfalar halinde yazıya geçiren kimse Mücâhid b. Cebr'dir (ö. 103/721).[50]

Bir diğer ilim ise hadis ilmidir. Hadis, kavlî, fiilî ve takrirî olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'den nakledilenlerdir. İslâm'da hadîs, Kur'ân-ı Kerim'den hemen sonra gelen ikinci önemli kaynaktır. Hicrî ikinci asra kadar, hadisler daha çok ağızdan ağıza usulüne uygun bir şekilde aktarılarak ezberlendi. İzin verilenlere birkaç sayfa halinde kâğıda

---

49 Keşşâş, *er-Recez fi'l-'asri'l-Ümevî*, 37.

50 es-Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'd-devleti'l-'Arabiyye* (by.: Müessesetü şebâbi'l-câmi'a, ts.), 422.

yazdırılıp tedvin edilmeye başlandı. Özellikle Emevî halifesi Ömer b. Abdilaziz sahih hadislerin tedvinine çok ihtimam gösterdi ve güvendiği hadis âlimlerinden bazılarına hadisleri toplamalarını emretti. Hadisler toplanarak yazıldı ve İslâm coğrafyasının her tarafına gönderildi. Dönemin önemli hadis âlimlerinden bazıları Hasan el-Basrî (ö. 110/728), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) ve Mâlik b. Enes (ö. 179/795).[51]

Bu asırdaki dinî ilimlerden biri de fıkıhtır. Fıkıh ilmimin, Kur'ân ve hadis ilminden bağımsız olduğu düşünülemez. Yukarıda ismi geçen âlimler, aynı zamanda fıkıh ilminde öncü olmuşlardır.

1.3.2. Tarih İlmi

Araplar, İslâm öncesinde ümmî olmaları dolayısıyla önemli günlerini ve olaylarını uzun şiirler şeklinde veya birbirinden bağımsız haberler şeklinde, şifahî olarak rivâyet yoluyla dilden dile aktarıyorlardı. Ancak Yemen ve Hîre Arapları için aynı şey söylenemez. Çünkü Yemen Arapları krallarının bazı olaylarını ve genel durumlarını inşâ ettikleri yapılarına yazıyla nakşediyorlardı. Hîre Arapları ise memleketlerindeki hadiseleri yazıyorlar ve bu yazdıkları bilgileri kiliselerine bırakıyorlardı.[52]

Müslüman Araplar için tarih ilmi önem arz etmektedir. Müslümanların tarih çalışmalarının temelini oluşturan ögelere baktığımızda bunların başında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatının geldiği görülür. O'nunla ilgili haberler, katıldığı savaşlar, söylediği sözler, Habeşistan'a ve Medine'ye hicretler gibi olaylar, İslâmın ilk döneminde tarihin başladığı önemli ögelerdir. Bundan dolayı, Mekke ve Medine şehirleri İslam tarihi açısından başlıca iki merkezdir. İlk Müslüman tarihçilerin haberleri (olayları) şifahî olarak aktarması, tıpkı hadis râvîleri gibiydi. Şöyle ki, hadis râvîlerinde, her nesil kendisinden önceki nesilden bilgiyi şifahî olarak alır ve sonraki nesle aktarırdı. Tarihi haberler, sika kimselerden dinlenerek ezberlenirdi. Bu kimseler ise isnâd zinciriyle bilinirdi. İsnâd zinciri, o dönemde tarihi haberin doğruluğunun tesbiti hususunda muteber bir vesile kabul edilirdi. Bu

---

51 Sâlim, 423; Ali Hüsnî Harbutlî, *el-Hadâratü'l-'Arabiyyetü'l-İslâmiyye*, (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1994), 274.

52 Harbutlî, *el-Hadâratü'l-'Arabiyyetü'l-İslâmiyye*, 274.

isnâd zincirinin, muhaddislerin hadis rivâyetinde izlediği metodun aynısı olduğu söylenebilir. Arap tarihi, ortaya çıkış sürecinde hadis ilmi ile aynı usulü takip etmiştir. Dolayısıyla tarihi olaylar bu yönüyle iki unsurdan meydana gelir. Birincisi râvîler; olayları rivâyet edenler ki bunlar isnâd zinciriyle bilinir. İkincisi metin; olayları aktarma esnasında kullanılan ifâdelerdir.[53]

İslâmın ilk yıllarında tarihe damgasını vuran güzide insanın Hz. Peygamber (s.a.v.) olması ve tarihi olaylar içerisinde onun sözlerinin ve fiillerinin yer alması nedeniyle tarih ile hadis ilminin iç içe olması gayet doğal bir neticedir. Emevîler döneminde başlarda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sîreti ve gazveleri yazılırken ilerleyen zaman diliminde toplumsal ve sosyal olayların artması neticesinde savaşlar, İslâmî fetihlerle ilgili konular, nesebler, kabileler arası, bölgeler ve mezhepler arası çatışmalar da tarih konuları arasındaki yerini almıştır.[54]

Tarih alanında megâzî bilgisine sahip kişilerin başında Hz. Osman'ın oğlu Ebân (ö. 105/723) gelmektedir. Onun bize kadar ulaşmayan megâziye dair bir eserinin olduğu kaynaklarda rivâyet edilmektedir. Ebân'ın öğrencisi Muğîre b. Abdirrahman (ö. 186/802), hocasından aldığı megâzîye dair bilgileri bir kitapta toplamıştır.

Bu alandaki bir diğer önemli şahsiyet ise, Ebân b. Osmân ile çağdaş olan 'Urve b. Zübeyr'dir (ö. 94/713). 'Urve b. Zübeyr, ailesinin aksine siyasetle değil genç yaşta ilimle alakadar olmuş ve Mescid-i Nebevî'de ilim halkalarına katılmış, teyzesi Hz. Âişe (r.a)'nin derslerine devam etmiştir. Ağabeyi Abdullah b. Zübeyr'in Emevîler tarafından şehit edilmesinden sonra Abdülmelik b. Mervân'a sığınan 'Urve, hicrî 74 yılında Abdülmelik b. Mervân'a biat etti. Kendisinden İslam'ın doğuşuyla ilgili haberleri yazmasını isteyen Abdülmelik b. Mervân'ın isteğini yerine getiren 'Urve'nin pek çok rivayetine İbn İshâk'ın (ö. 151/768), el-Vâkıdî'nin (ö. 207/823) ve et-Taberî'nin (ö. 1033/1624) eserlerinde bolca rastlanmaktadır.[55]

Megâzî yazarlarından bir diğeri ise Âsım b. Ömer b. Katâde ez-Zaferî'dir (ö. 120/738). Emevî halifesi Ömer b. Abdilazîz onu hilâfet

---

53 Sâlim, *Târîhu'd-devleti'l-'Arabiyye*, 425.

54 Sâlim, *Târîhu'd-devleti'l-'Arabiyye*, 426-428.

55 İrfan Aycan, "Emevîler Döneminde İlmi Hayat", *Emevîler Dönemi Bilim Sanat ve Kültür Hayatı*, ed. İrfan Aycan (Ankara: Otto, 2017), 49.

merkezine davet edip Şam Camii'nde megâzîye ve sahâbîlerin menkıbelerine dair dersler vermesini temin etmiştir. Halifenin vefatından sonra Medine'ye dönen 'Âsım, burada on sekiz yıl kadar öğretim faaliyetinde bulunduktan sonra vefat etmiştir. Ölüm tarihiyle ilgili farklı rivâyetler vardır 724, 735, 737 veya 738 yılında vefat ettiği rivâyet edilmektedir.[56]

Emevîler döneminin siyer ve megâzî âlimlerinden biri de, Şurahbil b. Sa'd'dır (ö. 123/740). Kendisinin yazdığı kitap günümüze ulaşmamış ancak daha sonraki siyer ve megâzî yazarları onun bu konudaki rivâyetlerinden iktibasta bulunmuşlardır.[57]

Dönemin önde gelen meşhur ilim adamlarından biri de koyu bir Emevî taraftarı olarak bilinen İbn Şihâb ez-Zührî'dir (ö. 124/742). İbn Şihâb, Emevî halifeleri Abdülmelik b. Mervân, Velîd b. Abdilmelik, Hişâm b. Abdilmelik, Süleyman b. Abdilmelik ve Ömer b. Abdilaziz ile iyi münasebetler kurmuştur. İbn Şihâb'ın özellikle hadis tarihi açısından bakıldığında şöhreti daha da iyi anlaşılacaktır. Çünkü o, hadis tedvin sürecinde etkin bir rol oynamış ve hadis tedvin eden ilk kişi olarak tanınmıştır. Onun varlığından bahsedilen eseri günümüze ulaşmamış, ancak rivâyetleri kendisinden sonra gelen müelliflerin eserlerinde fazlasıyla yer almıştır.[58]

1.3.3. Kelam ilmi

Emevîler döneminde Cebriyye, Kaderiyye ve Mu'tezile gibi bazı kelam ekolleri ortaya çıkmıştır. Cebriyye, Allah'ın irâdesinin mutlak olduğunu, Allah'ın gücünün insan irâdesini sınırladığını ve bu sebeple insanın seçmesinin ve dilediğini yapmasının mümkün olmadığını söyler. Yine Cebriyeye göre yüce Allah insanda fiilleri yaratır ve insanın bu fiilleri değiştirmeye gücü yetmez. Bu görüşü ortaya atan ilk kişi Cehm b. Safvân'dır (ö. 128/745-46). Bu nedenle onun görüşünü savunanlara "*Cehmiyye*" denmiştir. Cehmiyye Allah'ın sıfatlarını inkâr eder, bu sıfatların beşere özgü sıfatlar olduğunu düşünür. Beşer ise mahlûktur. Kaderiyye ise, Cebriyyeye bir tepki

---

56 Mustafa Zeki Terzi, "Âsım b. Ömer b. Katâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 1:479.

57 İrfan Aycan, "Emevîler Döneminde İlmi Hayat", 50.

58 İrfan Aycan, "Emevîler Döneminde İlmi Hayat", 52; Halit Özkan, "Zührî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44:544-549.

olarak ortaya çıkmıştır. Kaderiyyenin çizdiği yol; insan, tasarrufları hakkında iradeye ve güce sahiptir. Kaderiyye, görüşlerini Kur'ân-ı Kerim'den âyetlerle delillendirmiştir. Cebriyye insanın seçme özgürlüğünün olmadığını söylerken Kaderiyye, tam aksine kişinin seçme özgürlüğünün olduğuna inanır. Hicrî II. asrın başlarında ortaya çıkan bir diğer kelam ekolü ise Mu'tezile'dir. Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) Basra Mescidi'nde Ehl-i sünnetin öncülerinden kabul edilen hocası Hasan el-Basrî'nin (ö. 110/728) görüşlerine muhalefet ederek onun ders halkasından ayrılarak gittiği için onun görüşlerini takip edenlere 'ayrılan' manasında "Mu'tezile" denmiştir. Mu'tezileye göre, büyük günah işleyenler tekfir edilmez, iki konum arasında kabul edilirler; onlar ne kâfir ne de mümindir, bu ikisi arasındadır. Kulların fiilleri hususunda ise Allah kulların fiillerinin yaratıcısı değildir. Kullar kendi fiillerini kendileri yaratır. Kullar işte bu sebeple yaptıkları dolayısıyla sevap kazanırlar ya da cezalandırılırlar. Yine Mu'tezile, aklın hüsnü ve kubhu anlayabileceğini ifâde etmiş, bazı naslar hususunda sessiz kalan fakihleri bu görüşe katılmaya davet etmişlerdir.[59]

1.3.4. Tıp ve Kimya İlmi

Emevîler tıp ve kimya ilimleri ile de ilgilenmişlerdir. Emevî ailesinden ilk defa Hâlid b. Yezîd b. Muâviye (ö. 85/704 [?]) bu ilimlere ve âlimlerine önem vermiş, kendisi için tıp kitapları tercüme ettirmiştir.[60] Hâlid b. Yezîd'in, Mervân b. Hakem zamanında Mısır'a yerleştiği ve rahip Miryanus denilen İskenderiyeli bir rahipten bu ilmi aldığı rivâyet edilmektedir. Emevîler döneminde bu alanda öne çıkan kimselerin gayri müslim oldukları görülmektedir. Bunlardan bazıları; Muâviye'nin doktoru Hıristiyan olan, tek ve karışım ilaçlar hususunda mahir İbn Asâl, el-Haccâc'ın doktoru Teyâzuk, Mervân b. Hakem'in doktoru Ahran b. A'yünü'l-Kuss'un kitabını Süryânîce'den Arapça'ya tercüme eden Yahudi asıllı İranlı Mâserceveyh'dir. Yine Muâviye'nin diğer bir doktoru HMüslümanıristiyan asıllı Ebü'l-Hakem ve Ömer b. Abdilaziz'in doktoru İbnü'l-Ebcer'dir.[61] Emevî halifelerinden el-Velîd b. Abdilmelik ilk defa Şam'da hastane yaptırmış, buraya maaşlı

---

59 Sâlim, *Târîhu'd-devleti'l-'Arabiyye*, 429-430.

60 Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ fî sınâ'ati'l-inşâ'* (Kahire: Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, 1922), 1:420.

61 Sâlim, *Târîhu'd-devleti'l-'Arabiyye*, 431-432.

doktorlar tayin etmiş, cüzzam hastalarının hastalıklarını bulaştırmamaları için burada toplanmasını emretmiş ve bu hastalara devlet tarafından erzak tayini yapmıştır.[62]

Kimya alanında yine Hâlid b. Yezîd'in adı geçmektedir. Hâlid b. Yezîd tıp ilmi ile birlikte kimya ile de alakadar olmuş, bu ilim dalında yazılmış pek çok kitap satın almış ve onları Arapça'ya tercüme ettirmiştir. Hâlid b. Yezîd, Arapça öğrenmek üzere Mısır'a gelen Yunanlı doktorları, hilafet merkezi olan Şam'a davet etmiş, özellikle tıp ve kimya ile ilgili yazılmış Yunanca ve Kıptîce eserleri Arapça'ya tercüme ettirmiştir. Bu dönemde Câ'fer-i Sâdık'ın (ö. 148/765) da kimya, simya ve astroloji ilimleriyle ilgilendiği aktarılmaktadır.[63]

Emevî Müslümanlarının dinî ilimlere önem verdikleri kadar dünyevî ilimlere de önem verdikleri anlaşılmaktadır. Fethettikleri yerlerdeki ilim kurumlarına ve ilim sahiplerine herhangi bir zarar vermedikleri gibi onları korumuşlar ve onlara bu ilimleri yayma ve kendi dillerinden Arapça'ya çevirmeleri hususunda gerekli desteği de vermiş oldukları görülmektedir.

1.4. Dil ve Edebiyat

Arap dili; Kur'ân-ı Kerîm'in kendisiyle indiği, Arapların aklî ve fikrî olgunluklarını, his ve hayal dünyalarının zenginliklerini, sanatsal zevklerini ve ufuklarının genişliğini ortaya koydukları o eşsiz edebî birikimlerini kendisiyle kayıt altına aldıkları kadîm Arap şiirinin dilidir.[64]

Emevîler döneminde dil ve edebiyat dendiğinde dilin önemini kavrayan, bu alanda kişisel ve devlet çapında çalışmalar yapmış olan Abdülmelik b. Mervân'ı anmak gerekir. Abdülmelik, Arapça'yı bütün ülke topraklarında resmi dil ilan etmiş ve Emevî hâkimiyetinde bulunan Irak, Suriye ve Mısır'da kendi halifeliği dönemine kadar farklı dillerde tutulan dîvân defterlerinin Arapça yazılmasını emretmiştir. Âlimlerle ve şâirlerle düzenlemiş olduğu, ilim ve edebiyat meclislerinde nice şâiri

---

62 el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ*, 1:431; İrfan Aycan, "Emevîler Dönemi Kültür Hayatında Bazı Beşerî İlimlerin Tarihsel Gelişimi", *Emevîler Dönemi Bilim Sanat ve Kültür Hayatı*, ed. İrfan Aycan, (Ankara: Otto, 2017), 75.

63 İrfan Aycan, "Emevîler Dönemi Kültür Hayatında Bazı Beşerî İlimlerin Tarihsel Gelişimi", 80.

64 Sâlim, *Târîhu'd-devleti'l-'Arabiyye*, 424.

susturmuştur. Şâir ve âlimler tarafından kedisine söylenen ilimler hususunda kendisi de katkıda bulunarak ilmî ve edebî açıdan yetkinliğini ortaya koymuştur. Yine bu dönemin dil ve edebiyatta öncü olan isimlerden bazıları; Abdülhamîd b. Yahyâ b. Sa'd el-Kâtib (ö. 132/750), İbnü'l-Mukaffa' (ö. 142/759), Ebû Amr b. el-'Alâ' (ö. 154/771) gibi alanında mahir şahsiyetlerdir.[65]

Bu isimlerin Arap dili ve edebiyatındaki öneminden kısaca bahsetmek gerekir ise denilebilinir ki; Abdülhamîd b. Yahyâ b. Sa'd el-Kâtib'in (ö. 132/750) Câhiliye döneminden beri süregelen resmi mektup yazımına yeni bir çehre kazandırdığı, edebî üslupları kolaylaştırarak risale yazımını adeta bir sanat haline dönüştürdüğü bilinmektedir. İbnü'l-Mukaffa' (ö. 142/759) ise Arap nesrinin öncüsü olarak takdim edilmektedir. Pehlevice'den Arapça'ya çevirerek Kelile ve Dimne adını verdiği fabl türü masalı sebebiyle böyle anılmaktadır. Aynı zamanda yedi kırâat imamından biri olan Ebû Amr b. el-'Alâ' şiiri, eyyâmü'l-'Arab'ı[66], garîb kelimeleri çok iyi bildiği söylenen, Arap dili ve edebiyatında bu dönemin öne çıkan âlimlerinden biridir. Kendisini diğerlerinden farklı kılan özelliği ise, bu alanda bilhâssa Câhiliye dönemine ait bol malumat toplaması, topladığı malumatları ise bizzat o dönemde yaşayan kimselere dayandırmasıdır.[67]

1.4.1. Filolojik Çalışmalar

İslâmiyet'le birlikte Araplar fethettikleri şehirlere iki şeyi götürdüler: İslâm'ı ve gayet fasih olan dilleri Arapça'yı. Arap dili Kur'ân-ı Kerîm'in indiği dildir. Araplar, Şam bölgesinde Rumlar ve Süryanîlerle, Mısır'da Kıptîlerle, Irak ve İran'da Fars ve Türklerle, Afrikada Berberîlerle iç içe yaşamışlar. Bu toplulukların çoğu İslâm ile şereflenmiş, İslâm'ı layıkıyla öğrenmek ve yaşamak için Kur'ân-ı Kerîm'in dili Arapça'yı öğrenmek istemişlerdir. Diğer milletlerle karışık yaşama neticesinde ister Arap olsun ister Acem olsun birtakım kimselerin dinin ana kaynağı ve dili Arapça olan Kur'ân-ı Kerîm'i

---

65 Nizamettin Parlak,"Emevîler Döneminde Sanat", *Emevîler Dönemi Bilim Sanat ve Kültür Hayatı*, ed. İrfan Aycan, (Ankara: Otto, 2017), 134-135.

66 Eyyâmü'l-Arab, Câhiliye devrinde ve İslâmiyet'in ilk zamanlarında Arap kabileleri arasında cereyan eden savaşlar için kullanılan bir tabirdir. Bkz. Mehmet Ali Kapar, "Eyyâmü'l-Arab" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12:14-16.

67 Nizamettin Parlak, "Emevîler Döneminde Sanat", 135-136.

yanlış okuma ve anlamalardan korumak amacıyla kurallar koyma zarureti doğmuştur. Basra'da Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin (ö. 69/688) başını çektiği nahiv ekolü ortaya çıkmıştır.

Bir gün Ebü'l-Esved ed-Düelî Kur'ân-ı Kerîm okuyan birinin ﴿إِنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ﴾ âyetindeki[68] وَرَسُولُهُ kelimesini mananın tamamen aksinin anlaşılacağı şekilde; lâm harfinin kesrasıyla yanlış okunduğunu işitince *"Ben insanların durumunun bu noktaya geldiğini zannetmiyordum"* dedi. Ziyâd b. Ebîh'e giderek ondan söylediklerini yapacak, işinde ehil bir kâtibin kendisine verilmesini istedi. Kendisine verilen kâtibe "*Ben harfi okurken ağzımı (a-e seslerindeki gibi) açtığımı gördüğünde harfin üstüne bir nokta, (u-ü seslerindeki gibi) büzdüğümü gördüğünde harfin önüne bir nokta, ağzımı kırıp (ı-i seslerindeki gibi) çenemi aşağı düşürdüğümde harfin altına bir nokta koy*" dedi. Böylelikle nahiv ilminin ilk temelleri atılmış oldu. Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin bunu Hz. Ali (r.a.)'den öğrendiği rivâyet edilmektedir. Kendisi de bir gruba nahiv öğretti. Bunlar Yahyâ b. Ya'mer el-Advânî (ö. 89/708), 'Anbese b. Ma'dân (ö.100/718), Meymûn el-Akran (ö. ?), Basra nahiv ekolünün öncülerinden Îsâ b. Ömer es-Sekafî (ö. 149/766) ve bilmediği hususlarda Ru'be b. el-'Accâc'a mürâcaat eden Yûnus b. Habîb (ö. 182/798) gibi önemli kimselerdir.[69]

İslâm dini ile birlikte dinin kurallarını anlatan ilimler ortaya çıkmış ve bu ilimlerde kullanılan daha önce Arapların bilmediği dinî, siyasî ve idârî kavramlar doğmuştur. Bu kavramlar müslümanların ilme verdikleri önem neticesinde tıp, matematik, felsefe ve kimya gibi farklı ilim dallarında kullanılan Farsça ve Yunanca'dan nakledilen kavramlarla daha da zenginleşti. Bu durum âlimleri dildeki kelimeleri anlamları, kökleri ve türevleri açısından araştırmaya sevk etti ve neticesinde ilk defa sözlükler yazılmaya başladı. Nahiv meselelerinde mahir olan ve son derece doğru kıyaslama yapabilen el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791), Arap dilinde kelimeleri derleyip sözlük yazan ilk kişi olarak bilinmektedir.[70]

---

68 (Kur'ân-ı Kerîm, Tevbe, 9/3).

69 Sâlim, *Târîhu'd-devleti'l-'Arabiyye*, 424-425.

70 Sâlim, *Târîhu'd-devleti'l-'Arabiyye*, 424-425.

el-Halîl, bilmedikleri hususlarda Ru'be b. el-'Accâc'a müracaat eden ve ondan rivâyette bulunan âlimlerden Ebû 'Amr b. el-'Alâ'nın öğrencisidir yani el-Halîl, Ru'be'nin öğrencisinin öğrencisidir.[71] el-Halîl, yazdığı bu eserinde Ru'be'nin şiirlerinden bol bol istişhâdda bulunmuştur. Bunu yaparken şiirin ona ait olduğunu söylemekle birlikte bir o kadar da Ru'be'nin ismini zikretmeden onun şiirleriyle istişhâd etmiştir. Yaşadıkları dönem ve ölüm tarihleri dikkate alındığında el-Halîl'in, hocası Ebû 'Amr b. el-'Alâ gibi bilmediği hususlarda Ru'be'ye müracaat etmesi ve onun öğrencisi olması muhtemeldir.

Bütün bunlardan anlaşılan şu ki bu dönemde nahiv ilmi ve sözlük çalışmaları, bugünkü manada tanımları ve konularının detayları tam olarak ortaya koyulmuş olmasa da başlangıç seviyesinde ana hatlarıyla ortaya koyulmuştur. Bu çalışmaların esası, Kur'ân-ı Kerîm'i yanlış anlamaktan muhafazaya yönelik atılmış adımlar olduğu görülmektedir.

1.4.1.1. Nesir

Emevîler döneminde nesir, Câhiliye dönemindeki eski Arap dilinin belâgat özelliklerini barındırıyordu. O dönemin hatipleri, hitaplarında eski şiirlerden okuyor, sözlerini darb-ı meseller ve hikmetli sözlerle süslüyorlardı. İslâm'ın doğuşundan sonra ise Arap nesri Kur'ânî üsluplar kazandı.[72] Çünkü Araplar, Kur'ân-ı Kerîm'in o eşsiz belâgatının etkisinde kaldıkları için nesirlerinde Kur'ân'dan iktibâs yaptılar. Fars ve Rum topraklarında İslâm fetihleri başlayınca buralarda yaşayan diğer milletler ve edebiyatlarıyla tanışan Araplar, onların nesir üslubundan da etkilendiler. Araplar kelamlarında daha çok îcâz[73] üslubunu kullanırlarken artık yeni tanıştıkları milletlerin nesirlerinde

---

71 Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Halîl b. Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15:309.

72 Zekî Mübârek, *en-Nesru'l-fennî fi'l-karni'r-râbiʿ* (Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2012), 59.

73 Îcâz, insanların bir meramı ifâde etmek istediklerinde alışık oldukları lafızlardan daha az lafızla anlamı da bozmadan maksadını söylemesidir. Sözü uzun uzun anlatma imkânı varken maksat hâsıl olacak şekilde kısa bir ifâdeyle meramı dile getirmektir. Bkz. Ali Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 160.

olduğu gibi itnâb[74] üslubunu da tercih eder oldular.[75] Her ne kadar itnâb üslubu tercih edilmeye başlasa da kâtipler ve hatipler muhatabın durumuna göre gerektiğinde îcâz, gerektiğinde de itnâb üslûbunu kullanıyorlardı.[76]

Bu dönemdeki nesir incelediğinde hitâbet ve kitâbet şeklinde iki bölüme ayrılabilir. Bu dönem nesrinin özelliği, içerik ve anlamca yakın cümlelerle manaya vurgu yapmak için sözü yayarak uzatmaktır. Hasan el-Basrî'nin Ömer b. Abdilaziz'e yazdığı şu mektup bu konuya örnek teşkil eder:

"وَاذْكُرْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ الْمَوْتَ وَمَا بَعْدَهُ، وَقِلَّةَ أَشْيَاعِكَ عِنْدَهُ وَأَنْصَارِكَ عَلَيْهِ، فَتَزَوَّدْ لَهُ وَلِمَا بَعْدَهُ مِنَ الْفَزَعِ الْأَكْبَرِ، وَاعْلَمْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَنَّ لَكَ مَنْزِلًا غَيْرَ مَنْزِلِكَ الَّذِي أَنْتَ بِهِ، يَطُولُ فِيهِ ثَوَاؤُكَ، وَيُفَارِقُكَ أَحِبَّاؤُكَ؛ يُسَلِّمُونَكَ فِي قَعْرِهِ فَرِيدًا وَحِيدًا، فَتَزَوَّدْ لَهُ مَا يَصْحَبُكَ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ، وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ، وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ."

"*Ey mü'minlerin emîri! Ölümü ve sonrasını, ölüm esnasında taraftarlarının ve yardımcılarının azlığını (çaresizliğini) hatıla! Dolayısıyla ölüme ve ölümden sonraki büyük korkuya hazırlan! Ey mü'minlerin emîri! Bil ki şimdiki evinden başka bir evin var, orada ikâmetin uzun olacak, dostların seni bırakacak, seni o evin dibine yalnız; tek başına bırakacaklar. Öyleyse kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, arkadaşından ve kendi oğlundan kaçacağı o günde sana eşlik edecek şeyi azık olarak hazırla!*".[77]

Bu mektupta aynı ifâdelerin ve yakın anlamlı kelimelerin tekerrür ettiği ancak okuyan kimseyi boğmadığı gibi risalede yumuşak bir telkinin ve düşünmeye sevk eden vurgulu bir anlamın varlığı da göze çarpmaktadır.

---

74 Itnâb, herhangi bir faydadan dolayı insanların alışageldiği sözcükten daha fazlasıyla maksadı ifâde etmektir. Bkz. es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l bedî'* thk. Reşîd 'Arâzî (Beyrut: Dâru mektebeti'l-ma'ârif, 2015), 247.

75 Lu'ânî Ğâniye, "*Belâğatü'n-nesr fi'l-'asri'l-Ümevî*" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ahmed b. Belle Üniversitesi, 2015), 149.

76 Mübârek, *en-Nesru'l-fennî*, 58.

77 Mübârek, *en-Nesru'l-fennî*, 60.

Nesirin diğer bir kısmı olan hitâbette ise bu alanda meşhur olan el-Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî'nin Abdullah b. ez-Zübeyr'in öldürülmesinden sonra Mekke'de yaptığı şu konuşma örnek teşkil eder:

"يَا أَهْلَ مَكَّةَ،بَلَغَنِي بُكَاؤُكُمْ وَاسْتِفْظَاعُكُمْ قَتْلَ عَبْدِاللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَلَا وَإِنَّ ابْنَ الزُّبَيْرِ مِنْ أَحْبَارِ هَذِهِ الْأُمَّةِ حَتَّى رَغِبَ فِي الْخِلَافَةِ وَنَازَعَ فِيهَا وَخَلَعَ طَاعَةَ اللَّهِ وَاسْتَكَنَّ إِلَى حَرَمِ اللَّهِ، وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ مَانِعًا لِلْقَضَاءِ لَمَنَعَتْ آدَمَ حُرْمَةُ الْجَنَّةِ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَهُ بِيَدِهِ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَأَسْجَدَ لَهُ مَلَائِكَتَهُ وَأَبَاحَهُ جَنَّتَهُ، فَلَمَّا كَانَ مِنْهُ مَا كَانَ أَخْرَجَهُ مِنَ الْجَنَّةِ بِخَطِيئَتِهِ، وَآدَمُ أَكْرَمُ عَلَى اللَّهِ مِنْ ابْنِ الزُّبَيْرِ، وَالجَنَّةُ أَعْظَمُ حُرْمَةً مِنَ الْكَعْبَةِ، فَاذْكُرُوا اللَّهَ يَذْكُرْكُمْ."

"*Ey Mekkeliler! Ağıtlarınız ve Abdullah b. ez-Zübeyr'in öldürülmesini hoş karşılamadığınız bana ulaştı. Elbette İbnü'z-Zübeyr bu ümmetin âlimlerindendi, halife olmak istedi de buna kalkışarak yüce Allah'a itâat dairesinin dışına çıktı ve Mescid-i Harâm'ı mesken tuttu. Şayet kazâyı engelleyen bir şey olsaydı cennetin kutsiyeti Hz. Âdem'i engellerdi. Çünkü yüce Allah Hz. Âdem'i kendisi yaratıp ona kendi ruhundan üfledi. Melekleri ona secde ettirdi ve cennetini ona mübah kıldı. Ne zamanki ondan olan oldu, onu hatası sebebiyle cennetinden çıkardı. Hz. Âdem Allah katında İbnü'z-Zübeyr'den daha değerlidir, cennet de Kâbe'den daha kutsîdir.*"[78]

1.4.1.2. Şiir

el-Halîl b. Ahmed, *Kitabü'l-'Ayn* isimli eserinde şi'r (شِعْر) kelimesinin "bilmek, akıl etmek ve anlamak" manasında olduğunu belirtmiştir. Şiir denmesinin sebebini ise herkesin kavrayamadığı anlamları şâirin kıvrak zekâsı ile kavrayabilmesi olduğunu söylemiştir.[79] el-Halîl burada şiirin, sadece sıradan bir bilme, akletme, anlama ürünü olmayıp kıvrak bir zekânın biliş, aklediş ve anlayış ürünü olduğu anlaşılmıştır.

Ru'be'nin yaşadığı dönemde şiir, Câhiliye dönemindeki genel formunu korumuştur. Özellikle bedevî şâirlerin şiirleri, Câhiliye döneminin şiiriyle tarz bakımından aynıdır. Câhiliye döneminde şâir bir

---

78 Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân* thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru sâdır, 1978), 2:40-41.

79 el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2002), 2:337.

kasideye gazel ile başlar, yolculuktan bahseder, devamında devesini ve onun durumunu anlattıktan sonra kasideyi söylemekteki asıl maksadı ne ise medih, hiciv veya fahr gibi o konuya geçerdi.[80]

Bu dönemin şiirinde önemli gelişmeler görülmektedir. Emevî halifelerinin kendilerini beliğ ve veciz bir şekilde öven şâirlere bol miktarda ihsanda bulunmaları, adeta şâirler için bir geçim kaynağı oluşturmuş, aynı zamanda Abdülmelik b. Mervân gibi bazı halifelerin bizâtihî kendilerinin de katılımıyla edebiyat meclislerini desteklemiş olmaları ve şiir ezberlemeye teşvik etmeleri şiirin gelişimesinde büyük katkı sağlamıştır. Gerek siyasi hizipler gerek kabileler arasındaki üstünlük mücadelesi, bu hiziplere ve kabilelere mensup şâirlerin şiirlerine de yansımış ve şiirin gelişmesinde rol oynayan bir diğer etken olmuştur. Nakâiz şiirleri kabileler arası üstünlük mücadelesi şiirine en güzel örnektir.[81]

Bir diğer etken ise yeni fethedilen topraklardan elde edilen ganimetlerin bolluğudur. Bu bolluk, iktisâdî refahı da beraberinde getirmiş, eğlenceye özellikle şarkı, mûsikî ve şiirde canlılığa sebep olmuştur.[82]

Genel itibari ile bakıldığında dönemin gelişme gösteren şiirlerini, dinî ve mezhebî davet şiirleri, siyasî şiirler ve eğlence şiirleri oluşturmaktadır. Şiirde daha önce hiç olmadığı kadar gelişen ve öne çıkan diğer bir tür ise recezdir.[83]

1.4.1.3. Kaside

Kaside lugatta "*kastetmek, azmetmek ve yönelmek*" anlamlarına gelen قصد kökünden türemiştir. Istılahta ise "*bir amaca yönelik söylenmiş, üzerinde çalışılmış, gözden geçirilmiş şiir*" demektir.

---

80 Ali Muhammed Hubûbî, "*Üslûbü'ş-şi'r fi'l-'asri'l-Ümevî beyne'l-muhâfaza ve't-tecdîd*", Hair Style In The Umayyad Period Between Conservatism And Renewal, 2012, 8, https://www.noor-book.com/en/ebook-;Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emeviler Dönemi* (Kayseri: Fenomen Yayınları, 2017), 44-45.

81 Nizamettin Parlak, "*Emevîler Döneminde Sanat*", 138-141; İbrahim Yılmaz, "*Recez Bahrinin Arûz Şekilleri*", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, S 2 (2004): 104-106.

82 Nizamettin Parlak, "*Emevîler Döneminde Sanat*", 141.

83 Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-edebi'l'Arabî*, (İran: Zevi'l-kurbâ, 1433), 221-222.

Doğaçlama olarak söylendikten sonra üzerinde çalışılarak düzeltildiği, mısra ve vezin yönünden sağlam olduğu, on beş civarında beyit içerdiği için bu türe kasîde adının verildiği bilinmektedir.[84] Zaman içerisinde Arap şiirinde aldığı konum dikkate alındığında kaside kelimesinin "*kasıt ve garaz*" manasının varlığı, "*yardım dilenme şiiri*" olduğu birçok müsteşrik tarafından ileri sürülse de, Mühelhil (ö.525) ve İmruülkays (ö.540) gibi refah seviyesi yüksek şahsiyetlerin şiirde kasîde tarzını ilk defa kullanan ve geliştiren kimseler oldukları dikkate alınırsa iddia edilen bu görüşün doğru olmadığı anlaşılır.[85]

Kaside; en az yedi veya daha fazla beyitten oluşan, tek kafiyeli, tek vezinli, tefilelerinin sayısı değişmeyip sabit olan, beyit formatında kurulan genellikle musarra' bir beyit ile başlayan bir şiir bütünüdür. Kasidenin beyit sayısı yüzlerce olabilir lakin alışılagelen yirmi ilâ elli beyit arasında olmasıdır. Câhiliye şiirinde iki tür kasidenin varlığı görülür: Birincisi kaside denince akla ilk gelen muallakalardır. Bunlar klasik Arap şiirinin en önemli örneklerini teşkil eder. Birçok konuyu barındıran uzun ve tam şiirlerdir. İkincisi ise tek konulu, Câhiliye hayatını yansıtan, doğaçlama olarak nazmedilmiş kısa kasidelerdir.[86]

Kaside kafiye yönünden incelendiğinde; ilk beyitiyle veya kafiye harflerine göre adlandırılır. Şenferâ'nın (ö.525-550) Lâmiyyetü'l-ʿArab ve Tuğrâî'nin (ö.1121) Lâmiyyetü'l-ʿAcem isimli kasideleri gibi.

Klasik kaside, nesîb/teşbîb, tasvir, medih/fahr olmak üzere üç temel bölüme ayrılır. Kasidede asıl amaç medih kısmı olmakla birlikte şiir değeri en yüksek olan kısımları ise nesîb ve tasvir bölümleridir. Kasidenin medih kısmında memduh, doğuştan sahip olunan vefakârlık, asalet, cömertlik, kahramanlık, dürüstlük gibi erdemlerle övülür. Bazen şairler memdûhun düşmanlarını da yukarıda sayılan vasıfların zıtlarıyla hicveder bazen de memduhunun kahramanlığını öne çıkarmak için düşmanlarını korkaklıkla değil cesaretleriyle över. Nesîb bölümünde

---

84 İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 3:354-355.

85 Nihat M. Çetin, *Eski Arap Şiiri* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1973), 70-72; Hüseyin Elmalı, "Kaside", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24:462-464.

86 Emîl Bedî' Ya'kûb, *Mevsû'atü ʿulûmi'l-luğati'l-'Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2006), 7:297.

ise şâirin, anılarının yaşandığı yerden ayrılarak bineğinin üzerinde çöl yolculuğuna çıktığı anlatılır. Bu yolculukta bineği, zorlu çöl koşulları, yaşanılan sıkıntılar ve karşılaşılan tehlikeler ayrıntılarıyla tasvîr bölümünde anlatılır. Kasidenin son kısmı ise dinleyicinin zihninde kalan en etkili kısım olduğu için şairler kasidelerini genellikle hikmetli sözlerle bitirmişlerdir.[87]

1.4.1.4. Recez

Recez; (الرَّجَز) lugatta "*devenin uyluklarında görülen bir tür hastalık*" manasındadır. Öyle bir hastalık ki deve ayağa kalktığı zaman uylukları bir müddet titrer ve sonra titremesi geçer. Araplar, recez hastalığına tutulmuş deveye بَعِيرٌ أَرْجَزُ (*uyluğu titreyen deve*) ifâdesini kullanır.[88] ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs* isimli eserinde devedeki bu hastalığın nasıl olduğuna biraz daha açıklık getirerek, recezin lugat manasını şöyle tanımlamıştır: "Recez, devenin uyluklarında ortaya çıkan bir hastalıktır ki deve, ayağa kalkmak isteyip de doğrulduğunda ayakları veya uylukları bir müddet titredikten sonra o titremenin geçmesidir. Ayağa kalkmak için iki ya da üç denemeden sonra, kalkabilen baldırı zayıf deveye نَاقَةٌ رَجْزَاءُ denir."[89] Evs b. Hacer, söz verdiği hâlde sözünü yerine getirmeyen el-Hakem b. Mervân b. Zinbâ'yı ayağa kalkmaya çalışan ancak birkaç denemeden sonra ayağa kalkabilen dişi deveye benzeterek aşağıdaki şiirinde hicvetmektedir:[90]

هَمَمْتَ بِخَيْرٍ ثُمَّ قَصَّرْتَ دُونَهُ
كَمَا نَاءَتِ الرَّجْزَاءُ شُدَّ عِقَالُهَا

Bir iyilik yapmaya niyetlendin sonra geri durdun
Ayağına kramp girmiş baldırı zayıf devenin kalkamadığı gibi

---

87 Elmalı, "Kaside", 24: 462-464.

88 Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye*, (Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 1990), 3:879.

89 Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdüssettâr Ahmed Ferâc (Kuveyt: Matba'atü hukûmeti'l-Kuveyt, 1965), 15:149.

90 Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 6:349.

Sözlükte, sürekli esen rüzgâra da reczâ (رَجْزَاء) denir. Gök gürültüsünün sesi titrercesine peş peşe duyulduğunda Arap تَرَجَّزَ الرَّعْدُ (*Gök gürültüsü uğuldadı.*), yağmur bulutları su yüklü olması dolayısıyla ağır ağır hareket ettiğinde تَرَجَّزَ السَّحَابُ (*Bulutlar ağır ağır ilerledi.*) der.

Istılahta ise recez, bilinen bir tür şiirdir. Aynı zamanda aruz bahirlerinden her şatrında[91] üç müstefʿilün (مستفعلن) bulunan, toplamda altı müstefʿilün (مستفعلن) vezninde gelen bir bahir türüdür. Bölümleri; iki sebeb bir veted olarak başlar. Kulağı yormayıp nefse hoş gelir. Meştûr, altı müstefʿilünden yarısı gitmiş ve geriye üç müstefʿilün kalmış veya menhûk, altı müstefʿilünden dördü gitmiş geriye iki müstefʿilün kalmış şekilde de gelebilir. İbn Cinnî (ö. 392/1002), terkibi bu şekilde oluşan her nazım türüne recez dendiğini söylerken el-Ahfeş, Arapların çalışırken, çarşıda, pazarda gezerken ve deve güderken terennüm ettikleri üç şatırdan -bir tam beyit bir de yarım beyit- oluşan her nazmın recez olduğunu ifâde etmiştir. Şiirin bu türüne bölümleri bitinceye kadar bir hareke bir sükûn şeklinde devam ettiği için recez denmiştir.[92]

Ele aldığı konular olarak recez; günlük hayatta, bedevinin çevresi ile olan münasebeti sırasında yaşanan bir takım duyguların, vezin yönünden ise çocukları oynatma, savaş meydanlarında rakiplere meydan okuma, çöl hayatı, gece ve gündüz yolculukları gibi durumların ifâde edildiği dizelerin kullanıldığı hareketli bir türdür. Ancak bu anlatımlar o dönemin saray ve şehir hayatına uymadığından recez, halifelere veya devlet adamlarına hitap hususunda kasidenin gerisinde kalmış pek az râciz recezlerini halifelere ulaştırmada başarılı olmuştur.[93] Ru'be bu râcizlerden biridir.

---

91 Şatır, bir beyti oluşturan iki mısrâdan her birine verilen isimdir. Geniş bilgi için bkz. Nihad M. Çetin, "Arûz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 424-425.

92 İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 5:350-351; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-ʿarûs*, 15:149.

93 Celâl el-Hanefî, *el-ʿArûz tehzîbühû ve iʿâdetü tedvînih* (Bağdat: Matbaʿatü'l-ʿÂnî, 1978), 656.

Başka bir ifâde ile recez, şiirdeki beyitleri oluşturan mısraların sonu aynı kafiye ile biten en eski Arap şiiri birimine denir. Çobanların deve güderken söyledikleri ezgiler, ninniler, savaştaki kahramanların rakiplerine meydan okumaları, savaşçıları destekleyen kadınların onları galeyana getirmeleri gibi konularda irticâlî olarak söylenmiş recez bahrinde kısa şiirlerdi.[94]

Recezin kaside gibi uzun şekline ise urcûze denir ki çoğulu erâcîzdir. Secili olmakla birlikte şiir veznindedir. Recez söyleyene "râciz" dendiği gibi urcûze söyleyene de "râciz" denir.[95]

Şiir söyleyen kimseye şâir dendiği malum olduğuna göre şâir ile râciz ayrımını yapmak gerekirse yalnız kasîd tarzında şiir söyleyenlere şâir, recez türü şiir söyleyenlere ise hem râciz hem de şâir denmektedir. Başka bir ifâde ile her râciz şâirdir ancak her şâir râciz olmayabilir. Kasîd ve recez ayrımını Arap edebiyatında ilk defa el-Ağleb el-'İclî'nin yaptığı bilinmektedir.

Kaside ile recezi ele aldıktan sonra ortak ve ayıran özelliklerden bahsetmek yerinde olacaktır. Kasidenin özelliklerinden biri, kasideyi oluşturan beyitlerin hepsinin aynı bahirde olmasıdır. Eğer beyitler farklı bahirlerde bulunursa bu şiire kaside denmez. Kaside ile recezi birbirinden ayıran en önemli özellik, kasidede şiir söyleme kastının olması, recezde ise böyle bir niyetin bulunmamasıdır. Recezde duygular irticâlî/doğaçlama olarak dile getirilir.[96]

1.4.1.4.1. Meşhur Râcizler

Recez, Câhiliye döneminde Araplar arasında çok sık kullanılan bir şiir türüdür. Bu tür o kadar çok yaygındı ki hemen herkesin söyleyebildiği bir vezin olarak "*halk şiiri*" olduğu vurgulanmıştır. Recez, gündelik hayatla iç içeydi. Deve sırtında giderken, savaş meydanlarında savaşırken, kuyu kazarken, kuyu başında su çekerken adeta hayatın bir parçası olarak dillerde dolaşan recez, çoğunlukla iki

---

94 İsmail Durmuş, "Şiir", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010)39:144-154.

95 ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 15:150-151.

96 Kemal Tuzcu, "*Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2003), 19-20.

üç beyti geçmeyen kısa parçalar hâlinde söyleniyordu.[97] Ru'be'nin muâsırı olan önemli râcizlerden bazıları şunlardır:

1.4.1.4.1.1. el-Ağleb el-'İclî

İlk defa recezi kasîd gibi uzatan el-Ağleb el-'İclî (ö.21/642), râcizlerin öncüsü kabul edilir. Adı, el-Ağleb b. Cüşem b. 'Amr'dır. Rebî'a kabilesindendir. Câhiliye döneminde doğdu, daha sonra İslâm ile şereflendi ve Nihavend savaşında doksan yaşında şehit düştü. [98] Hz. Peygamber'le aynı zamanda yaşasa da onunla görüşemediği için sahâbî olamadı. el-Ağleb'den önce, recez bahrinde en fazla üç beyit söylenirken ilk defa o, kaside tarzında uzun recezler inşâd ederek bu konudaki yeniliğin öncüsü oldu. Ebü'n-Necm el-'İclî ile el-'Accâc gibi şâirler el-Ağleb'in öncülüğünü yaptığı bu akımı devam ettirmişlerdir.[99] el-Ağleb de, devrin diğer râcizleri gibi sadece recez türünde değil kasîd türünde de çok iyi bir şâirdi. Ömer b. el-Hattâb, el-Muğîre b. Şu'be'ye Kûfe'de valiyken şâirlerin İslâm hakkında şiir yazmalarını emretti. Lebîd, Bakara sûresinden bir sayfa yazdı ve Allah, İslâm'da şiir yerine bunu verdi dedi. el-Ağleb ise:

أَتُرِيدُ رَجَـزًا أَمْ قَـصِـيدًا
لَقَدْ طَلَبْتَ هَيِّنًا مَوْجُودًا

Recez mi istersin yoksa kaside mi?

Sen, mevcut kolayını istemişsin

dedi. el-Muğîre b. Şu'be, Hz. Ömer'e durumu bildirdi. Bunun üzerine Hz. Ömer, el-Ağleb'e vereceği bahşişi beş yüz (dirhem/dinar) azaltmasını, Lebîd'e vereceğini ise artırmasını söyledi.[100] el-Ağleb'in

---

97 Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-İslâmî,* (Kahire: Dâiratü'l-ma'ârif bi-Mısr, ts.), 2:350-351.

98 İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ'*, 2:613.

99 Hulusi Kılıç, "Ağleb el-'İclî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 475.

100 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ubeydillâh İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü fuhûli'ş-şu'arâ'* thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Cidde: Dâru'l-medenî, ts.), 135-136; Cemâl Necm el-'Ubeydî, *er-Recez neş'etühû, eşheru şu'arâih* (y.y.: Matbaʿatü'l-edîb el-Bağdâdiyye, 1971), 364.

"*Recez mi istersin yoksa kasîd mi?*"sözünden hem recez hem de kasîd söylemede mâhir olduğu anlaşılmaktadır.

el-Âmidî'ye (ö. 371/981) göre el-Ağleb şiirlerinde çok zâlimdi. Onun şiirlerinde seçtiği kelimeler merhametten yoksundu ve zâlimlikte onun üstüne şâir yoktu.[101]

el-Asmaî, ona hak ettiği önemi vermemiştir. Hatta bir defasında Ebû Hâtim ona el-Ağleb ile ilgili "*O şiirde öncülerden midir yoksa râcizlerden midir?*" diye sorduğunda el-Asmaî şöyle cevap vermiştir: "*O ne önde gelen şâirlerdendir ne de râcizlerdendir. Onun şiiri beni yoruyor. el-Ağleb'in iki buçuk şiiri var, o şiiri de evlatları eklemeler yaparak bozdular*" .[102]

1.4.1.4.1.2. Ebü'n-Necm el-'İclî

Bir diğer önemli râciz Ebü'n-Necm el-'İclî'dir (ö.125/743). Benî 'İcl kabilesine mensup olduğu bilinen şâir Basra ve Kûfe civarında yaşamış ve yetmiş yaşlarında vefat etmiştir. Yönetimi altında yaşadığı Emevî halifelerine ve valilerine recez tarzında yazmış olduğu methiyeleri sayesinde tanınmıştır. İrticâlî ve coşkulu bir şiir okuyuşu olan râciz tasvirde de şiir tenkitçileri tarafından övgüyle bahsedilir. Bununla birlikte el-Asmaî'nin onu, bazı kelimeleri yersiz kullanması sebebiyle tenkit ettiği de belirtilmektedir. Aralarında kabile farklılığı sebebiyle rekabet olduğu rivâyet edilen Ru'be, Ebü'n-Necm'i görünce ayağa kalkarak onun Arapların en güzel recez söyleyen şâiri olduğunu ifâde etmiştir. Yine Ru'be, Ebü'n-Necm'in lâmiyye kasidesini dinledikten sonra "*İşte recez budur*." diyerek onu takdir etmiştir.[103]

Kûfeli olan bu râciz neşeli, şakacı bir yapıya sahipti. O dönemin vâli, emir ve halifelerine yakındı. Irak valilerinden el-Haccâc'a, zamanın Emevî halifesi Süleyman b. Abdilmelik ve Hişâm b. Abdilmelik'e methiyeler söylemiştir. Üst düzey yöneticilere yakın olsa da bazen onlardan yana sıkıntılar görmüştür. Bir gün vali Ziyâd b.

---

101 Hasan b. Bişr el-Âmidî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif fî esmâ'i'ş-şu'arâ' ve künâhüm ve elkâbihim ve ensâbihim ve ba'zı şi'rihim*, tsh. Krenkow (Beyrut: Dâru'l-cîl, 1991), 25.

102 Ebû Ubeydillâh Muhammed b. İmrân el-Merzübânî, *el-Müveşşah fî meâhizi'l-'ulemâ' 'ale'ş-şu'arâ'*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1995), 250.

103 Ahmet Turan Arslan, "Ebü'n-Necm el-İclî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10:338.

Ebîh'in yanına gitmiş, o da kendisini çok korkutmuş ve valinin yanından çıktığında şunları söylemiştir:

أَقْبَلْتُ مِنْ عِنْدِ زِيَادٍ كَالْخَرِفْ
تَخُطُّ رِجْلَايَ بِخَطٍّ مُخْتَلِفْ
تُكَتِّبَانِ فِي الطَّرِيقِ لَامَ أَلِفْ

Ziyâd'ın yanından aklımı yitirmiş gibi geldim

Ayaklarım farklı bir çizgi çiziyor

Yolda durmadan lâm elif yazdırıyor

Ebü'n-Necm, kaside yazmada da gayet başarılıydı. Halife Süleyman b. Abdilmelik'in huzurunda bir gün şâirler toplandılar. Süleyman b. Abdilmelik onlardan her birinin kabilesinin kahramanlıklarını ve asil davranışlarını, içine yalan katmadan birer kaside söylemelerini emretti ve en başarılı olana ödül olarak bir câriye vereceğini söyledi. Bütün şâirler kasidelerini söylediler. Sıra Ebü'n-Necm'e geldi.

عُدُّوا كَمَنْ رَبَعَ الْجُيُوشَ لِصُلْبِهِ
عِشْـــرُونَ، وَهُوَ يُعَدُّ فِي الْأَحْيَاءِ

Ordulara diz çöktüren kimse gibi addedildiler sertliğinden

Yirmi (kişi), dirilerin arasında addedilirken

Ebü'n-Necm bu beyti okuyunca Süleyman b. Abdilmelik, doğru söylüyorsan câriyenin sahibi sensin dedi. Ebü'n-Necm, ey müminlerin emiri bunu sorun dedi. Şâirlerden el-Ferazdak, ben onlardan on altısını, torunlarından da dördünü biliyorum dedi. Süleyman b. Abdilmelik, torunları da onların çocuklarıdır, câriyeyi buna verin dedi.[104]

el-'Accâc ve oğlu Ru'be recezin öncülerindendir. Bu iki râcizden Ru'be, çalışmamızın özünü oluşturduğundan ayrıca ele alınacaktır. Yine babası el-'Accâc'ı da ailesi bölümünde zikredeceğiz.

1.4.1.4.1.3. Ebû Nuhayle es-Sa'dî

Meşhur râcizlerden biri de Ebû Nuhayle es-Sa'dî'dir (ö.?). İsmi Ya'mer b. Hazen b. Zâide b. Lakîd b. Ebzî b. Zâlim b. Mahâşin b.

104 İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü fuhûli'ş-şu'arâ'*, 751.

Hımmân b. Ka‘b b. Zeyd b. Munâh b. Temim’dir. İsminden de anlaşıldığı gibi el-‘Accâc ve oğlu Ru’be ile aynı kabiledendir. Ebû Nuhayle denilmesinin sebebi anlatıldığına göre annesi onu bir hurma ağacının yanında doğurmuş olmasıdır. Ebû Nuhayle künyesidir, diğer künyesi de Ebü’l-Cüneyd’dir. Kendisi hâlis bir Arap’tır ancak annesinin Arap olmama ihtimâli yüksektir, çünkü nesebiyle övünerek söylediği şu recezinde buna işaret etmektedir:

أَنَا ابْنُ سَعْدٍ توسَّطْتُ العَجَمْ
فَأَنَا فِيمَا شِئْتُ مِنْ خَالٍ وَعَمّ

Ben Sa‘d oğluyum bir tarafım Acem

Ben dilediğim yerdeyim; dayım ve amcamdan

Ebû Nuhayle, hem recez hem de kasîd türünde öncü şâirlerdendir. Mesleme b. Hişâm b. Abdilmelik’i övdüğü kasîd türü şiirinde şöyle söylemektedir:[105]

أَمَسْلَمُ إِنِّي يَا ابْنَ كُلِّ خَلِيفَةٍ وَيَا فَارِسَ الْهِيجَا وَيَا جَبَلَ الْاَرْضِ
شَكَرْتُكَ إِنَّ الشُّكْرَ حَبْل من التقَى وَمَا كُلُّ مَنْ أَوْلَيْتَهُ نِعْمَةً يَقْضِى
وَأَحْيَيْتَ لِي ذِكْرَى وَمَا كَانَ خَامِلًا وَلَكِنَّ بَعْضَ الذِّكْرِ أَنْبَهُ مِنْ بَعْضِ

Ey Mesleme! Ey her halifenin oğlu! Ey savaş süvarisi! Ey yeryüzünün dağı! Ben

Sana teşekkür ettim, teşekkür bir takva bağıdır, senin velinimeti oldukların yok olup gitmez

Benim anımı canlandırdın, bilinmez değildi o, bazı hatırlamalar bazılarından daha önemlidir

Ebû Nuhayle çok tamahkâr biriydi. Bir şeyi istediği zaman onda çok ısrarcı olurdu. Övdüğü kişilerden hediyeler bekler, şayet övmesine karşılık bir şey vermezse övgüyü bırakır ve aynı kişiyi hicvederdi. Bir gün el-Muhâcir el-Kilâbî’yi övdü, fakat el-Kilâbî ona hediye vermeyince bu defa onu hicvetmeye başladı ve şöyle dedi:

---

105 İbn Kuteybe, *eş-Şi‘r ve’ş-şu‘arâ’*, 2:602; el-Âmidî, *el-Mü’telif ve’l-muhtelif*, 255.

إِنَّ الْكِلَابِيَّ اللَّئِيمَ الْأَثْرَمَا
أَعْطَى عَلَى مَدِحِيهِ نَابًا عَرْزَمَا
مَا جَبَرَ الْعَظْمَ وَلَكِنْ تَمَّمَا

Dişi dökülmüş cimri el-Kilâbî

Kendisini övene kemirici azı dişi verdi

Kemiği iyileştirmedi lakin tamamladı

Ebû Nuhayle, Şebîb isminde biriyle karşılaşır, adamın üzerindeki hırkasını çok beğenir ve Şebîb'den hırkasını ister. O da söz verir ancak hemen vermez arayı biraz açar. Bunun üzerine Ebû Nuhayle şu receziyle onu hicveder:

يَا قَوْمُ لَا تُسَوِّدُوا شَبِيبَا
الْخَائِنَ ابْنَ الْخَائِنِ الْكَذُوبَ
فَهَلْ تَلِدُ الذِّيبَةُ إِلَّا الذِّيبَا

Ey insanlar baş tâcı etmeyin Şebîb'i

Yalancılar yalancısı hâin oğlu hâini

Çakal, çakaldan gayrısını dünyaya getirir mi?

Bu recezinde Ebû Nuhayle kendisini oyalayıp sözünü yerine getirmeyen Şebîb'i hicvetmektedir, bununla yetinmeyip hicivde çok ileri gitmektedir ve çakal, çakaldan gayrısını dünyaya getirir mi? sözüyle Şebîb'in annesine de dil uzatmaktadır. Bu sözleri duyan Şebib, hırkasını ona gönderir, böylece Ebû Nuhayle istediğini elde eder.[106]

106 Keşşâş, *er-Recez fi'l-'asri'l-Ümevî*, 231.

İKİNCİ BÖLÜM

RU'BE B. EL-'ACCÂC'IN HAYATI, AİLESİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

2.1. Adı, Nesebi ve Künyesi

Adı, Ru'be'dir. Babasının adı Abdullah, dedesinin adı ise yine Ru'be'dir. Basralıdır ve Temîm kabilesinin Sa'd koluna mensuptur. Uzunca ifâde edecek olursak adı, Ru'be b. el-'Accâc Abdillah b. Ru'be b. Lebîd b. Sahr b. Kesîf b. 'Amîra b. Huneyy b. Rebî'a b. Sa'd b. Mâlik b. Sa'd b. Zeyd b. Munâh b. Temîm b. Mür'dür. Künyesi Ebû Muhammed ve Ebü'l-Cahhâf'dır.[107] Burada nesebini belirtirken "Kesîf" ismiyle ilgili kaynaklarda farklı yazımlarla karşılaşılmıştır. Zira es-Süyûtî (ö. 911/1505) *Şerhu Şevâhidi'l-Mugnî* isimli eserinde Kesîf (كَثِيف), Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229) *Mu'cemu'l-Üdebâ* isimli eserinde Küneyf (كُنَيْف) ve el-Asmaî (ö. 216/831) ise el-'Accâc'ın *Dîvân*'ında Küteyf (كُتَيْف) şeklinde ele almıştır.[108] Bu yazımlardan hangisinin doğru olduğuyla ilgili kesin bir fikir sahibi olmamakla birlikte bu farklılığın elyazması eserlerin tahkiki esnasında muhakkikler tarafından yapılan farklı okumalardan kaynaklanabileceği düşünülebilir. Ru'be'nin babasının lakabı da el-'Accâc'tır. Baba ve oğul ikisine birlikte el-'Accâcân (*iki 'Accâc*) lakabı verilmiştir.[109]

İsminin anlamına gelince, Ru'be kelimesi رُؤْبَةُ şeklinde hemze ile olabileceği gibi رُوبَةُ şeklinde hemzesiz de olabilir. Hemzesiz söylendiği zaman, "*sütün yoğurda dönüşmesi için süte katılan maya, gecenin bir kısmı*" anlamına gelir. فُلَانٌ لَا يَقُومُ بِرُوبَةِ أَهْلِهِ (*Falanca*

---

107 İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 2:303; Abdülkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-'Arab*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1418), 1:89; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 3:34; Hâlid Haccûd, "*Şerhu Dîvâni Ru'be b. el-'Accâc el-mensûb li-Ebî Sa'îd ed-Darîr*" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Seyyidî Muhammed b. Abdillâh Üniversitesi, 2006), 1:14.

108 Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Süyûtî, *Şerhu şevâhidi'l-Muğnî* (b.y.: y.y., ts.), 54-55; Mâriye Abdülğafûr Kâsım, "*ez-Zavâhiru'n-nahviyye*" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ümmülkurâ Üniversitesi, 1998), 14.

109 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, 1:421.

ailesinin ihtiyaçlarını karşılamıyor) sözünde görüldüğü gibi "*ihtiyaç*" anlamına da gelir. Hemzeyle ise "*kendisiyle bir şeyin tamir edildiği parça anlamına*" gelir. Hemzesiz olduğunda üç anlamının dışında farklı birtakım anlamları da vardır. Bunlar, "*aygırın menisinin toplanması/birikmesi, değerli ve verimli toprak, za'rûr (alıç) ağacı, erkeğin aklı, çok yoğurt yemekten oluşan tembellik, yoğurdun kaymağı veya kaymak alındıktan sonra geriye kalan yoğurttur*." Bu anlamlar içinde sonuncusunun ezdattan olduğu görülmektedir. İbn Halef *Şerhu şevâhidi Sîbeveyh* isimli eserinde "*gecenin bir bölümü*" anlamında olduğunu belirterek gece yarısı doğduğu için bu ismin verildiğini söylemiştir.[110]

Bu kelimenin Farsça asıllı Arapçalaşmış bir kelime olduğunu iddia edenler olsa da Arapça'da birçok manaya gelen bir kelime olduğundan bu iddianın uzak bir ihtimal olduğu ifâde edilebilir.[111]

2.2. Ru'be'nin Doğumu ve Ölümü

Ru'be, h. 65 yılında doğmuştur. Ömrünün çoğunu çölde geçirmiş, şiirleriyle kabilesinin ileri gelenlerini överek geçimini sağlamak için şehre inmiştir. Orta yaşlarında iken İran'ın doğusunda İslâm devletinin topraklarını genişletmekte olan orduda yer almıştır.[112]

Emevîlerin son, Abbâsîlerin ise ilk döneminde yaşayan ve Basra Araplarından olan Ru'be, Halife Mansûr (ö. 158/775) zamanında h.145 senesinde vefat etmiştir.[113] Hicrî 145 senesinde öldüğü hususunda bir belirsizlik görülmemekte ancak nerede öldüğüne dair iki farklı görüş ileri sunulmaktadır. Birincisi Emevî yöneticilerini öven şâirin Emevîlerin yıkılmasından sonra Abbâsî yöneticilerini methetmesine rağmen fitne korkusundan şehri terk ederek çöle çıktığı ve burada ileri yaşta vefat ettiği görüşüdür. İkinci görüş ise, onun şehirde yani Basra'da vefat ettiğidir. Halife el-Mehdî'nin veziri Ebû Abdillah

---

110 Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, 1:93.

111 Havle Tekıyyüddîn el-Hilâlî, *Dirâse luğaviyye fî erâcîzi Ru'be ve'l-'Accâc* (Bağdat: Dâru'r-Reşîd, 1982), 1:33; Ömer Abdülmu'tî Ebü'l-'Ayneyn, *el-Luğa fî erâcîzi Ru'be b. el-'Accâc* (İskenderiye: el-Ma'ârif, ts.), 15.

112 Kâsım, "*ez- Zavâhiru'n-nahviyye*", 19.

113 Yâkût el-Hamevî, *Muʿcemü'l-üdebâ irşâdü'l-erîb ilâ maʿrifeti'l-edîb* thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1993), 3:1311; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-aʿyân*, 2:305.

Ya'kûb b. Dâvûd bir gün Basra'da el-Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) ile karşılaşır. el-Halîl b. Ahmed ona der ki: " *Ey Ebû Abdillah bugün şiiri, dili ve fesâhatı defnettik."* Ebû Abdillâh, *"Nasıl yani?"* deyince, el-Halîl b. Ahmed, *"Ru'be b. el-'Accâc'ı definden geliyoruz*" der.[114] Buradan yola çıkarak onun çölde değil de şehirde yani Basra'da vefat ettiği anlaşılmaktadır. Kaynaklar incelendiğinde her iki görüşün de ihtimâl dâhilinde olabileceği anlaşılmaktadır.

2.3. Ru'be'nin Kişiliği

Ru'be'nin kişiliği; "*şahsiyeti*" ve "*edebî kişiliği*" şeklinde iki başlık altında ele alınmıştır.

2.3.1. Ru'be'nin Şahsiyeti

Kaynaklarda Ru'be'nin şahsiyeti ile alakalı fazla bilgi bulunmasa da recezleri dikkate alınarak birtakım çıkarımlarda bulunulabilir. Aşağıdaki urcûzesinde Ru'be gençliğinde birtakım günahlar işlediğini, yanlış işler yaptığını, bunları yaparken kendi ifâdesiyle sudaki yılan gibi çok sinsice yaptığını ancak bütün bu hatalarına rağmen büyük günahlardan geri durduğunu söylemektedir. Yaşlandığında ise artık gençliğindeki iri ve güçlü cüssesinin zayıfladığını, cildinin kırıştığını, gür saçlarının dökülüp başının tas gibi ortaya çıktığını (kel olduğunu) söylemektedir. Yine yaşlılığında günahlarından tövbe ettiğini, doğru yola döndüğünü vurgulamaktadır.

يـــا بِنْتَ عَمْرٍو لا تَسُبِّي بِنْتِي
حَسْبُكِ إِحْسَانُكِ إِن أَحْسَنْتِ
وَيْحَكِ إِنْ أَسْـــلَمْ فَأَنْتِ أَنْتِ
أَإِنْ رَأَيْتِ هَامَتِي كَالطَّسْـــتِ
بَعْـــدَ خُدارِيٍّ غُدَافِ النَّبْتِ
فِي سَـــلِبِ الْأَنْقَاءِ غَيْرِ شَخْتِ
رَابَكِ وَالشَّـــيْبُ قِنَاعُ المَقْتِ
نُحُولُ جُسْـــمَانِي كَمَا نَحَلْتِ
وَخُشْنَتِي بَعْدَ الشَّبَابِ الصَّلْتِ
أَزْمانَ لَا أَدْرِي وَإِنْ سَـــأَلْتِ

---

114 Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, 1:91; ez-Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 3:34.

مَا نُسْكُ يَوْمِ جُمْعةٍ مِنْ سَبْتِ
أَغْيَدُ لَا أَحْفِلُ يَوْمَ الْوَقْـــتِ
كَحَيَّـــةِ الْمَاءِ جَرَى فِي الْقَلْتِ
إِنْسًا وَجِنِّيًّا كَمَـــا وَصَـفْـــتِ
أَرْكَبُ مَا دُونَ الْفُجُورِ الْبَحْتِ
فَـــآلَ أَوْلِي وَاسْتَقَامَ سَـــمْتِي
فَـــإِنْ تَرَيْنِي أَحْتَمِي بِالسَّـكْتِ
فَقَد أَقُومُ بِالمَقَـــــامِ الثَّبْتِ[115]

Ey Amr'ın kızı! Benim kızıma sövüp sayma
Eğer iyilik yaparsan iyiliğin yeter sana
Ben yanlışa düşmezsem, sen sensin, yazıklar olsun sana
Başımı leğen gibi mi gördün ha
Güçlü, iri cüsseli ve siyah, gür saçlı gençlikten sonra
Dinç ve zayıf olmayan
Saçın ağarması dertlerin maskesidir, seni yanılttı ya
Benim de senin gibi zayıf oluşu bedenimin
Diri gençlikten sonra buruşukluğu cildimin
Sen sorsan da bilmediğim zamanlarda
Cuma günü ibadetlerinin cumartesiden farkının ne olduğunu
Önemsemiyor ve kıyamet gününü düşünmüyorum
Gölette akıp giden su yılanı misali
Bir insan ve cin olarak vasfettiğin gibi
Halis günahların aşağısındakilere biniyorum
Neden sonra bir dönüş yaptım ve doğru yolu buldum

---

115 Ru'be b. el-ʿAccâc, *Mecmûʿu eşʿâri'l-ʿArab ve hüve müştemilün ʿalâ Dîvâni Ru'be b. el-ʿAccâc*, thk. Wilhelm Ahlwardt, (Kuveyt: Dâru İbn Kuteybe, 2008), 23-24.

Susarak korunduğumu görürsen sen

Değişmez konumda durabilirim ben

Ru'be'nin şiirlerinden onun takvaya önem veren bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ru'be aşağıdaki şatırlarında takvayı bir ilaca benzeterek şöyle demiştir.

وَإِنْ تَـخَـالَـجْـنَا الْعُيُونَ الظُّلَّعَا
أَتَيْتُ مِنْ ذَاكَ الْعِفَافَ الأَوْرَعَا
كَمَا اتَّقَـى مُحْرِمُ حَجٍّ أَيْدَعَا[116]

Hareket ettirsek de bir tarafa meyilli gözleri

Ben bu durumdan takva ilacına sarılırım

Hacdaki bir ihramlının eyda'dan[117] sakındığı gibi

Ru'be ile ilgili anlatılan bir rivâyette çok ilginç bir hadise vardır. Ebû 'Ubeyde, bir gün Ru'be'nin yanına vardım baktım ki ateşin üzerinde cardın (büyük fare) pişiriyor. Ona onu yiyecek misin dedim. O da evet; o sizin tavuklarınızdan daha iyidir, çünkü o buğday ve hurma yer dedi.[118]

2.3.2. Ru'be'nin Edebî Kişiliği

2.3.2.1. Şâirlerin ve Dilcilerin Gözünden Ru'be

Ru'be b. el-'Accâc'ın edebi kişiliğini ve Arap dilindeki yerini kavramak için özellikle onun yaşadığı dönemdeki şâirlerin ve dil âlimlerinin onun hakkında söylediği sözleri tetkik etmekte fayda mülahaza edilmektedir. Elde edilen bilgiler ve bulgular ışığında denebilir ki Ru'be b.el-'Accâc, recezin gelişmesinde en önemli konuma sahip olan şâirlerin başlıcalarındandır. Hatta recezin zirveye çıkması Ru'be sayesindedir ve ondan sonra recezde gerileme olmuştur.

Sadru'l-İslâm döneminde recez, gelişimini tamamen bu türe yönelen üç önemli râcize borçludur. Bunlar; Câhiliye döneminden beri nazmettiği recez şiirleriyle bilinen şâirlerin yetiştiği, Sa'doğulları kabilesinden el-'Accâc Abdullah b. Ru'be (ö. 97/715), Ebü'n-Necm el-

---

116 Ru'be, *Dîvân*, 88.

117 Eyda', bir kuş ismidir. Bkz. Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, 2:700.

118 İbn Kuteybe, *eş-Şiʿr veʾş-şuʿarâ*, 1:595.

‘İclî ve bu alanda hem babasını hem de rakibi Ebü’n-Necm’i geçen ve bütün Arap Edebiyatı tarihinin en önemli recez şâiri olarak kabul edilen Ru’be b. el-‘Accâc’dır. Adı geçen üç şâir recezi eski klasik yapısından çıkararak geliştirmiş, uzun beyitlerden oluşan urcûzeler nazmetmiş ve recez, bu şâirlerin sayesinde kasidenin ele aldığı medih, hiciv, mersiye, gazel vb. bütün şiir konularını kapsayan bir nazım türü hâline gelmiştir. Şâirler, eğitimle ilgili konuların işlenmesine daha uygun olan urcûzeleri nazmederken, recez vezninin yapısında birtakım değişiklikler yaparak bu veznin mukassad, meştûr, müzdevic, müselles, murabba‘, meczû, menhûk ve mukatta‘ şekillerini meydana getirmişlerdir.[119]

Ru’be, dilde çok nadiren kullanılan ve herkesin bilmediği kelimeleri dahi maharetle kullanabilecek kadar usta ve dil hususunda derin bir bilgiye sahiptir. Arap dilcilerinin önde gelenleri ondan ders almış, onun şiirleriyle istişhâdda bulunmuş ve onun dilde önder olduğunu söylemişlerdir.[120]

Ru’be, zamanında yaşayanlar için dil konusunda adeta bir müracaat merkeziydi. Ebû ‘Ubeyde Ma‘mer b. el-Müsennâ, Nadr b. Şümeyl, Halef el-Ahmer, Yûnus b. Habîb (ö. 182/798), Ebû ‘Amr b. el-‘Alâ, Ebû Osmân Bekir b. Muhammed b. Habîb el-Mâzinî (ö. 249/863) ve el-Asmaî gibi birçok şâir, lugat ve nahiv âlimi bilmedikleri hususlarda ona müracaat etmiş ve ondan rivâyette bulunmuşlardır.[121]

el-Halîl b. Ahmed Ru’be’nin cenazesinden dönerken karşılaştığı kimselere “*Bu gün şiiri, lugatı/dili ve fesahatı defnettik.*” diyerek onun Arap dilindeki önemini ortaya koymuştur.[122]

el-‘Accâc ve oğlu Ru’be ile aynı asırda yaşayan Zürrumme (ö. 117/735), şâirlik hayatına recez ile başlamış, ancak onu bırakarak kasîd türüne yönelmiştir. Sebebi sorulduğunda ise el-‘Accâc ve oğlu Ru’be’yi kastederek “*Şu iki adam yüzünden hiçbir şey ortaya koyamadığımı görüyorum.*” demiştir.[123] Zürrumme’nin, Ru’be ve babasının recezdeki başarısı karşısında kendisini aciz hissettiğini ve doğrudan onları tebrik

---

119 Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi III Emeviler Dönemi*, 50-51.

120 ez-Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 3:34.

121 es-Süyûtî, *Şerhu şevâhidi’l-Muğnî*, 1:54.

122 Ebû Ali el-Hasan İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-ʿUmde fî mehâsini’ş-şiʿr ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, (Beyrut: Dâru’l-cîl, 1981), 1:91.

123 el-Kayrevânî, *el-ʿUmde*, 1:185.

etmese de onların recez hususundaki maharetlerini kabul ve takdir ettiği anlaşılmaktadır.

Nahiv âlimi Yûnus b. Habîb'in anlattığına göre Ebû 'Amr b. el-'Alâ ile beraberdik. Yanımıza Şübeyl b. 'Urve ed-Dab'î (ö.?) geldi. Ebû 'Amr kalkarak atının üzerindeki keçeyi ona verdi ve karşılıklı oturarak konuşmaya başladılar. Şübeyl ona dedi ki: "*Ya Ebû 'Amr, sizin Ru'be'ye isminin nereden geldiğini sordum, bilemedi*". O, Ru'be deyince kendimi tutamadım ve ona dönerek; "*Sen Ma'd b. 'Adnân'ın Ru'be ve babasından daha fasih olduğunu mu sanıyorsun? Ru'be ne demek sen biliyor musun? Ben onun kölesiyim.*" dedim. Beş defa tekrar ettim, cevap vermedi ve sinirlenerek kalkıp gitti. Ebû 'Amr bana dönerek "*Bu adam hukukumuzun olduğu, oturup kalktığımız şerefli biridir. Ona bu şekilde soru sormakla hiç iyi yapmadın*." dedi. Ben de "*Ru'be'den öyle bahsedince kendimi tutamadım.*" dedim. [124]

Karşılıklı konuşmadan anlaşıldığı üzere; Yûnus b. Habîb gibi bir dil âliminin, Ru'be'yi kendisinden üstün kabul ettiği ve yanlarına gelen değerli bir misafirin onu küçümsemesini hazmedemediği için gelen o kişiye bir soruyu beş defa tekrarlayarak onu aşağıladığı görülmektedir.

Ne Ru'be ne de babası, şiirlerinde kullanacakları kelimeleri daha önce bir başkasından işitmeye gerek duymadan şiirlerini doğaçlama söylerlerdi. Bu sebeple olsa gerek el-Asmaî, onun kulladığı bazı kelimelerin manalarını bilemediğini ikrar etmiştir[125]. Bazıları onun babasından daha iyi şâir olduğunu, onun şiirlerinin babasının şiirlerinden sayıca daha fazla olduğunu söylemiştir.[126] Oldukça fazla yolculuk yapan Ru'be, çölden uzaklaşmasına rağmen lehçesindeki fesâhatı korumayı başarmış, adeta fesâhat ve belâğatta bir ölçü olmuştur. Nitekim İbn Kuteybe (ö.276/889) de *el-Ma'ârif* isimli eserinde Hasan el-Basrî'nin (ö. 110/728) Arapça'sını, lehçesinin

---

124 Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan ez-Zübeydî, *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn* (b.y.: y.y., 1973), 52; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, 1:90.

125 *Şerhu Dîvâni Ru'be b. el-'Accâc*, thk. Zâhî Abdülbâkî Muhammed vd. (Kahire: Mecmaʿu'l-luğati'l-ʿArabiyye, 2011), 2:125.

126 Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, 1:90; es-Süyûtî, *Şerhu şevâhidi'l-Muğnî*, 1:55.

güzelliğini överken onu Ru'be'ye benzetmiştir.[127] İbn Kuteybe'nin bu konudaki görüşüne bakıldığında ilk anda Hasan el-Basrî'nin lehçesinin Ru'be'nin lehçesine benzetildiği görülmektedir. Ancak her ikisinin de vefat tarihlerine bakıldığında Ru'be'nin lehçesinin, Hasan-ı Basrî'nin lehçesine benzetilmesinin daha doğru olacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla İbn Kuteybe'nin, Ru'be'nin dildeki yerine dikkati çekmek için, teşbîh-i maklûb yoluyla vurgulu bir anlatımı tercih ettiği görülmektedir.

Ru'be, babasına "*Ben senden daha iyi şâirim*" deyince babası da, "*Nasıl yani?*" dedi. Ru'be, "*Ben şâir oğlu şâirim, sen ise konuşmaktan âciz bir adamın oğlu olan şâirsin.*" dedi. el-'Accâc oğlunu böyle görünce "*Sus! Yazık sana! Tamam, ben, şâirlikte senden daha üstünüm. Sen recezde insanların en üstünüsün.*" dedi.

es-Süyûtî'nin anlattığına göre Ru'be şöyle anlatıyor:[128] Babamla birlikte Süleyman b. Abdilmelik'in huzuruna varmak için yola çıktık, yolun bir kısmını gittikten sonra babam bana "*Baban râciz, deden râciz, sen ise konuşmaktan âcizsin.*" dedi. Ben de "*Konuşayım mı?*" dedim. Babam evet deyince,

كَمْ قَدْ حَسَرْنَا مِنْ عُلَاةِ عَنْسِ

Biz 'Ans'ın ileri gelenlerinden nicesini zayıf düşürdük

diye söze başladım ve şiirimi tamamladım, babam "*Sus, ağzı dert görmeyesice!*" dedi. Süleyman b. Abdilmelik'in huzuruna varınca Süleyman, babama "*Ne diyorsun?*" dedi. Babam da benim yolda kendisine okuduğum urcûzeyi ona okudu. Süleyman, babama on bin dirhem verilmesini emretti. Süleyman'ın huzurundan çıkınca babama, "*Beni susturup benim urcûzemi mi okuyorsun?*" dedim. O da "*Sus! Yazık sana! Tamam, sen recezde insanların en üstünüsün*" dedi. Benim şiirimi söyleyerek aldığı parayı bana vermesini ısrarla istedim, ancak vermeyi reddetti. Ben de buna karşı çıkınca bana şu şatırları söyledi:

لَـطَالَمَـا أَجْـرَى أَبُـو الـْجَحَّـافِ

---

127 Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Maʿârif,* thk. Servet 'Ukkâşe (Kahire: Dâru'l-Maʿârif, 1413/1992), 441; Haccûd, "*Şerhu Dîvâni Ru'be b. el-'Accâc*", 1:10.

128 es-Süyûtî, Şerhu şevâhidi'l-Muğnî, 956-958.

لِـبْـدَتُـهُ بـَعِـيـدَةُ ٱلإِنْـحَـافِ
يَأْتِـي عَـلَـى الْأَهْـلِـيـنَ وَالْأُلَّافِ
سَـرْهَـفْـتَـهُ مَا شِـئْـتَ مِنْ سُرْهَافِ
حَـتَّـى إِذَا مَـا آضَ ذَا أَعْـرَافِ

Ebu'l-Cehhâf ne kadar çok icra etti

Onun aslanı, hediye etmekten uzak

O ailesinin ve dostlarının üzerine geliyor

İyi beslemek istediğini iyi besledin

Hatta döndüğü zaman tepe sahiplerine (yükseklere)

Ru'be ise, babasına şu şatırlar ile cevap verdi:

إِنَّكَ لَمْ تُنْـصِـفْ أَبَا الْجَـحَّـافِ
وَكَانَ يَـرْضَى مِـنْـكَ بِالْإِنْـصَافِ
ظَلَمَـتْـنِي غَـيّـكَ ذُو الإِسْـــرَافِ
يَا لَيْتَ حَظِّي مِنْ نَدَاكَ الصَّافِي
والْـفَـضْـلِ أَنْ تَـتْـرُكَـنِي كَـفَافِ[129]

Sen Ebu'l-Cehhâf'a insaf etmiyorsun

Halbuki o senin insâfına râzıydı

Senin aşırı kinin bana zulmetti

Keşke benim nasibim olsa senin saf çiyinden

Ve iyiliğinden, beni bırakman

Ebu 'Amr b. el-'Alâ, Ru'be ve el-Ferezdak dışında şehirde yaşayıp dili bozulmayan hiçbir bedevî görmediğini söylemiştir.[130] Ru'be vefat ettiğinde onun recez hususundaki konumunu ifâde eden

---

129 es-Süyûtî, *Şerhu şevâhidi'l-Muğnî*, 956-958; Ebû Saîd es-Sîrâfî, *Ahbâru'n-nahviyyîne'l-Basriyyîn*, thk. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî ve Muhammed Abdülmün'im Hafâcî (Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955), 69-70.

130 es-Süyûtî, *Şerhu şevâhidi'l-Muğnî*, 15.

yine şu sözü dikkate şayandır: "*Şiir, Zürrumme ile recez de, Ru'be b. el-'Accâc ile hitama erdi.*" demiştir.[131] Anlaşılan Ru'be, recezi zirveye taşımış ve ondan sonra recez söyleyenler olmuşsa da onun kadar güzel söyleyen kimse olmamıştır.

Ru'be'nin zamanın önemli şâirlerinden olduğunu gösteren diğer bir misal ise; 'Ukâz'da panayır düzenlenip orada şiir yarışmaları tertip edildiği gibi Mirbed'de şiirler okunur, şâirlerin etrafında şiir halkaları oluşturulurdu. Hatta şiir hususunda Mirbed'in 'Ukâz'dan daha ileri seviyede olduğu iddia edilmektedir. Mirbed'de her şâirin bir şiir halkası, her edibin bir meclisi vardı. Her kabilenin bir nâdîsi ve başka bir kabileden gelen düşmanlığa karşı o kabileyi savunan bir şâiri vardı. Ebü'n-Necm el-'İclî, Cerîr, el-Ferezdak, er-Râ'î en-Nümeyrî ve Zürrumme gibi şâirlerle birlikte el-'Accâc'ın ve Ru'be'nin de Mirbed'de birer halkası vardı.[132]

Mirbed panayırıyla ilgili bir hâdisede ise; Ebü'n-Necm bir gün Ru'be'nin meclisine geldi. Onu gören Ru'be, saygıyla yerinden kalktı. Sonra yanındakilere bu Arapların recez ustasıdır dedi. Ru'be'nin ona iltifatını gören gençler, Ebü'n-Necm'den kendilerine şiir inşâd etmesini istediler. Ebü'n-Necm de, onlara اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الْوَهُوبِ الْمُجْزِلِ (Çok çok veren Allah'a hamd olsun.) şatrıyla başlayan urcûzesini okudu. İnşâd edince öfkelenip elbiselerini attı ki insanların en güzel şiir inşâd edenlerindendi. Ebü'n-Necm urcûzesini bitirince Ru'be, "*Bu, recezin anasıdır (İşte recez budur.)"*dedi. Ne var ki iki recezci arasındaki bu samimiyet, Ru'be'nin Ebü'n-Necm'in üstünlüğünü itiraf edip kabul etmesi, onun da Ru'be'den memnuniyeti uzun sürmedi. Hemen recez sapkınları, bu iki recezci arasındaki şerri körükledi. Araları çabucak bozuldu ve aralarında büyük bir rekâbet kızıştı.[133] Daha sonra araları açılmış olsa bile Ebü'n-Necm gibi büyük bir şâirin Ru'be'nin meclisine gelmesi ve onu şereflendirmesi, şâirimizin dildeki konumunu anlamak adına çok büyük bir önem arz etmektedir.

---

131 Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Süyûtî, *el-Müzhir fî ʿulûmi'l-luğa,* tsh. Muhammed Ahmed Câd el-Mevlâ Bek vd. (Beyrut: el-Mektebetü'l-ʿasriyye, 1986), 2:484.

132 Sa'îd el-Efğânî, *Esvâku'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm,* nşr. Abdurrahman en-Necdî (Beyrut-Kahire: Dâru'l-fikr, 1974), 411.

133 Sa'îd el-Efğânî, *Esvâku'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm,* nşr. Abdurrahman en-Necdî (Beyrut-Kahire: Dâru'l-fikr, 1974), 440-441.

İbn Cinnî, *el-Hasâis* isimli eserinde, Ru'be'nin Arap dilindeki öneminden şu şekilde bahsetmektedir: "*Dilci mütekaddim/eski arkadaşlarımız Ru'be ile babası el-'Accâc'ı takip eder ve derlerdi ki Ru'be ile babası el-'Accâc dili en iyi şekilde hazmedip türettiler. Dilde hâlis olanların dışında istedikleri gibi tasarrufta bulundular".* İbn Cinnî'ye göre bunun sebebi onların recezde derinleşmesidir ki onda kısalığı ve kâfiyelerinin uyumlu olması dolayısıyla birçok türetime mecbur kalınmıştır.[134]

İbn Cinnî, başkasından duyulmayıp fasih bir Arap'tan duyulan kelimelere ilişkin bölümde bu tür kelimelerin kabul edilmesini zorunlu görmüştür. Ona göre bedevî, güçlü fesahata ve yüksek mizaca sahipse tasarrufta bulunur (serbest hareket eder) ve daha önce kimsenin kullanmadığı kelimeleri doğaçlama söyler. Nitekim Ru'be ve babasının da daha önce duymadıkları ve karşılaşmadıkları, anlamı veya şekli yeni kelimeler ortaya koyduklarını belirtmiştir.[135]

Ru'be'nin şiirleriyle istişhâd bahsine geçmeden önce Şevki Dayf'ın bu meyandaki sözleri şu şekilde özetlenebilir: Recez sanatı, Ru'be'yle dildeki anlamı kavrama zorluğu açısından pik yapmıştır. Sanat diyorum, çünkü sadece insanın gönlündeki manaları receze yüklemekle kalmamış aynı zamanda recezi dilsel bir sanat hâline büründürmüştür. Ru'be, etrafındaki dilcileri söylemiş olduğu recezle hoşnut etmeye çalışmış, onların istediği, lafızlardaki şâz lugavî kullanımları onlara çok ustaca sunmuştur. Urcûze, Ru'be'nin yüzünden Yûnus b. Habîb, Ebû 'Ubeyde, Halef el-Ahmer ve Ebû 'Amr b. el-'Alâ gibi sadece mâhir dilcilerin anlayabileceği şekilde çok az kullanılan kelimeleri tercih etmesi sebebiyle adeta karmaşık dilsel bir metin veya lafızları düğümlü, kapalı bir bilmece gibi olmuştur. Ru'be, çok az kullanılan, herkesin anlamadığı kelimeleri kullanmak sûretiyle lafızları düğümlemekle yetinmiyor buna ek olarak harekelerde değişiklik, harflerde i'lâl, mastar, çoğul ve fiiller vasıtasıyla çekimlerde yeni kalıplar kurmak gibi anlamdaki düğümü artıracak tasarruflarda bulunuyordu.[136]

---

134 Ebü'l-Feth Osmân İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (b.y.: el-Mektebetü'l-'ilmiyye, ts.), 3:298.

135 İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2:21-25.

136 Dayf, *Târîhu'l-edebi'l'Arabî el-'Asru'l-İslâmî*, 402-403.

2.3.2.2. Ru'be'nin Şiirleri ve Sözleriyle İstişhâd

Ru'be'nin Arap dilindeki yerini ve önemini anlamak için onun şiirleriyle ve şiir dışında insanlarla konuşmalarında söyledikleriyle istişhâd[137] konusuna kısa da olsa değinmek gerekmektedir.

Ru'be dili gayet fasih kullanıyor, çok az kullanılan ve dolayısıyla herkesin bilmediği garîb,[138] kullanımı yaygın olmayan kelimelerin anlamlarını ve kullanımlarını biliyor, başkaları tarafından da anlaşılması zor olan kelimeleri çok iyi anlıyordu. İşte bu sebeple Ru'be'nin gerek şiirlerinde geçen kelimelerle gerek bire bir kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevap niteliğindeki kelimelerle istişhâdda bulunulmuştur. Şiirlerinde ve konuşmalarında kullandığı kelimeler, dil kuralları açısından delil kabul edilmiştir. Bu hususla alakalı birkaç örnek verilecek olursa; İbn Cinnî, *el-Hasâis* adlı eserinde şunu aktarmaktadır: Ebû Zeyd'in anlattığına göre Münteca', كَمْءٌ kelimesinin tekil, كَمْأَةٌ kelimesinin ise çoğul olduğunu söylemişti. Ebû Hayra ise bunun aksini yani كَمْءَةٌ kelimesinin tekil, كَمْءٌ kelimesinin تَمْرَةٌ ve تَمْرٌ kelimelerinde olduğu gibi çoğul olduğunu söylemişti. Ru'be bu kişilerle karşılaşınca ona hangisinin tekil, hangisinin çoğul olduğunu sordular, O da; "*Münteca'nın dediği gibi*" dedi. Ebû Zeyd devamında, Ru'be'nin dediğini kabul etmekle birlikte kendi görüşünü

---

137 Sözlükte "şahit getirmek, şahit göstermek" manasına gelen istişhâd lugat, sarf, nahiv ve belâgat ilimlerinde "bir kelimenin veya bir ifâdenin lafız, anlam ve kullanım doğruluğunu kanıtlamak amacıyla doğruluğu kesin olan nazım ve nesirden örnek vermek" anlamında kullanılır. Bunun için getirilen örneğe şâhid (çoğulu şevâhid) denir. İsmail Durmuş, "İstişhâd", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23:396-397.

138 Arapça garâbet (gurbet) kökünden türeyen garîb kelimesi sözlükte "yurdundan uzak kalan; kendi cinsi arasında eşi ve benzeri bulunmayan, tek ve nâdir olan; bilinmeyen, müphem ve kapalı olan" anlamlarına gelir. Az kullanılması sebebiyle mânası sözlüklere başvurulmadan bilinemeyen kelimelere garîb, kelime veya sözdeki bu duruma da garâbet adı verilir. Vahşî, hûşî, şâz (çoğulu şevâz), nâdir (çoğulu nevâdir), şâride (çoğulu şevârid) terimleri de aynı veya yakın anlamlarda kullanılır. Garîb ayrıca edebî tenkit eserlerinde "ilginç, eşsiz, tek, orijinal" anlamında övgü ifâdesi olarak da yer alır. Hüseyin Elmalı ve Şükrü Arslan, "Garîb", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13:374-375.

de belirterek Ebû Hayra'nın dediği gibi de söylenebileceğini ifâde etmiştir.[139]

Yine es-Sehâvî (ö. 643/1245), *Sifru's-se'âde* adlı eserinde, Allah'ın isimlerini anlatırken ilâh kelimesin anlamını anlatmak için Ru'be'nin şiirinde kullandığı التَّأَلُّهُ kelimesiyle istişhâd etmiş ve şöyle demiştir: Bazı dilciler عَبَدَ يَعْبُدُ عِبَادَةً , أَلَهَ يَأْلَهُ إِلَاهَة ve التَأَلُّه de التَّعَبُّد (*kulluk etmek*) anlamına gelir. Bunun delili ise Ru'be'nin aşağıadaki beytidir:

لِلّٰهِ دَرُّ الْغَانِيَاتِ الْمُدَّهِ
سَبَّحْنَ وَاسْتَرْجَعْنَ مِنْ تَأَلُّهِي[140]

Öven şarkıcı kadınlara aferin

Tesbih ettiler ve istircâda[141] *bulundular kulluk etmemden*

es-Sehâvî sözlerinin devamında الإِلَه kelimesi المَعْبُود (*ibadet edilen*) anlamındadır, dolayısıyla لَا إِلَهَ إِلَّا الله (*Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur*.) ifâdesininلَا مَعْبُودَ إِلَّا الله (*Allah'tan başka ibadet edilecek yoktur*.) ile aynı olduğunu söylemiştir.[142]

Bir diğer örnekte ise أَصَابَ kelimesi أَرَاد manasına gelmektedir. el-Hattâbî'nin *Ğarîbü'l-hadîs* adlı eserinde anlattığına göre nahiv âlimi Yûnus b. Habîb, yanındaki bir kişiyle, ﴿فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَاب﴾ "*Bunun üzerine, emriyle dilediği yöne doğru tatlı*

---

139 İbn Cinnî, *el-Hasâis,* 3:305; Kâsım, "*ez- Zavâhiru'n-nahviyye*", 40.

140 Ru'be, *Dîvân,* 165.

141 "İstircâ' belaya uğrayan, bir yakınını kaybeden kimsenin Bakara sûresinin 156. âyetinde geçen, "Şüphesiz biz Allah'a aidiz ve elbette ona döneceğiz" meâlindeki إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ kısmı okuyup Allâh'a teslimiyet göstermektir." Bkz. İbn Manzûr, Lisânü'l-ʿArab, 8:117.

142 Ebü'l-Hasan Alemüddîn Ali b. Muhammed es-Sehâvî, *Sifru's-saʿâde ve sefiru'l-ifâde,* thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî (Beyrut: Dâru Sâdır, 1415/1995), 1:12; Kâsım, "*ez-Zavâhiru'n-nahviyye*", 44.

tatlı esen rüzgârı, onun buyruğuna verdik."[143] âyetindeki أَصَابَ kelimesinin manası hakkında münazara ediyordu. O esnada dendi ki "*Bunu ancak Ru'be b. el-'Accâc bilir.*". Yûnus b. Habib diyor ki: Biz hemen Ru'be'ye doğru yola koyulduk, onunla karşılaştığımızda oğlu Abdullah'a yaslanıyordu. Bize أَيْنَ تُصِيبَانِ؟ (*Nereyi istiyorsunuz yani nereye gidiyorsunuz?*) diye sordu ve bu sorusu أَصَابَ kelimesinin manasını öğrenmemiz için bize yeterli geldi.[144]

Sa'leb (ö. 291/904), "*gölge*" anlamına gelen الفَيْءُ ve الظِلُّ kelimelerini açıklarken Ru'be'nin sözüyle istişhâd etmiştir. Ru'be'nin dediğine göre الفَيْءُ ve الظِلُّ kelimelerinin her ikisi de üzerine güneşin doğup battığı her şeydeki gölge için kullanılırken üzerinde güneş ışığı olmayan şeydeki gölge için ise sadece الظِلُّ kelimesi kullanılır.[145]

Ru'be bazen kelimelerin anlamları ile ilgili kendisine yöneltilen soruları sözle değil de işaretle ya da bilfiil uygulayarak anlatmıştır. es-Süyûtî'nin *el-Müzhir* adlı eserinde dediğine göre Ru'be'ye الشَّذَبُ kelimesinin anlamı sorulduğunda nar çekirdeğini göstermiştir.[146]

İbn Cinnî *el-Münsıf* adlı eserinde العَلْدُ kelimesinin anlamını açıklarken "*Çok sert bir şey, yerine sımsıkı tutunduğu zaman* اِعْلَوَّدَ *denir.*" diyerek Ru'be b. el-'Accâc'ın aşağıdaki şiirini delil getirmiştir:

وَعِـزُّنَـا عِـزٌّ إِذَا تَـوَحَّـدَا
تَثَاقَلَتْ أَرْكَانُهُ وَاعْلَوَّدَا

Gücümüz güçtür yekvücut olduğunda
Rükunları sağlamlaştı sımsıkı tutunduğunda[147]

---

143 (Kur'ân-ı Kerîm, Sâd, 38/36).
144 Kâsım, "*ez-Zavâhiru'n-nahviyye*", 44.
145 Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ eş-Şeybânî Saʿleb, *el-Fasîh,* thk. 'Âtıf Medkûr (Kahire: Dâru'l-maʿârif, ts.), 319.
146 Kâsım, "*ez- Zavâhiru'n-nahviyye*", 41.
147 Ebü'l-Feth Osmân İbn Cinnî el-Mevsılî el-Bağdâdî, *el-Münsıf,* thk. Heyet (Kahire: Matbaʿatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1960), 3:29.

es-Süyûtî, *el-Müzhir* adlı eserinde, بِنْتٌ (kız) kelimesinin mecâzî anlamda kullanımlarını anlatırken بِنْتُ الأَرْضِ وَبِنْتُ الْجَبَلِ الحَصَاةُ (*Yerin kızı ve dağın kızı, çakıl taşıdır.*) dedikten sonra Ru'be'nin yanında bir adamdan bahsedildiğini, Ru'be'nin de ona كَانَ إِحْدَى بَنَاتِ مَسَاجِدِ اللهِ (*Allah'ın câmilerinin kızlarından biriydi.*) diyerek onu câmideki bir çakıl taşına benzettiğini ifâifâdede etmiştir.[148] Görüldüğü üzere es-Süyûtî, بِنْتٌ (kız) kelimesinin mecâzî anlamda kullanımını açıklarken Ru'be'nin bu sözüyle istişhâdda bulunmuştur.

el-Hilâlî de, eserinde Ru'be'nin recezinden iki şatırla ilgili "*Gerçek şu ki her ne kadar okuyup anladığım Câhiliye şiirinden daha zor olduğunun farkında olsam da bu şiir harikadır.*" diyerek onun recezlerini Câhiliye şiirinden daha zor bulmakla birlikte çok güzel şatırlarının da varlığını dile getirmektedir.[149]

Ru'be'nin günlük hayattaki sözleriyle ve şiirleriyle sarf, nahiv ve belâgat eserlerinde istişhâdda bulunulduğu gibi sözlüklerde de azımsanmayacak miktarda istişhâdda bulunulduğu tespit edilmiştir. Bunların bazılarında doğrudan şiir Ru'be'ye isnâd edilirken bazılarında da onun ismini zikretmeksizin şiirleriyle istişhâd edilmiştir. Yazdığı sözlükte onun şiirleriyle istişhâd edenlerin başında çağdaşı el-Halîl gelmektedir.

el-Halîl'in doğrudan Ru'be'den dinlediği anlaşılan ve onun ismini söyleyerek قَالَ رُؤْبَةُ (*Ru'be dedi.*) şeklinde ondan istişhâdda bulunduğu kelimelere birkaç örnek vermek gerekirse el-Halîl, عَتَهَ kelimesinin anlamını açıklarken fiilin meçhûl hâlini kullanarak عُتِهَ الرَّجُلُ (*Adam bunadı.*) ve aynı kökten gelen فَهُوَ مَعْتُوهٌ (*O bunamış.*) cümlesindeki مَعْتُوهٌ kelimesini de "*delirme ve cinlenme olmaksızın aklı başından gitmiş olan kimse*" diye açıklamıştır. Yine aynı kökten gelen

---

148 es-Süyûtî, *el-Müzhir*, 3:527-528.

149 el-Hilâlî, *Dirâse luğaviyye fî erâcîzi Ru'be ve'l-ʿAccâc*, 2:13.

التَعَتُّهُ kelimesinin manasını التَّجَنُّنُ (*delirme*) olduğunu açıklayarak Ru'be'nin aşağıdaki şiirini şâhit getirmiştir:

بَعْدَ لَجَاجٍ لا يَكادُ يَنْتَهِي
عَنِ التَصابِي وَعَنِ التَعَتُّهِ[150]

İnatla düşmanlıktan sonra neredeyse geri durmuyor

Çocukluk etmekten ve delilik etmekten

Yine el-Halîl, عَنَطَ maddesini işlerken العَنَطْنَطُ kelimesinin bu maddeden müştak olduğunu, son iki harfinin kelimenin sonuna tekrar eklenmesiyle türetildiğini söylemiştir. Endamının güzelliğiyle birlikte boynu uzun kadına اِمْرَأَةٌ عَنَطْنَطَةٌ dendiğini ve mastarının ancak العَنَطُ olabileceğini beyan ettikten sonra عَنَطْنَطَتُهَا طُولُ عُنُقِهَا (*Onun boynunun uzunluğudur.*) ibaresinin böylece şiirde kullanılabileceğini, konuşma esnasında ise kelamın çok uzaması sebebiyle çirkin olacağını ifâde etmiştir. Açıklamasının devamında ise Ru'be'nin aşağıdaki şatrını getirerek العَنَطْنَطُ kelimesinin şiirdeki kullanımı hususunda onun şiiri ile istişhâd etmiştir.

يَمْطُو السُّرَى بِعُنُقٍ عَنَطْنَطِ[151]

Gece yolculuğu, uzun bir boyunla uzayıp gider

Açıklamadan anlaşıldığı üzere العَنَطْنَطُ kelimesi "*uzun boyun*" anlamındadır. Kelimenin kendisinde zaten "*boyun*" anlamı mevcutken şiirde عُنُق (*boyun*) kelimesi ayrıca kullanılmıştır.

2.3.2.3. Ru'be'nin Kırâat ve Hadis İlimlerindeki Yeri

Şiirleriyle istişhâd edildiği gibi bazı eserlerde Ru'be'nin kırâatı ile de istişhâd edildiği görülmektedir. en-Nehhâs (ö. 338/950), *İ'râbu'l-Kur'ân* adlı eserinde Fâtiha sûresinin ilk âyetini izah ederken ﴿الْحَمْدُ

---

150 el-Halîl, *Kitâbü'l-ʿAyn*, 3:95.
151 el-Halîl, *Kitâbü'l-ʿAyn*, 3:238.

﴿لله رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ "*Hamd, âlemlerin rabbi Allah'a mahsustur.*"[152] şeklinde الْحَمْدُ kelimesini Basra ekolüne göre mübtedâ yaparak merfû' okumanın daha güzel olduğunu, ancak Ru'be'nin Kays ve el-Hâris b. Sâme kabilelerinin okuduğu gibi الْحَمْدَ لله şeklinde mef'ûl-i mutlak yaparak mansûb okuduğunu söylemiştir.[153]

en-Nehhâs, aynı eserinde Sîbeveyh'den (ö. 180/796) rivâyetle Ru'be'nin ﴿إِنَّ اللهَ لاَ يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا﴾ "*Şüphe yok ki, Allah herhangi bir şeyi, bir sivrisineği, hatta onun da ötesindekini misal vermekten çekinmez.*"[154] âyetinde geçen بَعُوضَةً kelimesini Temîm kabilesinin lehçesine göre بَعُوضَةٌ şeklinde merfû' okuduğunu ifâde etmektedir.[155]

Ebû Zeyd (ö. 215/830), Ru'be'nin ﴿فَأَمَّا الزَبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً﴾ "*Köpük atılıp gider.*"[156] âyetindeki جُفَاءً kelimesini جُفَالًا şeklinde okuduğunu işittim ve ona doğrusunun جُفَاءً olduğunu söyledim, o da bana لاَ، إِنَّماَ تَجْفَلُهُ الرِّيحُ (*Hayır, rüzgâr o köpüğü kaldırır atar.*) diyerek جُفَالًا şeklindeki okuyuşunun doğru olduğunu تَجْفَلُ fiilinin anlam yönünden cümle içerisindeki kullanımını göstererek savunduğunu söylemiştir.[157]

Basra'nın en fasih konuşanlarından biri olan Ru'be, ömrünün büyük bir kısmını Emevîler döneminde geçirmiştir. Emevîlerin yıkılmasıyla yaşlılık yıllarına denk gelen hayatını ise Abbâsîler döneminde geçirerek ruhunu bu dönemde teslim etmiştir. Bu büyük şâir, tâbiîndendir. Ebû Hüreyre'ye (ö. 58/678) yetiştiği ve ondan hadis semâ'ının olduğu söylenmektedir. Yine en-Nessâbe el-Bekrî ve 'Ukayl b. Hanzale'den de hadis semâ'ının olduğu rivâyet edilmiştir,[158] ancak

---

152 (Kur'ân-ı Kerîm, Fâtiha, 1/2)

153 Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs, *İʿrâbü'l-Kurʾân* (Beyrut: Dâru'l-maʿârif, 2008), 12.

154 (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 2/26)

155 en-Nehhâs, *İʿrâbü'l-Kurʾân*, 30.

156 (Kur'ân-ı Kerîm, Ra'd, 13/17)

157 es-Sîrâfî, *Ahbâru'n-nahviyyîne'l-Basriyyîn*, 62.

158 Yâkût el-Hamevî, *Muʿcemü'l-üdebâ*, 2:492-493.

Ebû Hüreyre'nin vefat tarihi ile Ru'be'nin doğum tarihi göz önünde bulundurulduğunda bu rivâyetin doğruluğuna kanâat getirmek mümkün değildir.

Ru'be şöyle der: "en-Nessâbe el-Bekrî'nin yanına vardım. Bana "*Sen kimsin?*" dedi. Ben de "*İbnü'l-'Accâc*" dedim. Bana "*Kısa söyledin ve tanındın. Umarım sustuğumda soranlardan, konuştuğumda anlamayanlardan olmazsın.*" dedi. Cevaben "*Öyle olmamayı dilerim.*" dedim. "*Kişinin düşmanları nedir?*" dedi. Ben "*Siz anlatsanız*" dedim. Bunun üzerine dedi ki "*Kötülüğün amca çocukları; eğer bir güzellik görseler üzerini örterler, eğer bir kötülük görseler onu yayarlar.*". Sonra şunları ekledi: "*İlmin âfeti, engeli ve kusuru vardır. Âfeti onu unutmak, engeli içine yalan karıştırmak, kusuru ise onu ehil olmayanların yanında yaymaktır.*"[159]

2.3.2.4. Ru'be'den Etkilenen Şâirler

Bazı meşhur şâirler Ru'be'nin yanına gelip gider, ona sorular sorar ve ondan bazı şeyler dinlerlerdi. Ondan dinleyerek aldıkları bazı kelime ve ifâdeleri ise kendi şiirlerinde kullanırlardı. Bu şâirlerden biri, Ru'be ile aynı dönemde yaşayan zamanının meşhur şâirlerinden Zürrumme'dir. İbn Kuteybe'nin naklettiğine göre Ru'be, Zürrumme yanıma geldi ve şu şiirimi dinledi dedi.

يَطْرَحْنَ بِالدَّوِّيَّةِ الأَمْلَاسِ
لِكُلِّ ذِئْبٍ قَفْرَةٍ وَلَّاسِ
مَوْتَى العِظَامِ حَيَّةَ الأَنفَاسِ

Onlar düz çölde atarlar

Her alçak çöl kurduna

Nefesleri diri, ölü kemikleri

Yanımdan çıkıp gitti. Daha sonra şunları söylediği haberi bana ulaştı:

يَطْرَحْنَ بِالدَّوِّيَّةِ الأَغْفَالِ
كُلَّ جَنِينٍ لَثِقِ السِّرْبَالِ
حَيِّ الشَّهِيق مَيِّتِ الأَوْصَالِ

159 İbn Kuteybe, *'Uyûnü'l-ahbâr* (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, ts.), 2:118.

Onlar boş çölde atarlar

Gömleği yaş her cenini

Nefes alışı diri, eklemleri ölü

Ru'be, kullanılan kelime ve anlam yönünden birkaçının kendi şiiri ile bire bir aynı olması ve bir kısmının da çok benzer olması dolayısıyla Zürrumme'nin bu şiiri kendisinden çaldığını düşünmektedir.[160]

Ru'be'nin etkisinde kalan diğer şâir, el-Kümeyt'tir (ö. 126/744). Ebû Ali el-Fârisî'nin aktardığına göre Ru'be, el-Kümeyt'in kendisine gelip garib lafızlarla ilgili sorular sorduğunu ve daha sonra da bu lafızları şiirlerinde kullandığını söylemektedir.[161]

İbn Cinnî'nin el-Kümeyt ve et-Tırımmâh (ö. 125/743) ile ilgili bir hâdiseyi aktarımında Ru'be şöyle demektedir: "Şiir söylerken iki adam geldi, yanıma oturdu ve kendi aralarında fısıldaştılar. Onların ne konuştuklarını anladım ve sustular. Sonra onların kim olduklarını sordum, el-Kümeyt ve et-Tırımmâh olduklarını söylediler. Karşımda iki beyefendi adam gördüm ve onlarla ünsiyet kurduk. Bana gelip gidiyorlardı, benim şiirlerimden alıyor ve kendi şiirlerinde kullanıyorlardı.".[162]

2.4. Ru'be'nin Ailesi

Kaynaklarda Ru'be ve ailesiyle ilgili oldukça sınırlı bilgi yer almaktadır. Bu bilgilerin bir kısmına, şiirlerinden yola çıkılarak ulaşılmıştır.

2.4.1. Babası

Babasının adı Abdullah b. Ru'be ve lakabı da el-'Accâc'dır. Söylediği recezin bir şatrında "*sesi yükseltmek, gür sesle bağırmak*" anlamına gelen عَجَّ fiilinin muzari şeklini ve yine "*gür sesle tekrar tekrar bağırması*" anlamına gelen عَجْعَجَ fiilini kullandığı için

---

160 İbn Kuteybe, *eş-Şiʿr ve'ş-şuʿarâ*, 1:532.

161 Ebû Ali el-Hasan b. Ahmed el-Fârisî, *el-Mesâilü'l-Basriyyât*, thk. Muhammed eş-Şâtır Ahmed (b.y.: y.y., 1985), 1:394.

162 İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 3:297-298.

kendisine bu lakap verilmiştir.[163] O da meşhur recez şâirlerindendir. Temîm kabilesine mensuptur. Doğu Arap yarım adasının Necid çöllerinde konaklayan Temîm kabilesi Irak topraklarına yayılmış, çoğunluğu Sadru'l-İslâm döneminde Basra'ya yerleşmiş hatta Kûfe'ye kadar yayılmıştır.[164]

Ru'be'nin hayatıyla ile ilgili kaynaklar ve bu kaynaklardaki haberlerin azlığı babası için de geçerli olduğundan burada birkaç hadiseyi aktarmakla yetinilmiştir. el-Medâinî'nin (ö. 228/843) rivâyet ettiğine göre, Basra'ya Arap râcizlerinden biri geldi, şâirlerin de olduğu bir halkaya oturdu ve "*Arapların en iyi recez söyleyeni benim ve ben diyorum ki*" diyerek aşağıdaki recezini okudu:

مَرْوَانُ يُعْطِي وَسَعِيدٌ يَمْنَعُ
مَرْوَانُ نَبْعٌ وَسَـعِيدٌ خِرْوَعُ

Mervân verir, Sa'îd mâni olur

Mervân menbadır, Sa'îd kene otudur [165]

Sonrasında ise "*Vallahi ben, el-'Accâc'dan daha iyi recez söylerim, keşke Basralılar ikimizi bir araya getirseler.*" dedi. Hâlbuki Ru'be ve el-'Accâc oradaydılar. Ru'be babasına, "*Adamı sana bırakabilirim baba, ona karşı sen kalk!*" dedi. el-'Accâc ona doğru yöneldi ve "*Hâ! el-'Accâc benim.*" diyerek adama doğru yavaşça ilerledi. Adam, "*Sen iki el-'Accâc'dan hangisisin?*" dedi. el-'Accâc, "*Sanırım sen benden başkasını kastetmedin, ben uzun Abdullah'ım*" dedi (el-'Accâc böyle bilinmekteydi.). Adam, "*Yok yok seni kastetmedim.*" dedi. el-'Accâc, "*Nasıl, ismimi çağırıp benimle karşılaşmak istemedin mi?*" dediğinde adam, "*Bu dünyada senden başka el-'Accâc yok mu?*" dedi. el-'Accâc, "*İşte bu da oğlum Ru'be*" dedi. Bunun üzerine adam, "*Allah bağışlasın, benim kastettiğim sizden başkasıdır*" deyince insanlar güldüler ve el-'Accâc ile Ru'be adamı

---

163 Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan İbn Düreyd, *el-İştikâk,* thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru'l-cîl, 1991), 1:259-260.

164 el-Hilâlî, *Dirâse Luğaviyye fî erâcîzi Ru'be ve'l-ʿAccâc*, 26.

165 Hırva', genegerçek veya kene otu denilen bir tür ottur ki hayvanlar yediğinde karınları şişerek ölür. Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, 2:565.

bıraktılar.[166] Bu rivâyetten el-'Accâc'ın Basra sâkinlerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Bu olayda babasıyla aralarında bir sorun görünmese de Ru'be'nin babası ile ilişkisi pek de iyi değildi. Böyle olmasının sebebi ise Ru'be'nin üvey annesi 'Akreb idi. Öz annesi vefat ettikten sonra babasıyla evlenen bu kadının mizacı kötü olduğu için ona 'Akreb denmiştir. 'Akreb, Ru'be'ye eziyet eder ve ona karşı düşmanlık beslerdi.[167] el-'Accâc'ın birçok kere evlendiği ve bu evliliklerinden oğullarının ve kızlarının olduğu bilinmektedir. Oğullarının en meşhuru, büyük râciz Ru'be'dir. el-'Accâc'ın künyesinde ismi geçen kızı ise eş-Şa'sâ'dır.[168]

el-'Accâc'ın yaşadığı devirde fitne ve çekişmeler çok fazlaydı. O dönemde Irak ve Horasan'daki Yemen ve Mısır kabileleri arasında çatışmalar artmıştı. Ezd kabilesi, Mudar kabilesine yakın durduğu için Temîm kabilesine düşmandı. el-'Accâc kabilesini destekliyor ve kabilesiyle aşırı şekilde övünüyordu. İsteği doğrultusunda hareket eden valileri destekliyordu. Onun herhangi bir harbe katıldığı bilinmemekle birlikte savaşta urcûzeleriyle kabilesinin savaşçılarını desteklemekle yetindiği anlaşılmaktadır.[169]

el-'Accâc çölde büyüdü ve Basra'ya yerleşti. Orada Mirbed denen yerde ikâmet ediyordu. Mirbed'de hatiplerin meclisleri ve şâirlerin birbirleriyle yarışları vardı. el-Accâc da, başında ipek bir sarık ve üzerinde ipek bir cübbeyle devesine güzelce binerek oradaki yerini alır ve insanlara şiirlerini inşâd ederdi.

el-'Accâc adeta kendine aşık denecek seviyede kendini beğenen biriydi. Gençliğinde dini açıdan sıkıntılı bir hâli vardı. Allah'ın emir ve yasaklarının olup olmadığı hususunda şüphe taşıyordu. Ancak bu hâli uzun sürmedi. Ebû Hüreyre (r.a.)'nin karşısında Allah'ı, onun işlerini, gökyüzünü, onu nasıl dümdüz ettiğini, yeryüzünü ve oraya dağları adeta nasıl çaktığını ve orada ibadet eden kullar yarattığını anlatan, herkesin yaptığının karşılığını bulacağı günden bahseden şu urcûzesini söyledi:

---

166 Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb,* 1:91.

167 Ru'be b. el-'Accâc, *Dîvân dirâse ve tahkîk,* thk. Râzî Nevâsıra (Ürdün: Dâru Vâil, 2010), 2:23.

168 Abdullâh b. Ru'be el-'Accâc, *Dîvân,* thk. 'İzzet Hasan (Beyrut: Dâru'ş-şarkı'l-'Arabî, 1995), 348.

169 el-Hilâlî, *Dirâse luğaviyye fî erâcîzi Ru'be ve'l-ʿAccâc,* 30.

رَبُّ الْبِلاَدِ وَالعِبادِ القُنَّتِ
وَالْبَاعِثُ النَّاسِ لِيَوْمِ الْمَوْقِتِ
بَعْدَ الْمَمَاتِ وَهُوَ مُحْيِي الْمُوَّتِ
يَوْمَ تَرَى النُّفُوسُ مَا أَعَدّتِ

Rabbi memleketlerin ve ibadet eden kulların

İnsanları kıyâmet günü için dirilten

Ölümden sonra, o ki, ölülere hayat veren

Nefislerin hazırladıklarını göreceği gün

Ebû Hüreyre (r.a.), el-'Accâc'ın bu recezini dinledikten sonra "*Ben şahitlik ederim ki sen, hesap gününe iman ediyorsun.*" dedi.

el-'Accâc'ın Ebû Hüreyre (r.a.) ile karşılaşması, onun hayatında mücûn (müstehcen/yüz kızartıcı işler) ile hidayet (iman) arasında ayrım noktası olmuştur. el-'Accâc, Ebû Hüreyre'nin yanından ayrılmamış ve ondan hadis öğrenmiştir.[170]

2.4.2. Annesi

Ru'be'nin babası Abdullah el-'Accâc, 'Akreb ve Dehnâ[171] isminde iki kadınla evlenmiştir. Ru'be'nin annesi bu iki kadının dışında başka bir kadın olduğu düşünülmektedir. Yaygın kanâate göre, el-'Accâc bu iki kadından önce de bir evlilik yapmıştır.[172] Çünkü es-Süyûtî, Ru'be'nin ilk defa şiir söylediğinden bahsederken şu ifâdelere yer verir: Ru'be babasının develerini güderdi ve buluğ çağına kadar henüz şiir söylememişti. Babası 'Akreb isminde bir kadınla evlendi. Ru'be bir gün eve döndüğünde bu kadının develeri kendi küçük çocukları arasında paylaştırdığını görünce "*Ben o develere senelerimi verdim, onları otlattım, onları benden daha fazla kim hak edebilir?*" dedi. Bunun üzerine 'Akreb, el-'Accâc'a "*Duy bunu işte! Daha sağsın. Bu, sen gittikten sonra bize ne yapar?*" deyince el-'Accâc, Ru'be'yi azarlayarak "*Develerini takip et!*" diye ona bağırdı ve şöyle dedi:

---

170 Keşşâş, *er-Recez fi'l-'asri'l-Ümevî*, 198-200.

171 Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yaʿkûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, thk. Mektebetü tahkîki't-türâs (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2005), 1197.

172 Keşşâş, *er-Recez fi'l-'asri'l-Ümevî*, 197.

لَطَالَمَا أَجْـرَى أَبُـو الْـــجَجَّافِ
وَكَانَ يَرْضَـــى مِنْكَ بِالْإِنْصَافِ
لَمَّا رَآنِـــي أُرْعِشَـــــتْ أَطْرَافِي
اِسْـــتَعْجَلَ الدَّهْرَ وَفِيهِ كَافِ
يَـخْـتَرِف الْإِلْـــفَ عَـنِ الْإِلَافِ

Ebü'l-Cehhâf ne kadar da çok konuştu

Halbûki o senin adâletine rıza gösteriyordu

Her tarafımın titrediğini görünce

Zamanın acele gelmesini istedi, onda yeterliyken

Dostlardan dost toplarken

Ru'be de babasına şu beyitle karşılık verdi:

إِنَّكَ لَمْ تُنْصِفْ أَبَا الْجَجَّافِ
وَهُوَ عَلَيْكَ دَائِمُ التَّعْطَافِ
وَكَانَ يَرْضَى مِنْكَ بِالْإِنْصَافِ

Ebü'l-Cehhâf'a insâf etmedin sen

O sana her daim sevgiyle meylederken

Senin insâfına rızâ gösterirken[173]

2.4.3. Eş ve Çocukları

Kaynaklarda Ru'be'nin birçok kere evlendiği zikredilmekle birlikte eşlerinin sayısı ve isimleri kesin olarak belirtilmemiştir. Bununla birlikte Muhammed Keşşâş, *er-Recez fi'l-'asril-Ümevî* adlı eserinde; Ru'be'nin urcûzelerinden yola çıkarak orada ismi geçen kadınlardan bazılarının eşleri olduğunu söylemiştir. Adı geçen bu kadınlardan biri, Ervâ'dır. Ru'be bir urcûzesinde Ervâ hakkında şunları söylemiştir:

قَدْ عَرَضَتْ أَرْوَى بِقَوْلٍ إِفْنَادْ

---

173 es-Süyûtî, *Şerhu şevâhidi'l-Muğnî*, 956-958.

فَقُلْتُ هَمْسًا فِي النَّجِيِّ ٱلإِرْوَادْ
أَصْبَحْتِ نَمْرَاءَ كَأُمِّ ٱلآسَادْ[174]

Yalan yanlış bir söz söyledi Ervâ

Fısıldayarak şunu dedim dostça

Arslanların anası gibi döndün bir kaplana

Diğer eşi ise Übeylâ'dır. Übeylâ ile yaşlılığında evlenmiş olması muhtemeldir, zira Ru'be, şiirinde saçına aklar düştüğünü ve ömrünün sonuna geldiğini söyleyerek Übeylâ'nın kendisiyle alay ettiğini şu şekilde gözler önüne sermektedir.

وَضَحِكَتْ مِنِّي أُبَيْلَى عُجْبَا
لَمَّا رَأَتْنِي بَعْدَ لِينٍ جَأْبَا
رَأَتْ مِنَ الشَّيْبِ حُمَاطًا شُهْبَا
تُتْرَكُ بِيضًا أَوْ تَمَسُّ الْخَضْبَا[175]

Kendini beğenerek bana güldü Übeylâ

Yumuşaklıktan sonra beni görünce kaba

Gördü ihtiyarlıktan boz renkli olan dağı daha

O dağ beyaz bırakılır veya nebat yeşiline dokunur ya

Eşlerinden bir diğeri ise, Ümmü 'Amr'dır. Ümmü 'Amr ile beraberken aşağıdaki urcûzesinden saçlarının dökülmüş olduğu anlaşılmaktadır. [176]

لَمَّا رَأَتْنِي أُمُّ عَمْرٍو أَصْلَعَا
وَقَدْ تَرَانِي لَيِّنًا سَرَعْرَعَا
أَمْسَحُ بِالْأَدْهَانِ وَحْفًا أَفْرَعَا
وَالدَّهْرُ يَهْوِي بِالْفَتَى مَا أَسْرَعَا
إِلَى رَدَى غُولٍ يَصِيرُ الْمُضْجَعَا[177]

---

174 Ru'be, *Dîvân*, 16.
175 Ru'be, *Dîvân*, 13.
176 Keşşâş, *er-Recez fi'l-'asri'l-Ümevî*, 208.
177 Ru'be, *Dîvân*, 88.

Ümmü ʻAmr beni kel görünce kafamı

Oysa beni görebilirdi yumuşak, körpe bir delikanlı

Ben tel tel yağlarım gür saçlarımı

Ah! Zaman, ne de çabuk götürüyor delikanlıyı

Öleceği yere ki orası olur mezarı

Evlatlarına gelince iki oğlunun olduğu bilinmektedir. İsimleri, Abdullah ve ʻUkbe'dir. Urcûzelerinde eşlerinin yanı sıra oğullarından Abdullah'ı konu ettiği görülmektedir. Misâl vermek gerekirse Abdullah'a sitem ettiği urcûzesinin girişinde duygularını şöyle dile getirmektedir:

قُلْتُ لِعَبْدِ اللهِ مِنْ تَوَدُّدِي
قَدْ كُنْتُ أَرجُوكَ وَلَمَّا تُولَدُ[178]

Sevgimden Abdullah'a dedim

Seni sen henüz doğmamışken diliyor idim

Diğer oğlu ʻUkbe'nin babası Ru'be gibi râciz olduğu ve onun tarzında recez söylediği bilinmektedir.[179] ʻUkbe'nin hayatının, şiirleri şâhid olarak kullanılan son Arap şâiri Beşşâr b. Bürd (ö. 167/783-784) ile birlikte geçtiği söylenir. Abdullah b. Sâlim, Ru'be'ye künyesiyle hitap ederek: "*Ey Ebü'l-Cahhâf dilediğin zaman öl(ebilirsin).*" dedi. Ru'be de, ona "*Nasıl yani?*" deyince Abdullah b. Sâlim, "*Oğlun ʻUkbe'yi gördüm, şiir söylüyordu, çok hoşuma gitti*." dedi. Ru'be, bu sözlere cevaben oğlunun beyitler arasında uyum sağlayamadığını kastederek onun şiirinin düzeninin olmadığını söylemiştir.[180]

el-Câhiz'in (ö. 255/869) aktardığına göre ʻUkbe, babasına bir şiirini okuyup nasıl okuduğunu sordu. Bunun üzerine babası da şöyle cevap verdi: "*Oğul, babana bu tür şiirler sağdan soldan geliyor fakat baban o şiirlere dönüp bakmıyor bile.*".[181]

---

178 Ru'be, *Dîvân*, 49.

179 Kâsım, *ez-Zavâhiru'n-nahviyye*, 19.

180 İbn Kuteybe, *eş-Şiʿr ve'ş-şuʿarâ*, 1:90.

181 Ebü'l-Ferec Ali b. el-Hüseyin el-İsfahânî, *el-Eğânî*, thk. İhsân Abbâs vd. (Beyrut: Dâru Sâdır, 2008), 3:120-121; Ru'be b. el-ʻAccâc, *Dîvân*, 1:21-22.

el-Merzübânî'nin (ö. 384/994) *el-Müveşşaḥ* adlı eserinde anlattığına göre Ru'be, oğlu 'Ukbe'ye şöyle der: *"Oğul sen şiirin kalıntısısın.*" Gerçekten de 'Ukbe'nin şiiri kaybolmuş, hiç kimse onun şiirini nakletmez olmuştur. Nitekim birçok şâirin şiirlerinin bir araya getirildiği dîvânı varken onun şiir dîvânının varlığı bilinmemektedir. Ru'be'nin oğlunun söylediği şiirlerin geleceğiyle ilgili bu öngörüsü bir âlimin tecrübesi, bir babanın çocuğuyla ilgili ferâsetidir.

'Ukbe b. Ru'be, Beşşâr b. Bürd ile birlikte 'Ukbe b. Selem'in meclisinde bir araya gelirler. O mecliste 'Ukbe b. Ru'be, 'Ukbe b. Selem'i öven güzel bir şiir söyler. Beşşâr b. Bürd bu şiiri beğenir sonra'Ukbe b. Ru'be, Beşşâr'a dönerek "*Bu öyle bir tarzdır ki sen bunu güzel söyleyemezsin.*" der. Güzel bir iltifata kabalıkla karşılık vermesi 'Ukbe'nin ahmaklığını göstermektedir. Bunun üzerine Beşşâr öfkelenir ve "*Ben senden de babandan da dedenden de daha iyi recez söylerim.*" der. Bu esnada 'Ukbe b. Selem, şu urcûzesini söylemeye başlar:

يا طَلَلَ الْحَيِّ بِذَاتِ الصَّمَدِ
بِاللهِ خَبِّرْ كَيْفَ كُنْتَ بَعْدِي

Ey Zâtü's-Samed'deki kabilenin kalıntısı

Allah aşkına haber ver, benden sonra hâlin nasıldı?

'Ukbe b. Ru'be, bu urcûzeyi 'Ukbe b. Selem'den duyunca kaçar. İnsanlar bu haberi naklederken 'Ukbe'nin recezini atıp Beşşâr b. Bürd ve 'Ukbe b. Selem'in recezlerini alırlar. 'Ukbe b. Ru'be'nin recezleri ise unutulup gider.[182]

182 el-Merzübânî, *el-Müveşşah*, 407.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RU'BE B. EL-'ACCÂC'IN ŞİİRLERİNDE ELE ALDIĞI KONULAR

3.1. Medih

Medih, sözlükte مَدَحَ fiilinin mastarı olup "*övmek*" anlamındadır.[183] Ru'be'nin *Dîvân*'ı incelendiğinde uzun uzun yazılmış toplam otuz yedi medih urcûzesinin olduğu görülmektedir. Toplam urcûze sayına göre *Dîvân*'ının büyük bir bölümünü bu medih urcûzeleri oluşturmaktadır. Bazı urcûzelerinde kendi kabilesini, bazısında da Emevî halifelerini, Abbâsî halifelerini ve bunların valilerini övmüştür. Bunların arasında en büyük payı Emevî halifelerinden Mesleme b. Abdilmelik, Abbâsî halifelerinden Ebü'l- Abbâs es-Seffâh, Emevî komutanlarından Bilâl b. Ebî Bürde ve Ebân b. el-Velîd el-Becelî'nin aldığı görülmektedir.

Şevki Dayf (1910-2005), *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* adlı eserinde Ru'be ile ilgili şunları ifâde etmektedir: Ru'be ikinci asrın başlarından itibaren başta Mesleme b. Abdilmelik olmak üzere Irak valilerini övmüş, Mesleme'nin Ezd kabilesine ve komutanları Yezîd b. el-Mühelleb'e karşı zaferini methetmiştir. Bu şiirinde, kendi kabilesi olan Temîm kabilesiyle ilgili aşırı bir tutkunluk vurgusu dikkati çeker. Burada Yezîd ve isyanını bastırmak için harekete geçen Temîm kabilesi komutanlarından Hüreym b. Ebî Tahme el-Mücâşi'î'yi övmüştür.[184]

Yine Ru'be'nin *Dîvân*'ında, Hâlid el-Kasrî'yi ve valilerini, ister Emevîler döneminde olsun ister sonraki dönemde olsun Irak'ın önde gelenlerini öven birçok urcûzeye rastlanmaktadır. Övdüğü kimselerden bazıları; Yemâme valisi el-Muhâcir b. Abdillah, Hâlid'in Basra vekili Bilâl b. Ebî Bürde el-Eş'arî, İran valisi olan Ebân b. el-Velîd el-Becelî, Hakem b. Abdilmelik b. Bişr b. Mervân, Harb b. el-Hakem b. el-Münzir b. el-Cârûd ve 'Amr b. 'Anbese b. Saîd b. el-'Âs'tır.

Özellikle el-Velîd b. Yezîd b. Abdilmelik'i, yine Emevîlerin son halifesi Mervân b. Muhammed'i metheder, ona âsi olan düşmanlarını

---

183 Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *E* eyrut: Dâru'l-kütübi'l-ʿilmiyye, 1998), 402.

184 Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-ʿArabî*, 402.

ise hicveder. Ru'be, Horasan'a giderek orada konaklar ve o vakitte Nasr b. Seyyâr'ı över.

Emevî halifelerine yönelik bu övgüleri kendisini Emevî taraftarı yaptığı için korku ve endişe içindeydi. Çünkü Emevîler çökmüş ve Abbâsîler artık yönetimi ele almaya başlamışlardı. Ebû Müslim el-Horasânî, Ru'be'nin Emevîlere olan övgüleri sebebiyle duyduğu korku ve endişesini gidermeye çalışmıştır. Ebü'l-'Abbâs es-Seffâh da, Ru'be'ye el-Horasânî gibi davranmıştır. Ru'be de, es-Seffâh'ı öven dört yüz şatırdan oluşan uzun bir urcûze söylemiştir. Sonrasında Basra'da bulunduğu sırada Ebû Cafer el-Mansûr'u methetmiştir.[185]

Ru'be, Mesleme b. Abdilmelik'i methettiği aşağıdaki urcûzesinde Harûrilere esir düştüğünü, Mesleme'nin kendisini onların elinden kurtardığını, ona olan teşekkürünü ve minnetini anlatmaktadır:

يَا رَبِّ إِن أَخْطَأتُ أَو نَسِيتُ
فَأَنْتَ لَا تَنسَى وَلَا تَمُوتُ
إِنَّ الْمُوَقّى مِثْلَ مَا وُقيتُ
أَنْقَذَني مِن خَوفِ مَا خَشيتُ
رَبِّي وَلَولَا دَفْعُهُ تَوِيتُ
فَالْجِدُّ أَغْشَانِي الَّذِي غَشيتُ
أَرْمِي بِأَيْدِي الْعِيسِ إِذْ هَوِيتُ
فِي بَلْدَةٍ يَعْيَا بِهَا الْخِرّيتُ
رَأْيُ الْأَدِلاَّءِ بِهَا شَتّيتُ
هَيْهَاتَ مِنْهَا مَاؤُهَا الْمَأمُوتُ
مَرْتٍ يُنَاصِي خَزمَهَا مُرُوتُ
صَحْرَاءَ لَمْ يَنْبُتْ بِهَا تَنْبِيتُ
يَمْشِي بِهَا ذَا الشِّرَّةِ السَّبُوتُ
وَهْوَ مِنَ الْأَيْنِ حَفٍ نَجِيتُ
كَأَنَّنِي سَيْفٌ بِها إِصْلِيتُ
يَنشَقُّ عَنِّي الْحَزْنُ وَالْبِرِّيتُ

185 Dayf, *Târîhu'l-edebi'l'Arabî*, 402.

وَالْبَيْضَةُ الْبَيْضَاءُ وَالْخُبُوتُ
وَوَدَّ أَعْدَائِي لَو نُعِيتُ
وَمِنْكَ أَرْجُو فَوْقَ مَا مُنِيتُ
عَسَى أَرَى يَقْظَانَ مَا أُرِيتُ
فِي النَّوْمِ رُؤْيَا أَنَّنِي سُقِيتُ
سُقِيتُ مَاءَ الْمُزْنِ أَوْ سُقِيتُ
مِنْ بَارِدِ النَّحْلِ وَقَدْ صَدِيتُ
قَارَبَ نَقْعَ الرَّيِّ أَو رَوِيتُ
لَمَّا عَلا كَعْبُكَ لي عَلِيتُ
وَقْعُكَ دَاوَانِي وَقَدْ جَوِيتُ
مِنْ دَاءِ نَفْسِي بَعْدَ مَا طَنِيتُ
مِثْلَ طَنَى الْأَسْنِ وَما ضَنِيتُ
أَو صَاحِبِ السَّهْمِ وَمَا رُمِيتُ
مَسْلَمَ لَا أَنسَاكَ مَا حَيِيتُ
عَهْدَ كَ وَالْعَهْدَ الَّذي رَضِيتُ
لَوْ أَشرَبُ السُّلْوَانَ مَا سَلِيتُ
مَا بِي غِنًى عَنْكَ وَإِنْ غَنِيتُ
لَوْ أَنَّنِي صَمِمْتُ أَو عَمِيتُ
إِنْ أَنَا لَمْ أَصْدُقْكَ مَا لَقِيتُ
مِن كُرَبٍ فَوْتَ الرَّدَى رَدِيتُ
مَا بَعْدَ أَنِّي مُرْهَقٌ مَبْهُوتُ
لَا آخُذُ النِّصْفَ وَلَا أَفُوتُ
قَدْ فَرِقَ النَّاسُ وَقَدْ عَيِيتُ
مِنْ أَيْنَ آتِي الْأَمْرَ إِذْ أُتِيتُ
رَهْنَ الْحَرُورِيِّينَ قَدْ صُرِيتُ
صَمَّاءَ صُمٍّ طَيْرُهَا سُكُوتُ[186]

186 Ru’be, *Dîvân*, 25-27.

Ey Rabbim! Hata edersem veya unutursam ben

Unutmazsın ve ölmezsin sen

Benim korunduğum gibi korunan

Beni kurtardı korktuğumun korkusundan

Rabbim! Onun himayesi olmasaydı helak olurdum ben

Sarıp sarmaladı bir şans ki beni çevreleyen

Deveye binip gidiyordum

Yol gösterenin bile yorulduğu bir memlekette

Rehberlerin görüşü çok farklı orada

Heyhat! Bilinen bir su (kaynağı) yok orada

Birbiri ardına gelen öyle bir çorak yer ki, ora

Hiçbir bitkinin yeşermediği bir sahrâ

Yolcu durmaksızın yürür orada

Yorgunluktan ayakları aşınmış, zayıf düşmüş bir şekilde

Ben orada sanki kınından çıkmış kılıç gibi

İkiye yarıp geçerim, sert toprağı ve el-Birrît'i[187]

Kumsalları, bembeyaz toprağı olan yerleri

Düşmanlarım duymak istedi, benim ölüm haberimi

Ancak senden dilerim, hakkımda takdir edilen hayrın fevkindekini

Umarım uyanıkken de görürüm bana gösterileni

Uykumda, rüyamda bana su verildi

Yağmur suyu verildi ve bana içirildi

İyice susamışken, arının balından

Tamamen doyurdu, böylece suya kandım

---

187 el-Birrît, recezde anlatılan bölgede bir konum, yer ismidir. Bkz. Abdurrahmân Abdullâh el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc bi-şerhi Muhammed b. Habîb* (Beyrut: Dâru'r-reyâhîn, 2019), 2:506.

Topukların benim için yükselince ben de yükseldim

Senin gelişin beni tedavi etti ben hastalanmışken

Ciğerlerim kaburga kemiğime yapıştıktan sonra içimdeki dertten

Çürüyüp gitmiş gibiydi ama yatağa düşmedim

Okla vurulmadığım hâlde ok yemiş gibiydim

Mesleme! Yaşadığım sürece unutamam seni

İyiliğini, (senden) memnun olduğum o dönemi

"Sülvân[188]" içsem bile teselli bulamam

İhtiyacım olmasa da ben sensiz yapamam

Sağır da olsam kör de olsam

Yaşadıklarımı sana doğru anlatmadıysam

Ölümden daha beter sıkıntılardan öleyim

Onca zulme uğrayıp bitap düştükten sonra

Yarısını alıp da geçmem

İnsanlar dehşete kapılmış ve ben yolu şaşırmışım

Başıma bir sıkıntı geldiğinde işe nereden başlayayım

Harûrîler tarafından rehin alınmışım

Kâsım b. Muhammed b. Kâsım es-Sekafî'yi (ö. 96/715) methettiği urcûzesinde isminin kelime anlamına dikkati çekerek "*Ey iyilikleri dağıtan*" diye hitap etmiş ve onu iyi bir yönetici, basiret sahibi, ihtiyaçları gideren, cesur, atılgan, bağışlayıcı, şefkat sahibi vb. güzel sıfatlarla övmüştür:

يا قاسِـــمَ الْخَيْرَاتِ وَابْنَ ٱلْأَخْيَرِ
مَا سَـــــــاسَنَا مِثْلُكَ مِنْ مُؤَمَّرِ
أَحْسَـــنَ إِحْسَـــانَكَ فِيمَا يَعْتَرِي
تَصْـــدَعُ بِالْحُكْمِ طَرِيقَ الْمُبْصِرِ

188 Sülvân, içen kişiye unutkanlık hâli veren bir tür içecektir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 14:194.

شَـقَّ السَّـنَا أَخْدَارَ لَيْلٍ مُخْدِرِ
ثِـنْيَـيْهِ أَوْ تَـعْـلُوهُ بِالتَّـشَـوُّرِ
وَفِـيكَ إِضْـرَارٌ لِـذَاكَ الْأَضْـرَرِ
وَقَدْ يُقِيمُ اللَّهْزُ مَيْلَ الْأَصْعَرِ
أَشْـجَـعُ مِـجْـذَامٌ إِذَا لَـمْ تَـغْـفِرِ
وَإِنْ غَـفَـرْتَ الذَّنْبَ لِلْمُسْـتَغْفِرِ
نَجَّـيْـتَـهُ مِنْ كُل أَمْـرٍ مُـبْـطِـر
حَـتَّـى تُـرَى مَـنْـجَـاتُـهُ بِـمِعبَرِ
وَعَـاثِـرٍ أَدْرَكْـتَـهُ مِـنْ مَـعْـثَـرِ
بِـحَـبْـلِ وَافٍ لَا بِـحَـبْـلِ الْأَغْـدَرِ
إِذْ بَـعْـضُـهُـمْ فِـي وَرَطَاتِ الْمَثْبَرِ[189]

Ey iyiliklerin dağıtıcısı ve en iyinin oğlu

Yönetmedi senin gibi hiç bir emir bizi

Sıkıntı olduğunda senin ihsânın ne güzel idi

Bizim hakkımızda hüküm verirken izliyorsun basiretlinin yolunu

Işık yarar karanlık gecenin zulmetini

Baştan sona ve sen istişâre ile yüceltirsin hükmünü

Sen giderensin bu ihtiyaçları

Yaralamak(cezalandırmak) bükebilir boynu eğilmeyenin boynunu

Çok cesur ve atılgansın bağışlamadığın zaman

Bağışlanma dileyenin suçunu bağışlarsın

Kurtarırsın onu güç yetiremeyeceği her işten, durumdan

Hatta geçiş kapılarında onun berat belgesi görülür

Sen yetişirsin her yere düşene düştüğü yerde

Çürük bir iple değil sağlam bir iple

---

189 Ru'be, *Dîvân*, 62-63.

Zira onların bazıları büyük musibet ağının içinde

Aşağıdaki şatırlarda Emevî halifesi Mervân b. Muhammed'in hilkatinin güzelliğini, onun güneş gibi doğup parlayışını, insanların arasını birleştirdiğini, kahramanlığını övmüştür. Onun döneminde iç karışıklıklara sebep olan Hâricîlerin bir kolu olan Şurât (Şârîler)'a [190] da değinmiştir.

فَارْفَعْ ثَنَاءً صَادِقًا مُصَدَّقَا
إِنَّ الْمُنَقَّى وَالْخِيَارَ الْمُنْتَقَا
مَرْوانُ وَاللَّهُ انْتَقَى مَا خَلَقَا
وَكَمْ جَلَا مَرْوَانُ حَتَّى أَشْرَقَا
مِنْ غَمَرَاتٍ تَبْلُغُ الْمُخَنَّقَا
فَنَصَرَ اللَّهُ بِهِ وَأَعْتَقَا
فَالْحَمْدُ للَّهِ عَلَى مَا وَفَّقَا
مَرْوَانَ إِذْ تَاقُوا الْأُمُورَ التُّوَّقَا
شَآمِيًا بِاللَّهِ ثُمَّ أُعْرِقَا
فَاجْتَمَعَ الْأَمْرُ لَهُ فَاسْتَوْسَقَا
لَفًّا يُدَانِي بَيْنَ مَنْ تَفَرَّقَا
مَا زَالَ يَنْفِي الْمُفْسِدِينَ الْبُوَّقا
وَيَغْتَزِي مِنْ بَعْدِ أُفْقٍ أُفُقَا
حَتَّى اشْفَتَرُّوا فِي الْبِلَادِ أُبَّقَا
قَتْلًا وَتَعْوِيقًا عَلَى مَنْ عَوَّقَا
فَسَكَّنَ اللَّهُ الْقُلُوبَ الْخُفَّقَا
وَاعْتَاقَ عَنْهُ الْجَاهِلِينَ الْعُوَّقَا
مِنَ الْعِدَا وَالْأَقْرَبِينَ الْعُقَّقَا
وَمَنْ بَلَا مَرْوَان مِنْهُ مَصْدَقَا

190 Şurât, Hâricîlerin kendileri için seçtikleri isimlerden biridir. Bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, "Hâricîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16:169.

فِـــي طَاعَةِ اللَّهِ وَفِيمَا أَنْفَقَا
أَعْطَاهُ مَرْوَانُ النِّمَامَ الْأَوْفَقَا
فَامْتَدَّ حَتَّى لَمْ يَكُنْ مُرَمَّقَا
كَأَنَّمَا أَعْلَقَ حِينَ أَعْلَقَا
أَسْـــبَابَهُ بِالنَّجْمِ حِينَ حَلَّقَا
بُعْدًا مِنَ الْغَدْرِ وَإِنْ تَوَعَّقَا
عَلَى امْرِئٍ ضَلَّ الْهُدَى وَأَوْبَقَا
مُهْجَتَهُ ذَاقَ الْحُسَامَ الْمِخْفَقَا
فِي قَيْضِ أُمِّ الْفَرْخِ حَتَّى نَقْنَقَا
فَدَمَّرَ اللَّهُ الشُّـــرَاةَ الْفُتَّقَا
ضَحّاكَهُمْ وَالْخَيْبَرِيَّ الْأَفْسَقَا[191]

Dürüstçe, doğrulayarak *yücelt övgüyü*
Muhakkak temizlenmiş ve seçilmiş en iyi
Mervân'dır Allah özene bezene yaratmış o pâkizeyi
Mervân ne kadar da parladı doğana dek güneş gibi
Boğulmaya varan sıkıntılardan
Allah, yardım etti ve azat etti onunla
Muvaffak eylediği için hamd olsun Allah'a
Mervân'ı, çetin işlerle karşı karşıya bıraktıklarında
Allah'a yemin olsun ki Şam diyarına
İşler girdi onunla yoluna
Kopup dağılanların arasını birleştirip kavuşturunca
Şerli bozguncuları hâlâ kovmakta
Bir ufuktan diğer ufuğa (aralıksız) savaşmakta

191 Ru'be, *Dîvân*, 113-114.

Sonunda kaçak köle gibi dağıldılar diyarlarda

Öldürerek ve sakat bırakarak veya engelleyenleri

Allah sakinleştirdi hızla çarpan kalpleri

Ondan uzak etti engel olan câhilleri

Düşmanlarından ve kendisine âsi olan akrabalarından

Kim Mervan'dan daha doğru ise

Allah'a itâatte ve (onun için) infâk etmede

Mervan ona hakkını tam olarak verdi

Öyle ki uzanmadığı azıcık bir yer bile kalmadı

Sanki ona öyle geldi bakıp yorumlarken

Sebepleri yıldızla ilişkilendirdi gökyüzünde belirdiğinde

Her ne kadar alçalmış olsa da ihanetten uzak bir şekilde

Yolunu sapıtana ve kendisini zelil edene

Tattırdı can çekiştiren keskin kılıcı

Kafatasında zonklayıncaya kadar beyni

Allah yerle bir etti bölücülük yapan Şârîleri

Onların en fâsık Dahhâk'ını ve el-Hayberî'sini

Aşağıdaki şatırlarda Harb b. el-Hakem b. el-Münzir b. el-Cârûdî'yi övmüştür. Onu överken net bir şekilde öne çıkardığı haslet ise, onun cömertliğidir. Cömertliğin kendisine dedelerinden miras kaldığını söylemiş ve onun cömertliğini vurgulamak için bu mirası yıkılmaz, temelleri sağlam atılmış bir binaya benzetmiştir:

يَا حَرْبُ يَا ابْنَ حَكَمٍ لِلْمُعْتَمِي
أَنْتَ امْرُؤٌ تُعْرَفُ بِالتَّكَرُّمِ
بَنَى لَكَ الْمُنْذِرُ مَا لَمْ يُهْدَمِ
وَسَمَكَ الْجَارُودُ سَمْكَ الْأَجْسَمِ
مِنَ الْفَعَالِ وَالدَّسِيعِ الْأَعْظَمِ
فَمَا ظَلَمْتَ النَّاسَ بِالتَّجَهْضُمِ
وَبِالْفَعَالِ لَكَ فِي الْمُقَدَّمِ

نُورٌ مَضَى تَنْوِيرُهُ لَمْ يُظْلِمِ
وَمِنْ تَمِيمٍ لَكَ فِي الْعَرَمْرَمِ
غُلْبٌ رَوَاسِيهِنَّ فِي مُجْرَنْثَمِ
وَالرِّفْدُ مِنْ كُلِّ أَغَرَّ سَرْطَمِ
مِنْ عَدَدِ الْأَحْيَاءِ فِي مُحْرَنْجَمِ
قَدْ عَلِمُوا أَنَّكَ غَيْرُ تَوْأَمِ
تَرْمِي وَرَاءَ قَذْفِهِمْ وَتَرْتَمِي
وَرَاءَ جَرْيِ السَّابِقِ الْمُصَمِّمِ
رَمَيْتَ عَنْ عِرْضِكَ رَمْيَ الْمِرْجَمِ
بِحَسَبٍ تَمَّ وَرَأْيٍ فَدْغَمِ[192]

Ey Harb, ey İbn Hakem! İhtiyaç sâhibi için
Sen çok cömertliğiyle bilinen kişisin
el-Münzir yıkılmayanı yaptı senin için
el-Cârûd, dev gibi yükseltti
Hayırlı işi ve büyük yemek kaplarını
Gâlip gelerek zulüm etmedin insanlara
Senin hayırlı işte, ihsanda önde
Sönmeden aydınlatmaya devam eden bir nûrun var
Senin Temîm kabilesinden, çok sayıda
Büyük kulplu kazanları halkın içinde olanı aşçı kadınların var
İyilik, en mükemmelinden ve lezzetlisinden olur
O toplumda yaşayanların sayısınca
Kesinlikle bildiler ki senin eşinin eşin menendin yok
Onların iftiralarına karşı koyar ve atılırsın
Yaralayarak geçip gidenin arkasından

192 Ru'be, *Dîvân*, 140.

Sen onurunu korudun iftirâ edenlerin iftirâsından

Tam bir asâlet ve büyük bir bâsiret ile

Yine aynı urcûzesinin devamında Harb b. el-Hakem'in cömertliğini dile getirmekle birlikte onun ahlakını, adaletini övüp kardeşliğinin ne kadar değerli olduğunu anlatmıştır:

وَعِنْدَ إِمْرَارِ الْمُغَارِ الْمُبْرَمِ
تَمُدُّ أَدْرَاكَ الْقَوِيِّ الْمُحْكَمِ
وَتَقْبَلُ الْأَخْلَاقَ بِالتَّقَمُّمِ
وَسَطْتَ عَبْدَ الْقَيْسِ عِنْد الْأَنْجُمِ
أَشْرَاطِهِنَّ وَالسِّمَاكِ الْمِرْزَمِ
إِذَا امْرُؤٌ آخَيْتَهُ لَمْ يَنْدَمِ
وَلَمْ تَزَلْ مِنْكَ فُضُولُ الْمُنْعِمِ
يُمْطِرْن أَدْجَانَ الْغُيُوث السُّجَّمِ[193]

"*Büyük önemli bir iş yaparken*

Sağlam, güçlü ipleri uzatırsın

Ahlâkı bir bütün olarak kabul edersin

Abdülkays'ı[194] hak ve adâletle yönettin katında şu yıldızların

Şarat'ın[195], Simâk'ın[196] ve Mirzem'in[197]

Sen biriyle kardeşlik ettiğinde o pişman olmaz

Hâlâ sendendir iyilik yapanın iyilikleri

---

193 Ru'be, *Dîvân*, 140.

194 "Benî Abdülkays, Bahreyn dolaylarında yaşayan ve Hz. Peygamber zamanında müslüman olan büyük bir Arap kabilesidir. Kabilenin atası olan Abdülkays'ın nesebi Adnân'a varır ve onda Hz. Peygamber'in nesebi ile birleşir." Mustafa Fayda, "Abdülkays (Benî Abdülkays)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1:248.

195 Şarat, oğlak burcunda bulunan en parlak iki yıldızın ismidir. Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, 2:486.

196 Simâk, gökteki parlak iki yıldıza verilen isimdir. Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, 3:95.

197 Mirzem, Şi'râ yıldızının diğer adıdır. Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, 3:464.

Yağdırırlar sicim gibi yağan yağmur damlalarını

Harb b. Hakem'i övdüğü bir başka urcûzesinde, borç sıkıntısından uyuyamadığını fark eden eşinin dilinden onu övmüştür. Yine cömertliğini dile getirmiş, cömertliği dolayısıyla ziyaret edilen asâlet sahibi biri olduğunu, dayılarının, dedelerinin Âd ve İrem kavimleri zamanından beri cömertlik şerefi ile müşerref olduğunu söylemiştir:

لَمّا رَأَتْنِـــــي أُمُّ عَـمْـرٍو لَمْ أَنَمْ
كَصَـاحِـبِ اللَّـدْغَةِ مِنْ دَيْنٍ وَهَمْ
قَـالَـتْ وَمَنْ قَالَ الصَّوَابَ لَمْ يُلَمْ
إِنَّ الْفَتَى الْعَبْدِيَّ حَرْبَ بْنَ حَكَمْ
فِـي مَـعْـدِنٍ إِنْ زُرْتَـهُ مِـنَ الْكَرَمْ
كَـمْ لَـكَ مِنْ خَـالٍ وَمِنْ جَدٍّ لِـهَمْ
بِـهِ تَـزَيَّـدْتَ عَلَـــى وَثْبِ الْقُحَمْ
مَـدَّ لَكَ الْمُنْذِرُ فِـي الْمَجْدِ الْأَشَـمْ
مَـجْـدًا نَمَـى مِنْ عَهْدِ عَادٍ وَإِرَمْ
وَلَـكَ أَعْـلَامٌ رَفِـيـعَـاتُ الْـقِـمَمْ
وَشَـــرَفٌ أَتَـمَّـــهُ اللَّهُ فَـتَـــمّ
فَـنِـعْـمَ بَـانِـي الْمَكْرُماتِ وَالْعَلَمْ[198]

Ümmü 'Amr uyuyamamış görünce beni
Borçtan ve gamdan yılan ısırmış gibi
Doğru söyleyen kınanmaz dedi
'Abdülkays'ın yiğidi Harb b. Hakem
Cömertlik madenindedir ziyaret edersen
Senin nice cömert dayıların ve dedelerin var
Onların sayesinde çok büyük işlerin üstesinden geldin
el-Münzir sana büyük bir şeref sundu

198 Ru'be, *Dîvân*, 135-136.

‘Âd ve İrem zamanından beri yücelen bir şeref

Senin zirveleri yüksek işaretlerin var

Allah’ın tamamladığı mükemmel bir şerefin var

Ne mutlu asil davranışları ve işareti binâ edene

Aşağıdaki şatırlarda ise onu bahara, kıtlık zamanında insanlara umut olan bir yağmur bulutuna ve hırçın dalgaları olan ancak darda kalmışları rahatlatan bir denize benzetmiştir:

أَنْتَ إِذَا مَا عَضَّ بِالنَّاسِ الْعَدَمْ
أَنْـــتَ رَبِـيعُ الْأَقْـرَبِينَ وَالْعَمَمْ
لِـزَائِرِ الْأَكْفَـاءِ إِنْ خَـطْـبٌ أَلَمّ
شَـدَّ بِـنَابَيْه الْعِـضَـاضَ أَوْ أَزَمْ
إِلَـيْـكَ أَشْـكُو الْهَمَّ مِنْ أَمْرٍ أَهَمْ
أَجْفَى عَلَى النَّوْمِ وَدَيْنًا كَالسَّقَمْ
أَنْتَ الْمُجَارِي جَرْيَ سَـبَّاقٍ خَذِمْ
إِلَـى الْمَدَى الْأَقْصَى بِعَافٍ مُعْتَزِمْ
قَـدْ عـلِـمُوا أَنَّـكَ إِذْ عَيَّ الْـبَـرَمْ
وَأَلْبَسَ الْأَرْضَ الضَّبَـابُ وَالْقَـتَمْ
وَسَـنَـةٌ شَـهْـبـاءُ صَـمّـاءُ الصَّمَمْ
مُـنْـحَـدَرُ الْـوَابِـلِ وَكَّـافُ الدِّيَـمْ
وَافٍ إِذَا عَـاهَـدْتَ مَـنَّـاعُ الْحَرَمْ
تُـجْـلِـي بِـتَـنْـوِيرِكَ أَلْوَانَ الظُّلَمْ
وَإِن أَلَـحَّـتْ غُـمَّـةٌ مِـنَ الْـغُـمَـمْ
فَـرَّجَـهَـا مِـنْـكَ ضِـيَـاءٌ مُـدَّعِـمْ
إِلَـى عِـمَـادٍ ثَـبْـتُـهُـنَّ لَـمْ يُـرَمْ
وَأَنْـتَ بَـحْـرٌ مَـدَّهُ بَـحْـرٌ قِـدَمْ
إِذَا ازْدَهَـتْهُ رِيحُ غَـيْـمٍ أَوْ شَـبَـمْ
طَـارَ الْـعَـدَوْلِيُّ كَأَقْـحَـافِ الْبُرَمْ
بِالسَّـاحِلَيْنِ عَنْ بُـذَاخِيٍّ غِـطَمْ

مُعْتَلِجِ الْأَعْرَافِ مُلْتَجِّ الْحُوَمْ
إِذَا الْتَقَتْ أَرْكَانُهُ بِمُزْدَحَمْ
سَرَّحَ عَنْهُ وَهوَ رَحْبُ الْمُنْثَلَمْ[199]

Sen ki yokluk insanları ısırdığında

Yakınlarının ve diğer insanların baharısın

Bir sıkıntı yakalarsa işin ehlini ziyaret edeni

Zaman azı dişleriyle tutar ve ısırır, zorluğa sabredeni

Ancak sana iletirim, çok mühim bir işten kaynaklı sıkıntıyı, kederi

Bir borçla uykularımı kaçıran hastalık gibi

Sen koşansın yüğrük at gibi

Azamî menzile, azimli mi azimli

İnsanlar biliyor ki sen kıtlık olduğunda,

Sis ve toz toprak yeryüzünü kapladığında

Kurak ve çok verimsiz bir sene olduğunda

Bol yağmur kaynağısın, kesintisiz yağmurları yağdıransın

Söz verdiğinde vefâlısın, herkesin onurunu koruyansın

Karanlığın renklerini ortadan kaldıransın

Büyük bir musibet başa gelse

Ve onu sarssa da senin ışığın

Sebti istenmeyen direklere destekli

Sen büyük bir denizin uzattığı denizsin

Yağmur yüklü rüzgar ve şiddetli soğuk onu sarstığında

Büyük gemiler tencere kapakları gibi uçar

Sahillerde, tepelerinden yüksek dalgaların

Birbirine çarpan, adeta birbirini tokatlayan

---

199 el-Cümey‘ân, *Dîvânü Ru’be b. el-‘Accâc*, 3930-3935.

Yoğun bir şekilde denizin dalgaları buluştuğu zaman

Onu(dara düşmüş kimseyi) sıkıntıları giderilmiş olarak rahatlatır

Hâris b. Süleym'i (ö.?) methettiği urcûzesine gazel ile başlamıştır. Gazelden hemen sonra ona adeta teşekkür eder gibi onun, kendisinin hüznünü, kederini ve sıkıntılarını giderdiğini dile getirmiştir:

يَـا أُمَّ حُـورَانَ اكْـتُـمِي أَوْ نُمِّي
أَيْـهَـاتَ عَـهْـدُ الْـعَـزَبِ الـصِّـيَـمِّ
قَـدْ كُـنْـتُ قَـبْـلَ الْـكِبَرِ الْقِلْـحَـمِّ
وَقَـبْـلَ نَـحْـضِ الْـعَـضَـلِ الـزِّيَـمِّ
رِيقِي وَتِرْيَاقِـي شِـفَـاءُ السَّـــمِّ
فَـلَا تَـكُـونِـي يَـا ابْـنَـةَ الْأَشَـمِّ
وَرْقَـــاءَ دَمَّى ذِئْـبَـهَـا الْمُـدَمِّـي
حَـارِثُ قَـدْ فَـرَّجْـتَ عَنِّي غَمِّي
فَـنَـامَ لَـيْـلِـــي وَتَـجَـلَّى هَـمِّي
وَقَـدْ تَـجَـلَّـى كُـرَبُ الْمُـحْـتَـمِّ
نِعْمَ عَمِيدُ الْقَوْمِ وَابْنُ الْعَمِّ[200]

Ey Ümmü Hûrân! Ya içinde tut ya da açıkça söyle

Heyhât, nerede o hırçın bekârlık çağı?

Öyleydim ben kocayıp yaşlanmadan önce

Pazularım zayıflayıp buruşmadan önce

Benim tükürüğüm(gücüm) ve ilacım, zehrin şifâsıdır

Olma Ey Eşemm'in kızı

Yırtıcı kurdunu kanına boyayan dişi kumru

Ey Hâris! Giderdin benim gamımı

Gecem uyudu, kederim dağıldı

---

200 Ru'be, *Dîvân*, 142.

Yakamı bırakmayan sıkıntılarım yok oldu
Ne güzeldir, kavmin önderi ve amcaoğlu

يَوْمًا إِذَا دَارَتْ رَحَى الْأُسْطُمّ
إِنِّي عَلَى الْعَرِيضِ وَالتَّكَمّي
أَرَى مُلِمَّ الْقَدَرِ الْمُلِمّ
يَزِلُّ وَالذَّمُّ لأَهْلِ الذَّمّ
عَنْ قَسْوَرِيِّ الْعِزِّ مُطْرَخِمّ[201]

"*Bir gün döndüğünde, asâlet değirmeninin taşları*
İyice öğüt, elbette ben geniş düzlükteyim
Çetin kaderle baş edebildiğimi görüyorum
Yergi yerenlerindir, zelil olur
Kibirli şeref avcısından

مِنْ آلِ عَمْرٍو فِي الْعَدِيدِ الْجَمّ
يَا ابْنَ سُلَيْمٍ فِي النَّوَاصِي الشُّمّ
أَنْتَ ابْنُ كُلِّ سَيِّدٍ خِضَمّ
ضَخْمِ الدَّسِيعِ مِفْضَلٍ لِهَمّ
فِي حَسَبٍ تَمَّ إِلَى مَتَمّ
عَالِي الْجُدُودِ مِزْحَمٍ صِلْقَمّ
فَابْسُطْ عَلَيْنَا كَنَفَيْ مِلَمّ
دَانٍ مِخَصٍّ مِجْنَبٍ مِعَمّ
وَقُلْتُ لِلنَّامِي إِلَى التَّنَمّي
لَا تَجْذُلَنِّي بِأَبِي وَأُمّي[202]

Amr ailesinden zenginlik içinde
Ey Süleym oğlu! Şerefli alınlarda
Sen oğlusun her cömert reisin

---

201 Ru'be, *Dîvân*, 142.
202 Ru'be, *Dîvân*, 142.

Ensesi kalın, erdemli, eli açık

Soyu zirveye ulaşmış

Dedeleri şerefli, güçlü, kalabalıkları yarıp geçen

Üzerimize yay bizi bir arada tutan himâyeni

Yakın, özel, yararlı, koruyan

Çoğaldıkça çoğalan kimseye dedim ki

Anam babam sana kurban olsun, beni rüsvay etme, ver

3.2. Hiciv/Taşlama

Ru'be'nin urcûzelerinde başlı başına hiciv konusu işlenmediği ancak medih urcûzelerinde kendisini ya da memdûhunu yeren kimselere hiciv tarzında birkaç şatırla cevap verdiği görülmektedir.

Ru'be, insanları onlarda olmayan vasıflarla insafsızca hicvetmemiş ve böyle bir şeyi asla yapmayacağını söylemiştir. Bu yönünü babası el-'Accâc'dan almış olsa gerek ki babasına "*Sen güzel hiciv söyleyemiyorsun,"* dendiğinde *"Bizim, bizi zâlim olmaktan alıkoyan düşlerimiz, mazlum olmaktan engelleyen hesaplarımız var. Sen hiç güzel yıkım yapan bir kurucu/yapıcı gördün mü?*" diyerek hiciv söylemeyi tasvip etmediğini belirtmiştir.[203] Ru'be de, Mesleme b. Abdilmelik b. Mervân'ı övdüğü bir urcûzesinde bu hususa şöyle dikkat çekmiştir:

إِنّي امْرُؤٌ لِلنَّاسِ غَيْرُ سَبَّابْ
لِلْقُرْبِ الْأَدْنَى وَلَا لِلْأَجْنَابْ
أَجْتَنِبُ الْعَيْبَ اتِّقَاءَ الْأَعْيَابْ[204]

Ben söven biri değilim insanlara

Ne en yakınlara ne de yabancılara

Ayıplamaktan kaçınırım, ayıplanmaktan korunmak adına

Ru'be'nin aşağıdaki şatırlarında da aynı tutum içinde olduğu görülmektedir. Kötü söz söyleyen, yersiz konuşan, kınayan ve söven kimseleri tasvip etmediğini dile getirmiştir. Hangi kovayı daldırsa su

---

203 Keşşâş, *er-Recez fi'l-'asri'l-Ümevî*, 101-102.

204 Ru'be, *Dîvân*, 5.

çıkacağını söyleyerek sözlerinin tıpkı su ikram eder gibi güzel sözler olduğunu ifâde etmiştir:

يَا أَيُّهَا الْكَاسِرُ عَيْن الْأَغْضَنِ
وَالْقائِل الْأَقْوَالَ مَا لَمْ يَلْقَنِي
هَـرِقْ عَلَى خَـمْـرِكَ أَوْ تَلَيَّنِ
بِأَيِّ دَلْـوٍ إِنْ غَـرَفْنَا تَسْتَنِي
فَاللُّؤْمُ غَايَاتُ اللِّـيَـامِ الْمُجَّنِ
وَالسَّبُّ تَخْرِيقُ الْأَدِيم الْأَلْخَنِ[205]

Ey kırpık gözü(nü) kıran
Benimle karşılaşmadıkça sözler söyleyen
Şarabına su dök veya yumuşak ol[206]
Biz hangi kovayı daldırsak su çıkar
Alçaklık, hayâsız alçakların amacıdır
Sövmek ise, pis kokulu deriyi yırtmaktır

Bir diğer urcûzesinde ise şunları söylemektedir:

فَأَنَا مُـبْـدٍ لِـلْأَمِـيـرِ أَدْبِـي
غَـيَّـرَ بَـالِـي وَأَطَـالَ ذَبِّـي
نَاجِـيَـةُ الـرَّامِـي بِقَوْلٍ صَعْبِ
وَلَيْسَ عِرْضِي بِطَـرِيـقِ السَّـبِّ

---

205 Ru’be, *Dîvân*, 160.

206 هَرِقْ عَلَى خَمْرِكَ “*Şarabına su koy*” sözü, öfkeli kimseye söylenen bir meseldir. Burada şarabına su koy ki şarabın keskinliği kalmasın ve dolayısıyla incelen şarap aklını başından alıp da seni sarhoş etmesin, denmektedir. Bu şatrı, atıf harfi olan أَوْ kelimesini de “ve” manası vererek “*Aklını başına al ve yumuşak ol*” diye çevirmek daha uygun olur. Ebü’l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî el-Meydânî, *Mecmaʿu’l-emsâl* thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (b.y.: y.y., 1955), 2:399; *Şerhu Dîvâni Ru’be b. el-ʿAccâc*, 1:77. Bu cümle Türkçedeki “*Keskin sirke küpüne zarar verir.*” atasözünü hatırlatmaktadır.

وَالْعَبْدُ حَيَّانُ بْنُ ذَاتِ الْقُنْبِ
يَا عَجَبًا مَا خَطْبُهُ وَخَطْبِي
وَأَنَا يُبْدِي لِلْأَمِيرِ قَلْبِي
لِفَرْطِ إِشْفَاقِي وَفَرْطِ حُبِّي
نَصِيحَةً لَاقَتْ لُبَابَ اللُّبِّ [207]

Ben arz ederim şiirimin en güzelini

Durumumu değiştirdi uzun süre savundu beni

Zor söz atanın kurtuluşuna vesile olan zâtı âlîsi

Benim övüldüğüm ve övündüğüm yanım, değildir sövgü yolu

Oysa bızırlının oğlu Hayyân'dır bu köle

Hayret! Onun işi görevi ne, benimki ne?

Kalbim gösterir emîre

Aşırı şefkatim, kaygım ve sevgim nedeniyle

Özün özüne mazhar olan samimiyeti

Ru'be'nin yukarıda yer alan recezlerine bakıldığında genel itibârıyla hem yakınlarını hem de yabancıları hicvetmekten uzak durduğu anlaşılmaktadır. Başkalarını ayıpladığında onların da kendisini ayıplayacaklarını bildiği için haksız yere hicvetmekten imtinâ ettiğini şatırlarında vurgulamıştır. Bununla birlikte gerektiği yerde haddini bilmeyenlere hakettiği sözü söylemekten geri durmadığı da görülmektedir. Nitekim kendisine ya da memdûhuna çirkin söz söyleyene cevâben "*Oysa bızırlının oğlu Hayyân'dır bu köle*." şeklinde müstehcen bir ifâde kullanmıştır.

3.3. Şikâyet/Sitem

Ru'be'nin recezlerinde ele aldığı konulardan biri de sitem ve şikâyettir. Onun recezlerinde genelde babasından, üvey annesinden, oğlundan ve yaşadığı dönemin zorluklarından şikâyet ettiği görülmektedir. Ru'be'nin güttüğü develeri babasının üvey kardeşleri arasında paylaştırması, yine babasının kendine âit olan urcûzesini zamanın halifesine söyleyerek sahiplenmesi, oğlu Abdullah'ın evlatlık

[207] Ru'be, *Dîvân*, 16-17.

vazifesini lâyıkıyla yerine getirmemesi ve aralarındaki duygusal mesâfe onun üzüntü duyduğu konular arasında yer almıştır.

Aşağıdaki urcûzesinde oğlu Abdullah'a sitemini ifâde etmektedir. Ru'be burada sitemli sözler ile oğlu üzerinde etki bırakmak suretiyle kendisine gerekli ihtimâmı göstermesini beklemektedir. Bu sebeple urcûzesinde öncelikle, Abdullah henüz dünyaya gelmeden önce bir oğlunun olmasını istediğini, doğduktan sonra onu bağrına basarken hissettiği duygularını, her türlü kıtlığa ve zorluğa rağmen onu en güzel gıdalarla beslediğini, varlığının kendisine nasıl bir güç kattığını dile getirerek onun kalbini kendisine karşı yumuşatmaya çalışmıştır. Yine akabinde, artık asıl merâmını söyleme vaktinin geldiğini düşünerek - evladının evlatlık vazifesini yerine getirmediğinden olsa gerek- kendisinin ihtiyarlayıp bakıma muhtaç duruma geldiğini ifâde etmiştir. Bebekliğinden itibâren ona baktığı gibi onun da kendisine bakmasını hatta daha fazlasını yapmasını ve kendisinden uzakta kalmamasını dile getirmiştir. Devamında da bunu yaptığında insanlar tarafından övüleceğini söyleyerek onu teşvik etmekte ve hikmet dolu sözlerle onun gönlünde merhamet duygularını kabartarak urcûzesini sonlandırmaktadır:

قُـلْتُ لِـعَبْدِ اللَّهِ مِنْ تَوَدُّدِي
قَـدْ كُـنْـت أَرْجُوكَ وَلَمَّـا تُولَدِ
فَـكُنْتُ وَاللَّهِ الْأَجَـلِّ الْأَمْجَـدِ
أُدْنِيكَ مِـنْ قَصِّي وَلَمَّا تَـقْـعُـدِ
تَخَفُّشَ الْهَيْفِ انْحَنَى لِلْمَمْهَدِ
أَقُولُ يَكْفِينِي اعْتِدَاءَ الْمُعْتَدِي
وَأَسَـدٌ إِنْ شَـدَّ لَـمْ يُـعَـرِّدِ
كَأَنَّـــهُ فِي لِـبَـدٍ وَلِـبَـدِ
مِـــنْ حَـلِـسٍ أَنْـمَـرَ فِي تَرَبُّدِ
مُـدَّرِعٍ فِي قِـطَـعٍ مِـنْ بُـرْجُـدِ
لِرِزِّهِ مِنْ جُـرْءَةِ الـــتَّـوَحُّـدِ
وَهْسٌ كَإِجْلَابِ الْجُبَيْلِ الْأَصْلَدِ
يَعْتَزُّ أَقْرَانَ الْأُسُودِ الْأُسَّـــدِ

بِـالـزَّجْـرِ قَبْلَ الْأَخْذِ وَالتَّهَدُّدِ[208]

Sevgimden Abdullah'a dedim
Seni sen henüz doğmamışken, diliyor idim
Şanı yüce olan Allah'a yemin ederim
Seni sen henüz oturamamışken bağrıma basıyor idim
Rüzgârın sıcaklığının yayılması gibi, göğsüme yaslandı mı
Düşmanın saldırısından bu beni korur diyor idim
Saldırıya geçmemiş, ayakları üzerinde duran bir arslan
O arslan ki yeleleri içinde
Yüzü asık, durup dikilen olduğu yerde
Kalın postu içinde, zırhını kuşanmış bir şekilde
Tek başına, cesurca, onun kükreyişinde
Yanardağın uğultusu gibi bir ses var
Akranı olan saldırgan arslanları yener
Saldırıya geçmeden, tehdit ederek, korkutarak

وَقُـلْـتُ قَـوْلًا لَـيْسَ بِالْمُفَنَّدِ
قَدْ كُنْتُ أَسْقِيكَ مِنَ التَّفَقُّدِ
مَـحْـضًا وَإِنْ أَبْكَأَ كُلُّ مِـرْفَدِ
وَأَشْبِرُ الْمِقْيَاسَ مِنْ تَـعَـهُّـدِي
طُولَكَ فِي مَغْدِ الشَّبَابَ الْأَمْغَدِ[209]

Yalanı dolanı olmayan bir söz söyledim
Seni gözeterek sana içiriyor idim
Hayvanların sütü az olsa da en iyisini
Senin üzerine düşmemden karışla ölçüyor idim

---

208 Ru'be, *Dîvân*, 49.
209 Ru'be, *Dîvân*, 49-50.

Gençliğinin en güzel çağında senin boyunu

انْـظُـرْ جَـزَاءَ عَـوْدِكَ الْمُـعَـوَّدِ
مِـثْـلًا بِـمِـثْـلٍ أَوْ تَفَضَّلْ تُحْمَدِ
وَلَا تَـكُـونَـنَّ مَـكَانَ الْأَبْـعَـدِ
إِنَّـكَ لَا تَـدْرِي غَـدًا مَـا فِي غَـدِ
وَلَيْـلَـةٍ تَـطْـرُدُ إِنْ لَـمْ تُـطْـرَدِ
وَالْـقَـوْمُ يَـهْـوُونَ حِـيالَ الْمَوْرِدِ
وَاللَّهُ لَا يُـخْـلِـفُ وَقْـتَ الْمَـوْعِـدِ
وَالْمَـرْءُ مَـرْقُـوبٌ بِـكُلِّ مَـرْصَـدِ
يَرُوحُ فِي حَبْلِ الْـبِـلَا وَيَـغْـتَـدِي
وَمِـنْ أَمَـامِ الْمَـرْءِ مَـرْدَاهُ الـرَّدِي
وَاصْدُقْ اِذَا مَا قُلْتَ قَوْلًا وَاقْصِدِ
فَـلَـيْسَ مَـنْ جَـارَ كَـهَـادٍ يَهْتَدِي
إِنَّ الـسَّـــــعِيدَ عَـامِـلٌ لِلْأَسْـعَدِ
وَالـرُّشْـــدُ فَاعْلَمْهُ طَرِيقُ الْأَرْشَـدِ
وَزَادُ تَـقْـوَى أَفْـضَـلُ الـتَّـزَوُّدِ
إِنِّي رَأَيْـــــتُ الـدَّهْرَ بِـالتَّرَدُّدِ
يَنْقُضُ إِمْرَارَ الشَّـــبَـــابِ الْأَجْرَدِ
نَـقْـضَـكَ إِمْرَارَ الْمِرَارِ الْمُحْصَدِ[210]

Bak tekrar gelişinin, ziyaret edişinin karşılığına
Misli misline veya iyilikte bulun övülürsün
Aslâ en uzak kişinin yerinde olmayasın
Elbette yarın, yarında ne olacağını bilemezsin

---

210 Ru'be, *Dîvân*, 49-50.

Nice geceler birbirini kovalar[211]

İnsanlar rızık kaynaklarının etrafında koşuştururlar

Allah söz verdiği vakitten dönmez

Kişi her an ve her yerde gözetlenir

Sabah akşam imtihan ipinde gidip gelir

Kişinin öleceği alçak yer önündedir

Söz söylediğin zaman doğruyu söyle ve ölçülü ol

Haddi aşan, doğru yolu bulan rehber gibi değildir

Elbet mutlu kimse daha da mutlu olmak için çalışır

Rüşt, bil ki doğru yolu en çok izleyenin yoludur

Takva azığı en iyi azıktır

Ben zamanı sürekli tecrübe ederek öğrendim

O, korumasız gençlerin devasını yok eder

Senin yaşadığın acıların devasını yok ettiğin gibi

Ru'be oğlu Abdullah'a seslendiği bir diğer recezinde muhtaç duruma düştüğünü söyleyerek oğlunun vicdanını uyandırmaya, ona zamanında çok iyi baktığını söyleyerek şefkat hislerini harekete geçirmeye çalışıp siteminin zeminini hazırladıktan sonra yine onun iyiliği için etrafındaki kötü arkadaşlarını, tüyleri dökülen uyuz hastalarına benzeterek onlardan uzak durması hususunda şikâyetini şöyle dile getirmektedir:

قُـلْتُ لِـعَـبْـدِ اللَّهِ أَنْ عَـظْـمِي وَهَـنْ
قَدْ كُنْتُ فَانْعَشْنِي إِذَا اشْتَدَّ الزَّمَنْ

---

211 Burada bire bir çeviri yapıldığında "*Eğer kovalanmadıysa kovalayan nice geceler vardır.*" demek gerekirdi, fakat sözlüklerden anlaşıldığına göre mananın yukarıdaki çevirimiz gibi olmasının daha doğru olacağını düşündük. طَرَد kelimesinin manasına baktığımızda "*kovalamak, takip etmek*" manalarıyla karşılaştık. Gece ve gündüzün birbirini kovaladığını/takip ettiğini ifâde eden bir cümlede ise aynı kökten gelen طَرِيدٌ (*takip eden*) kelimesi kullanılmıştır. İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 3:267.

أُنْقِفُكَ الْمُخَّ وَأَسْقِيكَ اللَّبَنْ
وَالشَّحْمَ مَحْضًا بِاللُّبَابِ الْمُطَّحَنْ
آمُلُ أَنْ تَمْخَنَ فِي جِسْمٍ مِخَنْ
تَحُكُّ ذِفْرَاكَ لِأَصْحَابِ الضَّغَنْ
تَحُكُّ لِلأَجْرَبِ يَأْذَى بِالْعَرَنْ[212]

Abdullah'a kemiklerim zayıfladı dedim

Kötü günde bana iyi bak dedim

Sana en güzelini yedirir, süt içirirdim

Öğütülmüş unla sırf et yedirirdim

Uzun boylu olmanı ümit ederdim

Kaşınır kulağının arkası kincilerin yüzünden

Kaşınır boyun kaşıntısından eziyet çeken uyuzun yüzünden

Kâsım b. Muhammed b. Kâsım es-Sekafî'yi (ö. 96/715) methettiği urcûzesinde zamanın zorluklarından şikâyet etmiştir:

إِلَيْكَ أَشْكُو عَضَّ دَهْرٍ مِكْسَرِ
أَبْقَى خُدُودًا كَالْحَرِيقِ الْمِشْرَرِ
أُرْسِلَ فَاسْتَمْدَى بِأَمْرٍ مُنْكَرِ
يَلْوِي وَحَشْرًا قَبْلَ يَوْمِ الْمَحْشَرِ
طَرَّحَ مِنْ تَفْرِيقِهِ الْمُبَذَّرِ
مَوْتَى وَأَحْيَاءً بِشَرٍّ مُوقَرِ
يَشْكُونَ فَقْرًا لَيْسَ بِالتَّفَقُّرِ
فِي خِرَقٍ بَعْدَ الدُّقَاعِ الْأَغْبَرِ
كَخِرَقِ الْمَوْتَى عِجَافُ الْقِشْبِرِ
كَمْ سَاقَطُوا مِنْ نَاشِىءٍ وَمُعْصِرِ
بَعْدَ رَذَايَا كَفِرَاخِ الْحُمَّرِ

---

212 Ru'be, *Dîvân*, 160.

أَمْسَوْا كَمَنْ زَاوَلَ فِي التَّحَيُّرِ
ظَلْمَاءَ لَيْلٍ بَعْدَ لَيْلٍ مُقْمِرِ[213]

Sana şikâyet ediyorum paramparça eden zamanın ısırmasını
Zaman, şiddetli bir yangın gibi beni közlerin içinde bıraktı
O yangın gönderildi, kötü bir şekilde yardımıma ulaştı
İki büklüm ederek, mahşer gününden önce yaşatarak mahşeri
O yangın saçılanları ayırt ederek savurup attı
Ölüler ve diriler olarak, karşı konulamayan bir şer ile
Onlar yapmacık olmayan, fakirlikten şikâyet ediyorlar
Toz topraktan sonra paçavralar içinde
Aşırı zayıf kimseler, ölülerin paçavraları gibi
Düşüp öldü büyüyen ve darda kalanlardan niceleri
Perişanlıktan sonra toygar kuşunun yavruları gibi
Oldular şaşırıp kalmış kimse gibi
Mehtaplı bir geceden sonra karanlık bir gecede

3.4. Gazel

Kadınlarla sevgi üzerine konuşmak, söyleşmek anlamına gelen gazel, Arap edebiyatında kasidelerin başında aşktan, sevgiliden söz eden bölümlere verilen addır. Aynı zamanda aşk, sevgili, şarap, bahar gibi coşkulu hâller karşısındaki duyguların anlatıldığı şiirlere de gazel denmiştir.[214] Ru'be'nin urcûzelerinde gazel konusu genellikle medih urcûzelerinin giriş bölümünde bulunmaktadır. Hem kendisine hem de babasına isnâd edilen aşağıdaki ilk iki recezin tamamının gazel olduğu anlaşılmaktadır. Birinci recezde Benî İbâz'dan bir genç kızın beyaz ve parlak tenini, ince belli ve körpecik olduğunu ve salınarak yürürken cezbettiğini anlatmaktadır:

لَقَدْ أَتَى فِي رَمَضَانَ الْمَاضِي

213 Ru'be, *Dîvân*, 62-63.
214 el-Kayrevânî, *el-ʿUmde*, 2/117; Halûk İpekten, "Gazel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13:440.

جَارِيَةٌ فِي دَرْعِهَا الْفَضْفَاضِ
تُقَطِّعُ الْحَدِيثَ بِالْإِيمَاضِ
أَبْيَضُ مِنْ أُخْتِ بَنِي إِبَاضِ
يَا لَيْتَنِي مِثْلَكِ فِي الْبَيَاضِ
مِثْلَ الْغَزَالِ زِينَ بِالْخَضَاضِ
قَبَّاءُ ذَاتُ كَفَلٍ رَضْرَاضِ
إِذَا اعْتَزَمْنَ الرَّهْوَ فِي انْتِهَاضِ
جَاذَبْنَ بِالْأَصْلَابِ وَالْأَنْوَاضِ[215]

Geçen Ramazan'da gelmişti
Geniş elbisesiyle bir genç kız
Parlaklığıyla sözü bitirir
Benî İbâz'ın kız kardeşinden de beyaz
Beyazlıkta ah keşke senin gibi olsaydım
Mücevherle süslü bir ceylan gibi
İnce belli, âciz bırakan, körpecik
Yürümeye koyulduklarında, ilerlerken
Salınarak belleriyle cezbederler

İkinci recezde ise sevgilinin yaşadığı yerden geçerken gözlerinin yaşının aktığını söyleyip belki bir gün işveli kadın orada görülür diyerek ona olan iştiyâkını dile getirmekte ve sevgilinin yaşadığı yerleri anlatmaktadır:

مَا بَالُ عَيْنِي دَمْعُهَا ذَرِيفُ
مِنْ مَنْزِلَاتٍ خِيَمُهَا وُقُوفُ
وَقَدْ تُرَى يَوْمًا بِهَا صَدُوفُ
كَالشَّمْسِ لَا فِي ضَوْئِهَا النَّصِيفُ
مَهِيلُ أَفْيَافٍ لَهَا فُيُوفُ
أَنْتَ إِذَا مَا انْحَدَرَ الْخَشِيفُ

215 Ru'be, *Dîvân*, 176.

ثَلْجٌ وَشَـــفَّـــانُ لَهُ شَفِيـــفُ
وَلَّتْ حُبَارَاهُمْ لَهَـــا حَفِيـــفُ
وَرَدْتُ وَاللَّيْـــلُ لَـــهُ سُـــجُـــوفُ
وَرَاكِـــبُ الْمِـــقْـــدَارِ وَالرَّدِيـــفُ
أَفْنَـــى خُـــلُـــوفًا قَبْلَهَا خُلُوفُ
بِـيَـعْـمَـلَاتٍ سَـيْـــرُهَـــا ذَرِيـــفُ[216]

Gözüme ne oluyor böyle, yaşı akıp duruyor
Çadırları kurulu evlerden
Belki bir gün işveli kadın oralarda görülür
Işığı perdelenemeyen güneş gibi
Geniş düzlükleri olan çölün kumu
Sen, çiseleyen kar yere sâkin sâkin indiğinde
Soğuk rüzgâr ve incecik karsın
Onların toy kuşu kanat çırparak geçip gitti
Gecenin karanlığında, ben geldim
Birbiri ardınca gelenler de oldu
Ondan önceki kokuları giderdi
Yürüyüşü akıp giden develerle

Kâsım b. Muhammed b. Kâsım'ı methettiği urcûzesinin mukaddime bölümünde; sevgiliyi yanlışları dolayısıyla ikaz etmekte ve hatalarını söylese de al yanaklı, güzel gözlü ve güneşe benzeyen gibi güzel sözlerle sevgilinin gönlünü almaya çalıştığı görülmektedir.

فَـــأُمَّ سَـــــلَّامَةَ لُومِـــي أَوْ ذَرِي
نِضْـــوًا كَنِضْوِ السَّمْهَرِيِّ الْأَسْمَرِ
قَدْ خِفْتُ مِنْ جَهْلِكَ أَنْ تَنَصَّرِي
مَـــاذَا تُـــرِيدِيـــنَ إِذَا لَمْ تَصْبِرِي

216 Ru'be, *Dîvân*, 178.

إِنْ لَمْ تَخَافِي اللَّهَ أَوْ تَسْتَحْسِرِي
مِمَّا تَقُولِينَ وَقَوْلُ الْمُهْجِرِ
إِثْمٌ وَذُعْرٌ فَاتَّقِي أَنْ تُذْعَرِي
وَمَنْ يَكُنْ فَانْسَيْهِ أَوْ تَخَفَّرِي
فِي قَلْبِهِ دَاءُ الْعَمَى لَا يُبْصِرِ
فَدَاوِمِي عَهْدَكِ أَوْ تَغَيَّرِي
تَرْمِي الْمَرَامِيَ بِعَيْنَيْ جُؤْذُرِ
يَا حُرَّةَ الْخَدِّ بَرِيقَ الْمَحْجَرِ
يَا تُشْمِسِينَ الشَّمْسَ مَا لَمْ تُسْفِرِي[217]

Ey Ümmü Sellâme ister kına ister kınama
Koyu semherî mızrağı gibi zayıf kimseyi
Senin câhilliğinden dolayı Hıristiyan olmandan korktum
Ne istiyorsun sabretmediğin zaman
Allah'tan korkmuyorsan veya usanmıyorsan
Söylediklerinden, alay ederek söz söylemek
Günahtır, ayıptır, korkutulmaktan sakın
Kimin, -onu unut ya da unutma-
Kalbinde körlük olursa o göremez
İster sözünde ısrar et ister değiş
Attıklarını atıyorsun yavru sığın[218] gözleriyle
Ey al yanaklı, güzel gözlü
Ey güneşe benzeyen! yüzünü açmadıkça

Yine Ru'be, el-Hâris b. Süleym'i methettiği urcûzesinin giriş kısmında, kendisinin hırçın bekarlık çağına ve o çağdaki gücüne özlem duymaktadır, sevdiğini de dişi kumruya benzetmektedir:

يا أُمَّ حُورَانَ اكْتُمِي أَوْ نُمِّي
أَيْهَاتَ عَهْدُ الْعَزَبِ الصِّيَمِّ

---

217 Ru'be, *Dîvân*, 58; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 2:327-328.

218 Sığın, alageyiktir. Şükrü Haluk Akalın vd. *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 2089.

قَدْ كُنْتُ قَبْلَ الْكِبَرِ الْقِلْحَمِّ
وَقَبْـلَ نَحْضِ الْعَضَلِ الزِّيَمِّ
رِيـقِي وَتِـرْيَـاقِي شِفَاءُ السَّمِّ
فَلَا تَـكُونِي يَـا ابْـنَـةَ ٱلأَشْـمِّ
وَرْقَـاءَ دَمَّـي ذِئْـبَهَـا الْمُدَمِّي[219]

Ey Ümmü Hûrân! Ya içinde tut ya da açıkça söyle

Heyhât, nerede o hırçın bekârlık çağı?

Öyleydim ben kocayıp yaşlanmadan önce

Pazularım zayıflayıp buruşmadan önce

Benim tükürüğüm(gücüm) ve ilacım, zehrin şifâsıdır

Olma Ey Eşemm'in kızı

Yırtıcı kurdunu kanına boyayan dişi kumru

Ru'be, kadınların güzelliğini övdüğü bir recezinde şöyle denmiştir:

يَقْتُلْنَ بِالْأَطْرَافِ والْجُفُونِ
كُلَّ فَتًى مُرْتَقِبٍ شَـــــفُونِ[220]

Onlar öldürürler vücut kıvrımları ve kirpikleriyle

Beğeni nazarıyla gözetleyen her yiğidi

3.5. Vasıf/Tasvîr

Bu konuda iki kelime ile karşılaşılmaktadır. Biri vasıf diğeri ise tasvîrdir. Vasıf, lugatta "*bir şeyi süsleyerek ve överek nitelemek*" anlamındadır.[221] "*Bir şeyi bir yana doğru meylettirmek, çağırana cevap vermek*" anlamlarındaki صور kökünden türeyen tasvîr kelimesi ise "*bir şeye şekil vermek, bir şeyi biçimlendirmek*" demektir.[222] Terim olarak tasvîr; "*roman, hikâye ve diğer edebî türlerde olayların geçtiği yerleri,*

---

219 Ru'be, *Dîvân*, 142.
220 Ru'be, *Dîvân*,187.
221 el-Halîl, *Kitâbü'l-ʿAyn*, 4:376.
222 el-Halîl, *Kitâbü'l-ʿAyn*, 2:421; İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 4:476.

kişileri ve eşyayı öteki nesnelerden ayırıp bütün özellikleriyle ifâde etmek" diye açıklanabilir. İyi bir tasvîr, eşyanın ilk bakışta görülemeyen yanlarını fark etmeye, duyulardan olabildiğince yararlanmaya, kendinden bir şeyler katmaya, anlatımı bir plan içinde yapmaya ve eşyayı iyi gözlemlemeye bağlıdır. Arap edebiyatında, tasvîrden çok vasıf (bir şeyin niteliklerini açıklamak) ve sıfat kelimeleri kullanılır. Kudâme b. Ca'fer, tasvîri "*bir şeyi ilgili durum ve biçimleriyle anlatmak*" "*bir şeyin durumunu ve şekillerini olduğu gibi anlatmak*" diye tanımlamıştır. Başarılı bir tasvîrin ise betimlenen öğenin niteliklerini resim çizer gibi aktarma olduğunu söylemiştir.[223]

İbn Reşîḳ el-Kayrevânî, az bir kısmı hariç şiirin tasvîrden ibâret olduğunu ifâde ederek bütün şiir tür ve temalarında tasvîrin bulunduğunu söylemiştir. Ona göre en güzel tasvîr, bir şeyi gözle görürcesine somut bir biçimde anlatmaktır.[224]

Tasvîr, Arap şiirinin en köklü temalarından birini teşkil etmektedir. Her konunun ve temanın bünyesinde tasvîr yer alsa da kasidenin ilk bölümünü meydana getiren nesîb (teşbîb) kısmından sonra bu bölüme geçilirdi. Arap kültüründe, övülen kişiye ulaşabilmek için katedilmesi gereken çöl yolculuğunun betimlenmesi, deve ile veya atla yapılan yolculuk esnasında müşahede edilen bütün tabiatın usta bir ressamın tasvîri gibi keskin bir gözlemle anlatılması (betimlenmesi) önemli bir gelenekti. Nitekim Tarafe b. el-Abd (ö.564) muallakasında, devesinin neredeyse tasvîr etmediği hiçbir organını bırakmamıştır.

Tasvîrin sıkça başvurulan yöntemi teşbîh olduğundan kadim şâirler binek develerini irilikte ve kuvvette köşklere, dağlara ve köprülere, geniş ayaklarını sütunlara ve muz ağacının gövdelerine, ön ayaklarının pekliğini kayalara ve suyu yaran yüzücülerin ellerine, taşları döven tabanlarını ise demir döven çekiçlere benzetirlerdi. Deve dışında at tasvîri de kadim şâirlerin önemli temalarındandı.[225]

---

223 Ebü'l-Ferec b. Kudâme Ca'fer, *Nakdü'ş-şiʿr* (İstanbul: Matbaʿatü'l-cevâʿîb, 1302/1885), 130.

224 el-Kayrevânî, *el-ʿUmde*, 2:295.

225 Hüseyin Elmalı, "Tasvir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40:135; Dayf, *Târîhu'l-edebi'lʿArabî el-'Asru'l-İslâmî*, 1:214-215.

Câhiliye dönemi şâirlerinin şiirleriyle hemen her konuda olduğu gibi tasvîr konusunda da öncü oldukları bilinmektedir. Ru'be de, yer yer memduhlarını överken onları denize veya ırmağa benzeterek tasvîr yapmıştır. Bazı urcûzelerinde çölü ve oradaki serabı etkileyici bir biçimde tasvîr etmiş ve bu hususta o kadar ileri gitmiştir ki kullandığı anlaşılması güç kelimelerle dilcilerin dikkatini celb etmiştir.[226]

Ru'be aşağıdaki urcûzesinde çölü, oradaki hayatı ve orada yaşayanları anlatırken şöyle tasvîr etmiştir: Çölde yerin ve göğün renginin aynı olduğunu ifâde ederek her tarafın toz olduğunu, serabın şavkı vurduğunda parlayan tepenin aydınlandığını, oradaki harâretin şiddeti arttığında ortalıkta kimsenin kalmadığını ve oradaki ceylanların yuvası olan ertâ ağacının gölgesinin azaldığını söylemiştir. Bu tasvîrde dikkati celb eden bir başka husus ise sıcaklıkla alâkalı kasıp kavurmak, harâret, yakmak, yanmak ve kor gibi yakın anlamlı kelimeleri şatırlarda iç içe âhenk içinde kullanmasıdır.

وَبَلَدٍ عَامِيَةٍ أَعْمَاؤُهُ
كَأَنَّ لَوْنَ أَرْضِهِ سَمَاؤُهُ
أَيْهَاتَ مِنْ جَوْزِ الْفَلَاةِ مَاؤُهُ
يَحْسِرُ طَرْفَ عَيْنِهِ فَضَاؤُهُ
هَابِي الْعَشِيِّ دَيْسَقٍ ضَحَاؤُهُ
إِذَا السَّرابُ انْتَسَجَتْ إِضَاؤُهُ
أَوْ مُجْنَ عَنْهُ عُرِّيَت أَعْرَاؤُهُ
وَاجْتَابَ قَيْظًا يَلْتَظِي الْتِظَاؤُهُ
ذَا وَهَجٍ يُحْمِي الْحَصَا إِحْمَاؤُهُ
يَبْحَثُ مُكْتَنَّ الثَّرَى ظِبَاؤُهُ
فِي كَوْكَبٍ مُلْتَهِبٍ صِلَاؤُهُ
تَقْلِصُ عَنْ مَكْنِسِهِ أَفْيَاؤُهُ
فِي الظِّلِّ حَيْثُ اصْطَفَقَتْ أَفْنَاؤُهُ
مِنْ ظِلِّ أَرْطًى خَضِلٍ آلَاؤُهُ

226 Nevzat H. Yanık, *Arap Şiirinde Tasvir (Cahiliye-Abbasiler)* (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2010), 99-101.

إِذَا جَرَى بَـيْـنَ الْـفَـلَا زُهَـاؤُهُ
وَخَـشَـعَـتْ مِـنْ بُـعْـدِهِ أَصْوَاؤُهُ
وَضَـبَـحَـتْ فِي لَـيْـلِـهِ أَصْـدَاؤُهُ
دَاعٍ دَعَـا لَـمْ أَدْرِ مَـا دُعَـاؤُهُ
أَطَـرَبٌ أَمْ وَجْـدُ حُـزْنٍ دَاؤُهُ
فَـقُـلْـتُ إِذْ أَرَّقَـنِـي بُـكَـاؤُهُ
أَنَـوْحُـهُ رَاعَـكَ أَمْ غِـنَـاؤُهُ
وَالْـعِـيسُ فِـي مُـعْـصَـوْصِـبٍ حِزَّاؤُهُ
يَـطْـلُـبْـنَ خِـمْـسًا صَادِقًا نَجَاؤُهُ
يَرْكَبْنَ تَيْمَاءَ وَمَا تَـيْـمَـاؤُهُ[227]

Ucu bucağı görünmeyen nice belde vardır
Sanki arzının rengi semâsı gibidir
Çölün içinde su bulmak ne mümkün
Onun genişliği gözünü yoruyor
Parlayan tepenin toprağı onun aydınlığı olur
Serabın şavkı vurduğu zaman
Ve ondan uzaklaştılar çevresi bomboş kaldı
Giyindi kasıp kavuran bir sıcaklığı
Hararetiyle çakıl taşlarını yakan
Gölgelik toprak arıyor, o beldenin ceylanları
Kor gibi yanan bir gezegende
Ceylan yuvasının gölgesi azalıyor
Dalgalanarak, gölgede yuvanın uçları
Meyveleri ham bir ertâ ağacının gölgesinden
Çöller arasında şanı yürüdüğü zaman

227 Ru'be, *Dîvân*, 3-4.

Ve tepeleri uzaktan boyun büktüğü zaman

Ve (beldenin)gecesinde sesler yükseldiği zaman

Ne dediğini anlamadığım biri seslendi

O sesin sebebi eğlence mi yoksa hüzün mü?

Onun ağlaması beni uyutmadığında dedim ki

Onun ağlaması mı yoksa nağmesi mi seni korkuttu?

Ak develer bir araya gelerek

Güçlü, susuzluğa uzun süre dayanıklı deveyi istiyorlar

Tehlikeli, uçsuz bucaksız bir çöle biniyorlar, o çöl nedir?

Aşağıdaki urcûzesinin ilk şatrında Ru'be "nice çöller var" diye yalın bir ifâde kullanmak yerine çölün vahâmetini tasvîr ederek, samiin zihninde iz bırakmak, duygularını harekete geçirmek maksadıyla "*Issız geçitleri olan nice koyu derinlikler(çöller) vardır*." diye ifâde ederek dildeki maharetini bir kez daha göstermiştir. Aynı zamanda burada devenin ve yaban eşeği (zebra)nin fiziksel özelliklerini geniş bir şekilde tasvîr etmiştir:

وَقَـــاتِمِ ٱلأَعْـمَـــاقِ خَـــاوِي الْمُخْتَرَقْ
مُشْتَـبِـهِ ٱلأَعْـلَامِ لَمَّـاعِ الْـــخَـفَـــقْ
يَـكِـلُّ وَفْدُ الـــرِّيحِ مِنْ حَيْثُ انْخَرَقْ
شَـــأْزٍ بِـــمَـنْ عَـوَّهَ جَدْبِ الْمُـنْـطَـلَقْ
نَاءٍ مِنَ التَّصْبِيـــحِ نَـائِي الْمُغْـتَـبَـقْ
تَـبْـدُو لَـنَـا أَعْـلَامُهُ بَعْدَ الْـغَـرَقْ
فِي قِـطَـعِ ٱلآلِ وَهَـبْـوَاتِ الـــدُّقَـــقْ
خَـــارِجَـةً أَعْـنَـاقُـهَـا مِـنْ مُـعْـتَـنَقْ
تَـنَـشَّـطَـتْـهُ كُـلُّ مِـغْـلَاةِ الْـوَهَـــقْ
مَـضْـبُـورَةٍ قَـرْوَاءَ هِـرْجَـابٍ فُـنُـقْ
مَائِرَةِ الْعَـضْـدَيْنِ مِـصْـلَاتِ الْـــعُـنُـقْ
مُسْوَدَّةِ ٱلأَعْطَافِ مِنْ وَشْمِ الْـعَـــرَقْ
إِذَا الدَّلِيلُ اسْتَافَ أَخْـلَاقَ الْـطُّـرُقْ

كَأَنَّهَا حَقْبَاءُ بَلْقَاءُ الزَّلَقْ
أَوْ جَادِرُ اللِّيَّتَيْنِ مَطْوِيُّ الْجَنَقْ
مُحَمْلَجٌ أُدْرِجَ إِدْرَاجَ الطَّلَقْ
لَوَّحَ مِنْهُ بَعْدَ بُدْنٍ وَسَنَقْ
مِنْ طُولِ تَعْدَاءِ الرَّبِيعِ فِي ٱلْأَنَقْ
تَلْوِيحَكَ الضَّامِرَ يُطْوَى لِلسَّبَقْ
قُودٌ ثَمَانٍ مِثْلُ أَمْرَاسِ ٱلْأَبَقْ
فِيهَا خُطُوطٌ مِنْ سَوَادٍ وَبَلَقْ
كَأَنَّهَا فِي الْجِلْدِ تَوْلِيعُ الْبَهَقْ
يُحْسَبْنَ شَامًا أَوْ رِقَاعًا مِنْ بِنَقْ
فَوْقَ الْكُلَى مِنْ دَائِرَاتِ الْمُنْتَطَق
مَقْذُوذَةُ ٱلْآذَانِ صَدْقَتُ الْحَدَقْ
قَدْ أَحْصَنَتْ مِثْلَ دَعَمِيصِ الرَّنَقْ
أَجِنَّةً فِي مُسْتَكِنَّاتِ الْحَلَقْ
فَعَفَّ عَنْ أَسْرَارِهَا بَعْدَ الْعَسَقْ
وَلَمْ يُضِعْهَا بَيْنَ فِرْكٍ وَعَشَقْ
لَا يَتْرُكُ الْغَيْرَةَ مِنْ عَهْدِ الشَّبَقْ
أَلَّفَ شَتَّى لَيْسَ بِالرَّاعِي الْحَمِقْ
شَذَّابَةٌ عَنْهَا شَذَى الرُّبْعِ السُّحُقْ
قَبَّاضَةٌ بَيْنَ الْعَنِيفِ وَاللَّبِقْ
مُقْتَدِرُ الضَّيْعَةِ وَهْوَاهُ الشَّفَقْ[228]

Nice koyu derinlikler (çöller) vardır ıssız geçitleri olan
Dağları birbirine benzeyen, serabı ışıldayan
Genişlediği yerden rüzgârın esişi yorgun düşen
Ayrıldığı yeri çorak bırakan, önüne kattığını kasıp kavuran

228 Ru'be, *Dîvân*, 104-105.

Sabaha çıkarmaktan ve akşama ulaştırmaktan uzak olan

Dağları bize görünüyor, battıktan sonra

İnce tozlar ve serap dalgaları içinde

Boyunları serâbın koynundan dışarıda olduğu halde

Onu (çölü) canlandırdı koşuşturan bütün dişi develer[229]

Gelişmiş, geniş hörgüçlü, iri cüsseli

Omuzları geniş, boynu tüysüz(güçlü)

Terinin izinden vücudunun kıvrımları siyahlaşmış

Rehber yolun durumunu araştırıp incelediği zaman

Sanki o deve, tüyleri dökülmüş yaban eşeği gibidir

Ya da boynunun iki tarafı yara olmuş, zayıflığından kıvrılmış

İki büklüm olmuş, adeta ölmüş

Onu semirip şişmanladıktan sonra zayıflattı

Otlakta baharın geçişinin uzun sürmesinden dolayı

Yarış için iki büklüm olduğu hâlde senin zayıf atı iyice zayıflatman

Kendir ipi gibi sekiz uzun boylu yaban eşeği

Onların var ala bula çizgileri

Sanki o çizgiler deride alaca hastalığının izleri

Sanırsın onlar ben veya muska parçaları

Böbreklerin üzerinde çevrelenmiş dâireler hâlinde

Kulakları süslü, gözleri keskin

Bulanık sudaki kurbağa balıkları gibi korumuş

Ana rahmindeki ceninleri

Gebe kaldıktan sonra tekrar çiftleşmekten utandı

---

229 Bu iki şatır, "O dağlar boyunlarına kadar serabın içine gömülü olduğu hâlde, bütün koşuşturan dişi develer ona (çöle) canlılık kattılar." şeklinde tercüme edilebilir.

Onu aşk ile ayrılık arasında zâyi etmedi

Kızışma zamanından beri kıskançlığı (da) bırakmayarak

O (erkek yaban eşeği) nicelerini topladı, ahmak bir çoban da değildir

O, diğer azgın eşeklerin ezâsını (bile) dişi eşeklerden uzaklaştırır

Tatlı sert bir yöneticidir(onun sert ile yumuşaklık arası bir hâkimiyeti vardır)

Mülküne hâkim ve yufka yüreklidir

Bir diğer recezinde Leylâ'nın gelişini, çölü ve serabı resmetmektedir. Serabı tasvîr ederken onu bulunduğu beldenin tepelerini ve yamaçlarını örten bir zırha, serabın kuşluk vakti dalgalanmasını ise salınarak yürüyen Mehreli bir kadına benzetmektedir:

قَدْ طَرَقَتْ لَيْلَى بِلَيْلٍ هَاجِعَا
تَطْوِي إِلَيْهِ مُهْوَأَنًّا وَاسِعَا
فَأَرَّقَتْ بِالْحُلْمِ وَلْعاً وَالِعَا[230]
أَشْعَثَ مَضْبُوحًا وَنِضْوًا ضَارِعَا
وَالنَّجْمُ يَهْدِي الْأَنْجُمَ التَّوَابِعَا
شَآمِيَاتٍ طَائِرًا وَوَاقِعَا
وَاسْتَوْرَدَ الْغَوْرَ سُهَيْلٌ ضَاجِعَا
كَالْعَسْجَدِيِّ اسْتَوْرَدَ الشَّرَائِعَا
وَبَلْدَةٍ تَدَّرِعُ الْمَدَارِعَا
مِنَ السَّرَابِ وَالْقَتَامَ السَّائِعَا
إِذَا طَفَتْ أَعْلَامُهَا شَوَافِعَا
تَرَى مَعَ اثْنَيْنِ خَسًّى وَرَابِعَا

---

[230] اَلْوَلْعُ (el-vel'), sülâsinin üçüncü bâbından "*yalan söylemek*" manasınadır. Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, 2:694.

مِنْ سَنِّ رَقْرَاقِ الضُّحَى مُمَائِعَا
كَلَّفْتُهَا الْمَهْرِيَّةَ الضَّوَابِعَا[231]

Uykusuz bir gecede Leylâ kapıyı çaldı

Rahatça uzağı ona doğru dürerek

Yalan dolan düşlerle uyutmadı

Güneşte kavrulmuş, zayıf, küçük, kel

Ülker yıldızı (kendine) tâbî yıldızlara yol gösterir

Şamlı kadınlara, belirerek gökyüzünde

Meylederek, Süheyl yıldızı su getirdi kurak vâdiye

Damızlık deve gibi su getirdi kanallara

Nice beldeler var, giyinen zırhları

Seraptan, titreşen koyulukları

O beldenin tepeleri, yamaçları örtüğü zaman

İkiyle beraber dördüncüyü de tek görürsün

Kuşluğun dalgalanmakta olan keskinliğinden

Ben o tepeleri Mehreli kadına yükledim salınarak yürüyen

Başka bir urcûzesinde, ağır çöl koşullarının (su kaynağının yokluğu, hiçbir yeşilliğin olmadığı çorak, rehberlerin yol bulmada zorlandığı yer) hâkim olduğu bir beldeyi tasvîr etmiştir:

أَرْمِي بِأَيْدِي الْعِيسِ إِذْ هَوِيتُ
فِي بَلْدَةٍ يَعْيَا بِهَا الْخِرِّيتُ
رَأْيُ الْأَدِلَّاءِ بِهَا شِتِّيتُ
هَيْهَاتَ مِنْهَا مَاؤُهَا الْمَأْمُوتُ
مَرتٍ يُنَاصِي خَزْمَهَا مُرُوتُ
صَحْرَاءَ لَمْ يَنْبُتْ بِهَا تَنْبِيتُ
يَمْشِي بِهَا ذَا الشِّرَّةِ السَّبُوتُ

231 Ru’be, *Dîvân*, 93.

وَهْوَ مِنَ الأَيْنِ حَسِفٍ نَحِيتُ
كَأَنَّنِي سَيْفٌ بِهَا إِصْلِيتُ
يَنْشَقُّ عَنِّي الْحَزْنُ وَالْبِرِّيتُ
وَالْبَيْضَةُ الْبَيْضَاءُ وَالْخُبُوتُ[232]

Deveye binip gidiyordum

Yol gösterenin bile yorulduğu bir memlekette

Rehberlerin görüşü çok farklı orada

Heyhat! Bilinen bir su (kaynağı) yok orada

Birbiri ardına gelen öyle bir çorak yer ki, ora

Hiçbir bitkinin yeşermediği bir sahrâ

Yolcu durmaksızın yürür orada

Yorgunluktan ayakları aşınmış, zayıf düşmüş bir şekilde

Ben orada sanki kınından çıkmış kılıç gibi

İkiye yarıp geçerim, sert toprağı ve el-Birrît'i

Kumsalları, bembeyaz toprağı olan yerleri

Harb b. Hakem'i methettiği şatırlarda, denizi, denizdeki gemileri ve dalgaları tasvîr etmiştir:

وَأَنْتَ بَحْرٌ مَدَّهُ بَحْرٌ قِدَمْ
إِذَا ازْدَهَتْهُ رِيحُ غَيْمٍ أَوْ شَبَمْ
طَارَ الْسعَدَوْلِيُّ كَأَقْحَافِ الْبُرَمْ
بِالسَّاحِلَيْنِ عَنْ بُذَاخِيٍّ غِطَمْ
مُعْتَلِجِ الأَعْرَافِ مُلْتَجِّ الْجُوَمْ
إِذَا الْتَقَتْ أَرْكَانُهُ بِمُزْدَحَمْ
سَرَّحَ عَنْهُ وَهْوَ رَحْبُ الْمُنْثَلَمْ[233]

Sen büyük bir denizin uzattığı denizsin

---

232 Ru'be, *Dîvân*, 25.

233 Ru'be, *Dîvân*, 136; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 3:930-935.

Yağmur yüklü rüzgâr ve şiddetli soğuk onu sarstığında

Büyük gemiler tencere kapakları gibi uçar

Sahillerde, tepelerinden yüksek dalgaların

Birbirine çarpan, adeta birbirini tokatlayan

Yoğun bir şekilde denizin dalgaları buluştuğu zaman

Onu(dara düşmüş kimseyi) sıkıntıları giderilmiş olarak rahatlatır

Abdülmelik b. Kays ez-Zi'bî'yi methettiği urcûzesinde yer alan aşağıdaki şatırlarda Ru'be, memdûhunun savaştaki cesâretini yırtıcı bir aslana benzetip onun savaşta ki hâlini adeta o anı yaşatırcasına tasvîr etmiştir:

هَـوَّاسَـــــــةٌ كَالأَسَـــــدِ الْمُـفَـرِّسِ
يَعْلُو بِـحَدِّ السَّيْفِ مُوسَـى الْقَوْنَسِ
صَـقْـعًـا وَيُـورِي بِالـطِّعَانِ الْمِدْعَسِ[234]

Hevesli ve isteklidir, yırtıcı aslan gibi
Keskin kılıcı kaldırır, baştaki zırha
Tokat atarcasına, kıvılcım saçar geri püskürten kılıcıyla

Aşağıda verilen şatırlarda Ru'be, bir aslanın yeleleri içindeki haşmetli duruşunu ve kükreyişindeki o ürkütücü sesi yanardağın uğultusuna benzeterek tasvîr etmektedir:

وَأَسَـــدٌ إِنْ شَـــدَّ لَـمْ يُـعَـرِّدِ
كَأَنَّـــــهُ فـي لِـبَـدٍ وَلِـبَـدِ
مِـنْ حَـلِـسٍ أَنْـمَـرَ فِـي تَـرَبُّـدِ
مُـدَّرِعٍ فِـي قِـطَـعٍ مِـنْ بُـرْجُـدِ
لِـرِزِّهِ مِـنْ جُـرْءَةِ الـتَّـوَحُّـدِ
وَهْسٌ كَإِجْلَابِ الْجُبَيْلِ الْأَصْلَدِ
يَـعْـتَـزُّ أَقْـرَانَ الْأُسُـودِ الْأُسَّـدِ
بِـالـزَّجْـرِ قَـبْـلَ الْأَخْذِ وَالتَّهَدُّدِ[235]

---

234 Ru'be, *Dîvân*, 73.
235 Ru'be, *Dîvân*, 49.

Saldırıya geçmemiş, ayakları üzerinde duran bir arslan

O arslan ki yeleleri içinde

Yüzü asık, durup dikilen olduğu yerde

Kalın postu içinde, zırhını kuşanmış bir şekilde

Tek başına, cesurca, onun kükreyişinde

Yanardağın uğultusu gibi bir ses var

Akranı olan saldırgan arslanları yener

Saldırıya geçmeden, tehdit ederek, korkutarak

Muhammed b. el-Eş'as'ı mehtettiği urcûzesinin giriş kısmında ise sevgilinin güzelliğini tasvîr ettiği, gazel olarak da nitelenebilecek aşağıdaki şatırları söylemiştir:

هَلْ تَعْرِفُ الدَّارَ بِذَاتِ الْعَنْكَثِ
دَارًا لِذَاكَ الرَّشَأِ الْمُرَعَّثِ
فِي مُرْشِقَاتٍ كَالدُّمَى لَمْ تُطْمَثِ
يَخْدَعْنَ بِالتَّبْرِيقِ وَالتَّأَنُّثِ
بِالضَّحْكِ لَمْعَ الْبَرْقِ وَالتَّحَدُّثِ
تَأَلُّقَ الْجِنِّ بِرَمْلِ الْأَدْأَثِ[236]

Biliyor musun sen Zâtu'l-'Ankes'deki evi?

O küpeli yavru ceylanın evini

Hiç dokunulmamış taş bebekler gibi körpecik güzeller arasında

Şıklığı ve endamı ile baştan çıkaran

Konuşmasıyla ve gülüşüyle, şimşek parıltısı gibi

Ed'es kumsalında cin parlaması gibi

3.6. Fahr

Fahr, şâirin şiirinde kendisini veya kabilesini çeşitli özelliklerini öne çıkararak övmesi olarak tanımlanabilir. Fahrın asıl gâyesi, şâirin

236 Ru'be, *Dîvân*, 27.

kendini ya da kabilesini övmek değil, saldırması muhtemel düşmanlara karşı sözleriyle korku salarak onları engellemektir.[237] Özellikle Arap toplumunun kabile, soy, nesep, inanç, din ve mezheplerinden, edebî ve siyasî güçleriyle şiirdeki ustalık, yetenek ve faziletlerinden, kılıç, zırh, at ve bilhassa deve gibi şahsî mal ve eşyalarından övgüyle söz ettikleri şiir türüdür.[238]

Câhiliye döneminde Arapların çöldeki zorlu koşullarda hayat sürmesi, onların birbirleriyle ve ortamın zorlu şartlarıyla sürekli mücâdele hâlinde bulunmalarına yol açmıştır. Bu mücâdeledeki güç, şiddet, tehlikeler, savaşlar ve kahramanlıklar fahr sanatının konusunu teşkil etmiştir.[239]

Sadru'l-İslâm döneminde ise, şâirler kendilerini övmeyi bir kenara bırakıp İslâm'ı ve Peygamberimizi kâfirlere karşı övmeye başlamışlardır. Bu dönem ile birlikte fahrın konusu şahsî medihten çıkıp ağırlıklı olarak din ve inanç olmuştrur. Ne var ki Emevîler döneminde kabileler ve gruplar arasında meydana gelen siyasi çekişmeler neticesinde fahr şiirlerinin içeriği yeniden Câhiliye dönemindeki hâline dönmüştür.[240]

Ru'be, fahr türünü medih ile iç içe kullanmıştır. Fahrla ilgili urcûzeleri incelendiğinde kabilesi, kendi soyundan Peygamber (Hz.Muhammed) ve halifeler gelmesi, şiirleri, Arap diline hâkimiyeti ve cesareti ile övündüğü görülür.

Ru'be, aşağıdaki şatırlarında kabilesinden övgüyle bahsetmektedir:

دَعْ ذَا وَرَاجِعْ مَنْطِقًا مُذَلَّقَا
أَعْرَبَ مِنْ قَوْلِ الْقَطَا وَأَصْدَقَا
إِنَّا أُنَاسٌ لَا نَمُوتُ فَرَقَا
إِذَا سُعَارُ فِتْنَةٍ تَحَرَّقَا

---

237 Sirâcüddîn Muhammed, *el-Fahr fi'ş-şi'ri'l-'Arabî* (Beyrut: Dâru'r-râtibi'l-câmi'iyye, ts.), 5.

238 el-Kayrevânî, *el-ʿUmde*, 2/138; İsmail Durmuş, "Fahr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12:79.

239 Sirâcüddîn Muhammed, *el-Fahr*, 6.

240 Sirâcüddîn Muhammed, *el-Fahr*, 20.

وَالـضَّـرْبُ يُـذْرِي أَذْرُعًـا وَأَسْـوُقَـا
وَالْـهَـامُ كَالْـقَـيْـضِ يَـطِـيـرُ فِـلَـقَـا
وَإِنْ عَـدُوٌّ جَـهْـدَهُ تَـمَـعَّـقَـا
صُـرْنَـاهُ بِـالْمَكْرُوهِ حَـتَّـى يَـصْـعَـقَـا[241]

Bırak sen onu bunu da dönüver güzel kelâm etmeye

Katâ (bağırtlak) kuşundan daha açık ve doğru bir şekilde

Biz korkudan ölmeyecek insanlarız kesinlikle

Fitne ateşinin tutuştuğu vakitte

Bir vuruş yere düşürür kolları ve bacakları

Baş parça parça uçar, yumurtanın kuru kabuğu gibi

Düşman ortaya koysa da gayretini

Biz helâk olup gitsin diye zorla keseriz kendisini

Ru'be aynı urcûzenin devamındaki şatırlarda dili, şiirleri ve şâirliğiyle övünürken aynı zamanda şiirinden intihâl yapan şâirleri çok ağır sözlerle yermektedir:

فَأَصْبَحَ اليَوْمَ لِسَانِي مُطْلَقَا
نَصْرًا مِن اللَّهِ وَنُورًا أَشْـرَقَا
وَهَاجَنِي جَلّابَـةٌ تَـسَـرَّقَا
شِـعْرِي وَلَا يَـزْكُو لَهُ مَا لَزَّقَا
إِذَا رَآنِي ضَـلَّ مَـا تَـخَـلَّـقَـا
فَمَاتَ لَوْ كَانَ ابْنَ أَرْضٍ أَطْرَقَا
وَقَـدْ أَذَقْتُ الـشُّـعَـرَاءَ الذُّوَّقَا
فُـحُـولَـهُـمْ وَالْآخَـرِيـنَ الدَّرْدَقَا
مِـنِّي إِذَا شَاؤُوا حِدَاءً مِـسْـوَقَا
حَتَّى صَغَا نَـابِـحُـهُمْ فَـوَقْـوَقَـا
وَالْـكَـلْـبُ لَا يَـنْـبِـحُ إِلَّا فَـرَقَـا

241 Ru'be, *Dîvân*, 112.

نَبْحَ الْكِلَابِ اللَّيْثَ لَمَّا حَمْلَقَا
بِمُقْلَةٍ تُوقِدُ فَصًّا أَزْرَقَا
تَرَى لَهُ بَرَانِسًا وَيَلْمَقَا
دُبْسًا وَنُمْرًا فِي شَمِيطٍ أَبْرَقَا
زَمْزَمَ يَحْمِي أَجَمًا وَخَنْدَقَا
وَشَاعِرٍ أَنْسَأْتُهُ فَاسْتَمْحَقَا
يَرْمِي بِسَهْمٍ فِي النِّصَالِ أَفْوَقَا
وَقَدْ أَتَانِي أَنَّ عَبْدًا أَحْوَقَا
مُسْتَوْلِغًا تَابِعَةً وَمُلْزَقَا
يُوعِدُنِي وَلَوْ دَنَا لَاسْتَغْلَقَا
فِي حَبْلِ جَذَّابٍ يَمُدُّ الْمُخْنِقَا
لَا يُنْشِطُ الْعَقْدَ إِذَا مَا أَوْثَقَا
كَقَفَلِ الرُّومِيِّ لَا بَلْ أَغْلَقَا
تَحْمِيهِ أَطْرَافُ الشَّبَا أَنْ يَقْلِقَا[242]

Bugün oldu benim dilim mutlak
Allah'tan bir yardım ve aydınlatan bir nur olarak
O söz hırsızı, çaldığında öfkelendirdi beni
Elde ettiği şey ona yakışmaz, benim şiirimi
Kendini kaybetti gördüğünde beni
Ve öldü, keler olsaydı kendisi başını öne eğerdi
Tattırdım zevk sahibi şâirlere
Ustalarına ve diğer küçüklerine
Benden yürük deveye bir hidâ dilediklerinde
Onların köpekleri ulur da sesi kısılır sonunda
Köpek ancak korkudan havlar ya

---

242 Ru'be, *Dîvân*, 113.

Köpeklerin aslana havladığı gibi, gözlerini açtığında

Mavi gözlerinin içi alev saçar

Görürsün ki onun kalpağı ve kaftanı var

Ağaran tan yerinde hurma ve pekmez renginde

O kükrer korurken ağaçlığı ve vâdiyi

Nice şâiri geride bıraktım da unutulup gitti

Mücadelede oku, kendi gezi ile birlikte atarken

Bana gelen habere göre bir kul ki şaşkın

Doyumsuz, arayış içinde ve sağlam olmayan

Beni tehdit ediyormuş yaklaşsaydı bana dili tutulurdu

Celladın boğmak üzere uzattığı urganı gördüğünde

Düğümü çözemez o,cellat elini ayağını bağladığında

Rum kilidi gibi, hayır, bilakis kilitler

Anahtarın dişleri onu hareket etmekten himâye eder

Ru'be *Dîvân*'ındaki urcûzelerinde atalarıyla da çok övünmüştür. Aşağıdaki şatırlarda dedelerinden kendilerine kalan saygın bir mirasın varlığından övgü ile bahsetmekte ve öfkelendiklerinde o mirasla/kızgın külle düşmanı perişan ettiklerini anlatmaktadır:

وَقُلْتُ إِذْ رَامُوا الْأُمُورَ الشُّتَّقَا
إِنَّ لَنَا قِبْضًا وَجَدًّا مِصْلَقَا
فِي إِرْثِ مَجْدٍ طَالَ مَا تَحَنَّقَا
عَلَى الْعِدَى أَزْرِي بِهِمْ وَأَنْطَقَا[243]

Çabuk tutuşan şeyleri istediklerinde dedim

Nasibimiz ve belîğ bir ceddimiz var bizim

[243] Ru'be, *Dîvân*, 113.

Kızgınlığı uzun süren şerefli bir mirasla/külle

Düşmanları rezil ederim ve düşürürüm dillere

Şâirliğiyle övündüğü aşağıdaki iki şatırda Ru'be, kendisinin istenen bir şâir olduğunu ve şiirlerini adeta ilmek ilmek dokurcasına mahâretle söylediğini ifâde etmektedir:

إِنِّي وَكُنْتُ الشَّاعِرَ الْمُسْتَنْطَقَا
أَنْسُجُ نَسْجَ الصَّنَعِ الْمُحَقَّقَا[244]

Konuşması istenen şâirken ben

Dilde mâhir, belâgatlı kişi gibi dokurum ben

Yine Ru'be, şiirlerini söylerken vermek istediği mesajın hedefine vardığını, şiirlerin kâfiyelerinden kendisine ait olduğunun anlaşıldığını, onların sıra sıra dizilmiş, iç içe geçmiş halkalar gibi, içimi (ezberlenmesi) kolay, diğer şâirlerin şiirlerinden daha üstün ve daha başarılı olduğunu dile getirerek, güzel sözlerini herkese değil ancak övülmeyi hak edenlere söylediğini ifâde etmiştir:

قُلْتُ وَأَقْوَالِي يَسُؤْنَ الْكُشَّحَا
لَهَا إِذَا حَاوَلْتُ نَحْوًا مُنْتَحَا
تَطْرُدُ مِنْهَا سَائِرَاتٍ جُنَّحَا
مَعْرُوفَةً مِنَ الْقَوَافِي وُضَّحَا
لأَنْسِجَنَّ مِدَحًا وَمِدَحَا
كَرِيمَةً تَأْتِي امْرَأً مُمَدَّحَا
قَوْلًا إِذَا سَرَّحْتُهُ تَسَرَّحَا
كَالْعَصْبِ ذِي التَّرْقِيمِ أَوْ مُوَشَّحَا
سَهْلًا إِذَا مَايَحْتُهُ تَمَيَّحَا
أَشْعَرَ مِنْ أَشْعَارِهِمْ وَأَنْجَحَا[245]

---

244 Ru'be, *Dîvân*, 115; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 1:228.

245 Ru'be, *Dîvân*, 33-34; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 4:961-962.

Söyledim ve sözlerim düşmanı yerer

Bir şeye yönelmek istediğimde onların maksudu var

Günah olan sâir şeyleri kendisinden kovar[246]

Kâfiyelerinden açıkça bilinir

Övgü üstüne övgü dokurum kesindir

Değerlidir onlar, övülen kişiye gelir

Dizmek istersem bir sözü, öyle dizilir ki

İç içe geçmiş, sıra sıra dizilmiş halkalar gibi

Onu avuç dolusu içirmek istediğimde kolayca içilir

Onların şiirlerinden daha üstün şiirdir ve başarısı daha yüksektir

Ru'be birçok medih urcûzesinde kendini açıkça överken aşağıdaki urcûzesinde ilk bakışta doğrudan bir fahrın varlığı yok gibidir. Bununla birlikte urcûzenin giriş bölümünde bir beldenin ağır şartlarını, sert rüzgârlarını, kavurucu sıcak nedeniyle beldenin terk edildiğini, orada yürümenin zorluğundan dolayı develerin bile yıprandığından bahsediyor ve öyleki, "*develer, yola değil yol, develere biniyor*" benzetmesi ile tasvîr ettikten sonra oraya fecirden önce geldiğini belirtmektedir. Burada ilk anda bir fahrın varlığı belirgin olmasa da siyâk ve sibâktan yani bağlamdan fahrın varlığı anlaşılmaktadır. Şatrın devamında şerefi ve bineğinin hızıyla sonra da haddi aşanlara ve haksızlık yapanlara karşı kükremesiyle açıkça kendisini övmektedir:

وَبَلَدٍ يَغْتَالُ خَطْوَ الْمُخْتَطِي
بِغَائِلِ الْغَوْلِ عَرِيضِ الْمَبْسَطِ
بِهِ الرَّذَايَا مِنْ وَجٍ وَمُسْقَطِ
مُنْخَرِقِ الْجَوْزِ مَخُوفِ الْمَهْبَطِ
عَلَيْهِ مِنْ أَكْنَافِ قَيْظٍ يَغْتَطِي
شَبْكٌ مِنَ الآلِ كَشَبْكِ الْمُشَطِ

246 Şatır, "Sözüm kesinlikle günah içermez." veya "Sözüm günahları kötülükleri giderir." şeklinde de tercüme edilebilir.

إِذَا شَـــمَارِيخُ النِّيـَـــافِ الْأَعْيَـطِ
عُـمِّمْنَ بِـــالْآلِ اعْتِمـَـــامَ الْأَشْمَطِ
مَا كَادَ لَيْـلُ الْـقَـرَبِ الْمُـخْـرَوِّطِ
بِالْعِيسِ تَمْطُوهَا قِيَاقٍ تَمْتَطِـــي
عُوجًا كَمَا اعْوَجَّتْ قِيَاسُ الْشَوْحَطِ
وَخَبْـــــطُ أَيْـدِيهَا صِعَابَ الْمَخْبَطِ
يَنْتُقْن أَقْتَـــــابَ النُّسُوعِ الْأُطَّطِ
تُفْضِي إِلَـــى أَبْلَاطِ جَوْفٍ مُبْلَطِ
عَلَيْهِ مِـنْ سَـــــافِي الرِّيَاحِ الْخُطَّطِ
أَجْـــنٌ كَـنَـيءِ اللَّحْمِ لَمْ يُشَـــيَّطِ
بَاكَرْتُهُ قَبْلَ الْغَطَـــاطِ اللُّغَّطِ
وَقَبْـلَ جَوْنِيِّ الْقَـطَـــا الْمُـخَـطَّطِ
وقَبْـل أَفْـرَاطِ الـصَّـبَـــاحِ الْفُـرَّطِ
وَوِرْدِ مَـيَّـَاطِ الـنِّـئَـــابِ الْمُـيَّـــطِ
بِـسَـــــلِـبٍ ذِي سَـــلِـبـــاتٍ وُخَّـــطِ
يَـمْـطُـو الـسُّـــرَى بِـعُـنُـقٍ عَـنَـطْـنَـطِ
فِي ضَبْـرِ ضَـوْجَـانِ الْـقَـرَا لِلْمُـمْـتَطِي
يَنْضُـو الْمَـطَـايَـــا عَـنَـقُ الْمُـسَـمَّـطِ
بِـرِجِـلٍ طَـــــالَـتْ وَبَـوْعٍ مِـنْـشَـطِ
يَـحْـتَـثُّ عَـجْـلَى رَجْـعُـهـا لَـمْ يُـقْـسَطِ
فَـأَيُّـهَـــا الْـقَـائِـلُ قَـــوْلَ الْمُـفْـرِطِ
وَأَنَـــا فِي الْـعِـزِّ الَّـذِي لَـــمْ يُـوهَـــطِ
يَبْأَى علَـى بَغْيِ الْـعِـدَا وَالْمُـشْـطِـطِ[247]

Yürüyenin ayak izlerini yok eden nice şehir var
Uzun mesâfenin genişçe yayılan gediğiyle

[247] Ru’be, *Dîvân*, 83-84; el-Cümey‘ân, *Dîvânü Ru’be b. el-‘Accâc*, 2:615-622.

Orada ayak aşınmasından ve düşmekten zayıf düşmüş develer var

İçi boşaltılmış, iniş yerinden korkulan

O şehrin üzerinde her taraftan kuşatan kavurucu bir sıcaklık var

Tarak dişleri gibi serap örgüsü kaplar

Uzun yüksek dağların tepeleri

Seraba büründüğünde kır renkli sarık gibi

Develerle bile uzun süren su yolunun ikinci gecesi

Neredeyse ona(deveye) biner uzayıp giden zorlu arazi

Şevhat ağacının kıvrıldığı gibi

Yürümesi zor yerlerde devenin ayaklarını atması

Çözer semerlerin gıcırdayan kolonlarını

Sığınılan boş ve düz yerlere ulaşırlar

O beldede, tozu toprağı birbirine katan sert rüzgârlar var

Ateşe konmayan etin suyu gibi suyu da bozulur

Oraya geldim fecirden önce

Çizgili bağırtlak kuşundan önce

Sabah suya gelenlerden önce

Yarışarak suya gelen kurtların gelişinden önce

İnce, uzun ayakları olan uzun boynuyla

Gece yolculuk eden hızlı bir binekle

Sırtının eğimleri biniciyi zorladığı hâlde

Bu bineğin kalın boynu (diğer)binekleri geçer

Uzun ayağıyla ve hızlı adımıyla

Dönüşü çevik, harekete geçer hızla

Ey haddi aşanın sözünü söyleyen

Benim şerefi ayaklar altına alınamayan

Düşmanların haddi aşmalarına ve haksızlara karşı kükreyen

Ru’be, aşağıdaki şatırlarda ise kararlılığıyla ve kışkırtmalara cevap vermeyecek olgunlukta bulunmasıyla övünmektedir:

وَكُنْتُ مِجْذَامًا إِذاَ عُصِيتُ
إِذَا الْتَوَى بِي الْأَمْرُ أَوْ لُوِيتُ
وَلَا أُجِيبُ الرُّعْبَ إِنْ رُقِيتُ
حَتَّى يَفِيقَ الْغَضَبُ الْحَمِيتُ[248]

Kesin kararlıydım bana isyan edildiğinde

Başıma bir şey geldiğinde veya tuzağa düştüğümde

Korkutmaya cevap vermem bana büyü yapılsa bile

Geçene dek kızgın öfke

Ru’be’nin cesâreti ve gücüyle övündüğü şatırlardan diğer bir örnek ise:

أَشْجَعُ مِنْ ذِي لِبَدٍ بِخَبْتِ
يَدُقُّ صُلْبَاتِ الْعِظَامِ رَفْتِي
لَفْتًا وَتَهْزِيعًا سَوَاءَ اللَّفْتِ
وَطَامِحِ النَّخْوَةِ مُسْتَكِتِّ[249]

Habt’taki[250] yeleliden daha cesurum

Sert kemikleri çatırdatır vuruşum

Kırarak veya kırarcasına bükerek

Hiddetle, erkeklik gururuna esir düşerek

Ru’be’nin kabilesi ve kabilesine ismini veren atası Temîm ile övündüğü şatırlarda fahrın zirvesine ulaştığı söylenebilir:

كَأَنَّهُ كَوْكَبُ غَيْمٍ أَطْلَعَا
أَوْ لَمْعُ بَرْقٍ أَوْ سِرَاجٌ أَشْمَعَا

---

248 Ru’be, *Dîvân*, 26; el-Cümey‘ân, *Dîvânü Ru’be b. el-‘Accâc*, 2:511.

249 Ru’be, *Dîvân*, 23-24.

250 Habt, Mekke ile Medine arasındaki bir çöle verilen isimdir. Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-büldân*, 2:343.

أَعْيَنُ فَرَّادٌ إِذَا تَقَمَّعَا
بِرَمْلِ يَرْنَا أَوْ بِرَمْلِ بَوْزَعَا
بَلْ أَيُّهَا الْقَائِلُ قَوْلًا أَقْذَعَا
أَصْبِحْ فَمَنْ نَادَى تَمِيمًا أَسْمَعَا
وَكِلْ تَمِيمًا وَالْخُطُوبَ الْوُزَّعَا
لَا تَكُ كَالرَّامِي بِغَيْرِ أَهْزَعَا
قَدْ ذاقَ مَن أَجْرَى بِهِ وَأَوْضَعَا
مَا حَزَّ آذَانَ الْعِدَى وَجَدَّعَا
إِنَّا إِذَا أَمْرُ الْعِدَى تَتَرَّعَا
وَأَجْمَعَتْ بِالشَّرِّ أَن تَلَفَّعَا
حَرْبٌ تَضُمُّ الْخَاذِلِينَ الشُّسَّعَا
كَالنَّارِ لَا تَشْبَعُ حَتَّى تَشْبَعَا
إِنْ عَضَّ شَرٌّ لَمْ تَجِدْنَا الْأَجْزَعَا
قَدْ غَلَبَتْ مُرَّاتُنَا أَنْ تُجْرَعَا
مِنَّا وَفِينَا حَامِلُوا مَا أَفْظَعَا
عَنَّا إِذَا أَعْظَمُ أَمْرٍ أَضْلَعَا
وَإِنْ هَوَى الْعَاثِرُ قُلْنَا دَعْدَعَا
لَهُ وَعَالَيْنَا بِتَنْعِيشٍ لَعَا
إِنَّ تَمِيمًا لَمْ تُرَاضِعْ مُسْبَعَا
وَلَمْ تَلِدْهُ أُمُّهُ مُقَنَّعَا
أَوْفَتْ بِهِ حَوْلًا وَحَوْلًا أَجْمَعَا
حَتَّى إِذَا الرَّاجِي لَهَا تَوَقَّعَا
مَدَّتْ يَدَيْهَا جُمْعَةً وَأَرْبَعَا
ثُمَّ ارْتَقَتْ فِي أَرْضِ طَوْدٍ أَفْرَعَا
بَيْنَ حَوَامِي ذِي قِلَاعٍ أَشْنَعَا
فَافْتَرَشَتْ هَضْبَةَ عِزٍّ أَبْتَعَا
فَوَلَدَتْ فَرَّاس أُسْدٍ أَشْجَعَا
فَتَمَّ يُسْقَى وَأَبَى أَنْ يُرْضَعَا

قَـالَ الْحَـوَازِي وَأَبَـى أَن يُـنشَـعَا
أَشَـرِيَةٌ فِي قَـرْيَـةٍ مَـا أَشْـفَـعَا
وَغَـضْـبَـةٌ فِي هَـضـبَـةٍ مَـا أَمْـنَـعَا
حَتَّى إِذَا أَمْرُ التِّمَامِ اسْـتَـجْـمَـعَا
حَـدَرَهُ مِـنْ ذِي صِـمَـادٍ أَفْـرَعَا
رَبٌّ رَأَى مِـنْ أَمْـرِهِ أَنْ يَـصْـنَـعَا
لَـهُ وَلِلْـبَـاقِـيـنَ مِـنَّـا الْأَرْفَـعَا
فَـافْـتَـرَشُـوا الْأَرْضَ بِـسَـيْـلٍ أَتْـرَعَا
يَـجْـهَـدُ أَجْـوَافَ الْـبِـلَادِ الْمَـهْـيَـعَا
إِذَا عَـلَـوْنَـا شَـرَفًا تَـضَـعْـضَـعَا
لَـنَـا وَلاَ يَـدْفَـعُ قَـوْمٌ مَـدْفَـعَا
مِثْلُ الْجِبَالِ الشُّهْبِ لَا بَلْ أَبْشَـعَا
نَـمْـلأُ مِـنْ عَـرْضِ الْـبِـلَادِ الْأَوْسَـعَا
حَـتَّى أَنَـخْـنَـا عِـزَّنَـا فَـجَـعْـجَـعَا
بِـوَسَـطِ الْأَرْضِ وَمَـا تَـكَـعْـكَـعَا
إِنْ رَامَ غَـصْـبًا أَو أَرَادَ مَـطْـلَـعَا
حُـزْنَا فَأَحْمَيْنَا الْحِـمَـى وَالْأَمْـرُعَا
إِنَّ لَـنَـا عِـزًّا رَسَـى أَنْ يُـنْـزَعَا
فِي الْخِـنْـدِفِـيِّـينَ وَمَجْـدًا أَسْـنَـعَا
عِـزًّا إِذَا أَوْعَـدَ قَـوْمًـا أَوْقَـعَا
إِذَا الضَّـعِـيـفُ الْمُـزْدَرَى تَـصَـرَّعَا
لَـوْ أَنَّ يَـاجُـوجَ وَمَـاجُـوجَ مَـعَا
وَالـنَّـاسُ أَحْـلَافًا عَـلَـيْـنَـا شِـيَـعَا
وَعَادَ عَادٍ وَاسْـتَـجَاشُـوا تُـبَّـعَا
وَالْجِنَّ أَمْـسَـى أَوْقُـهُـمْ مُـجَـمَّـعَا
عَـلَـى تَـمِـيـمٍ لَأَبَـى أَنْ يَـخْـضَـعَا
مَـا مَـلَـؤُوا أَشْـدَاقَهُ وَالْمَبْـلَـعَا
هَـيْـهَـاتَ أَعْـيَـا جَـدَّنَـا أَنْ يُـصْـرِعَا

وَلَـــوْ يُلَاقَـى غَـــيْـرُهُ تَتَعْـتَـعَا
أَعْـــيَـا الْمُـرَادِيـــنَ وَأَعْـيَـا الدُّفَّعَا
تَـرَى لَـــهُ جَـــوْزًا وَرَأْسًـا مِـصْـقَـعَا
لَا عَـنِـتَ الْـــقَـرْنِ وَلاَ مُـــصَـــدَّعَا
يَـهْـوُونَ فَرْسَـــــــــى حَوْلَهُ وَرُكَّـعَا
عَنْ ذِي شَـــنَاخِيبَ طِـوَال أَسْـــطَعَا
كَالشَّـــمْـسِ إِلّا أَنْ تَـمُـدَّ الْإِصْـبَـعَا
مِنْ حَيْثُ يُهْوِي الْقَـاذِفَـاتُ الْـوُضَّـعَا
وَالـــصُّـلْـبُ مِـنْ صُـمِّ الْقَـنَـا تَـجَـزَّعَا
وَمَـــنْ هَـمَـزْنَـا رَأْسَـــهُ تَـلَـعْـلَـعَا
وَمَـــنْ أَبَـحْـــنَـا عِـــزَّهُ تَـبَـرْكَـعَا
عَلَـى اسْـــــــــتِهِ رَوْبَـعَـةً أَوْ رَبَـعَا
زَحْـــىَ مَزَاحِيفَ وَصَرْعَـــى خُـفَّعَا[251]

Sanki o, beliren bir yağmur bulutu kümesidir
Yıldırım parıltısı veya ışıldayan bir kandildir
Göz alıcı eşsiz bir mücevherdir saklandığında
Yernâ veya Bevza'ın kumsalında
Ey çirkin söz söyleyen kişi
Acele etme! Temîm'e seslenen duyurur sesini
Mukâyese et Temîm'i ve zor engelleyici işleri
Sen olma oksuz (oktan başkasını) atan gibi
Kötülükte acele eden, tattı
Düşmanların kulağını delip parçalayanı
Biz, düşmanların işi şerre koştuğunda
Şerrin alevlenmesinde karar kıldığında

---

251 Ru'be, *Dîvân*, 91-93.

Yardım etmeyip yalnız bırakanları bağrına basan savaş
Usanıncaya kadar doymayan ateş gibiyiz
Bir kötülük isabet ederse göremezsin bizi sızlanır vaziyette
Acılarımız yudumlanıp içilmeyecek derecede
Tahammül edilemez yükü üzerimizden alanlar var içimizde
En büyük iş belimizi büktüğünde
Tökezleyen düşse "Allah kaldırsın" deriz
Böylece onu kaldırarak, hep birlikte yükseliriz
Temim bir başkasını emmedi
Annesi, onu gizli saklı dünyaya getirmedi
Tam iki sene (annelik görevini) ifa etti
Nihâyet biri ondan beklenti içine girdiğinde
İki elini uzattı dört olarak ve bir avuç hâlinde
Sonra çıktı ulu dağ gibi bir yere
Göze hoş görünmeyen, hörgüçlü, yaşlı develer arasında
Büsbütün yayıldı şeref tepesine
Akabinde çok cesur, yırtıcı bir aslan dünyaya getirdi
Su verilerek büyüdü, emzirmeyi reddetti
Kâhinler, onun böylelikle ölüme meydan okuduğunu söyledi
Köyde bir yol mudur uzun olan
Yaylada bir kaya mıdır engel olan
Nihâyet bir iş tamamlanıp toparlandığında
(Artık) Yüksek dağlardan aşağıya doğru inişe geçer
Rab kendi işinden gördü yapmayı
Kendisi ve bizden kalanlar için en yükseğini
Vâdiyi dolduran bir selle yeryüzüne yayıldılar
O sel, geniş beldelerin içini kaplar
Etrafı gören yüksek yere çıktığımızda boyun eğer bize

Hiçbir kabile engel olamaz bize
Biz öyle basit değil ulu dağlar misâli
Doldururuz ülkelerin en genişini
Sonunda onurumuzu ıhtırdık o da ıhtı
Yeryüzünün merkezinde, korkup çekilmedi
Biri ortaya çıkıp gasp etmek isterse
Sâhibiz, koruruz koruyu ve otları
Bizim bir izzetimiz var sökülüp alınamayan
Hındifîler[252] *arasında ve bir şerefimiz var çoğaltan*
İzzeti, bir topluluğu tehdit ettiğinde düşüren
Hakir görülen zayıf yere yıkıldığında
Ye'cüc ve Me'cüc birlik olsa
İnsanlar bize karşı öbek öbek birleşse
'Âd kavmi dönse ve Tübba'dan asker istese
Cin topluluğu bir araya getirilse
Temîm'e karşı, yine de boyun eğmezdi hiçbirine
Onlar avurtlarını şişirdikçe
Bizim ceddimizi âciz bırakıp yıkmak ne mümkün
Ondan başkasıyla karşılaşılsaydı o şiddetle sarsılırdı
(Bu mücadele) Okçuları ve karşılıklı çarpışanları yordu
Onun gövdesinin ve başının vurucu olduğunu görürsün
Ne boynuzu kırılır ne de başı ağrır
Düşerler onun etrafında maktûl olarak ve belleri bükülerek
Uzun omuzlu ve parlak

---

252 Hındifîler, İslâmiyetten önce Arapların kendilerine nispet ettikleri dört ana koldan biridir. Bkz. Mustafa Sabri Küçükkaşçı, "Mudar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 30:356-358.

Güneş gibi, onu ancak parmak ile gösterirsin

Mancınıkların kurulup fırlatıldığı yerden

Güçlü kimse paramparça oldu mızrak ucunun keskinliğinden

Kimin başına vurursak ufanır

Kimin saygınlığını zedelersek yıkılır

Artık o ayakta duramaz, kalçası üzerine çöker kalır

Sürüngen gibi sürünür ve nöbet geçirir gibi yere serilir

Ru'be, aşağıdaki şatırlarda insanların kendi kabilesine gelmek için vesileler aradığını, kabilesinin eşi ve benzerinin olmadığını, içlerinden Allah'ın mesajlarını tebliğ eden peygamberin geldiğini ve hükmü kesin bir halifenin olduğunu söyleyerek yine kabilesiyle iftihar etmiştir:

فَالنَّـــاسُ إِنْ فَصَّلْتَهُمْ فَصَائِلَا
كُلٌّ إِلَـيْـنَـا يَـبْـتَغِي الْوَسَائِلَا
قَدْ جَرَّبُوا أَخْـــــلَاقَنَا الْجَلَائِلَا
وَنَـتَـقُـوا أَحْـــــلَامَنَا الْأَثَاقِلَا
فَـلَـمْ يَـرَ النَّـــاسُ لَنَا مُعَادِلَا
أَكْـثَـرَ عِـــزًّا وَأَعَـزَّ جَـــاهِلَا
يَـرَوْنَ إِذْ عَـــدُّوا لَنَا الْفَضَائِلَا
مِنَّا رَسُـــــولًا بَلَّغَ الرِّسَـــــائِلَا
خَلِيفَةً يُمْضِي الْقَضَاءَ الْقَاصِلَا
رِبَـابَـةً رَبَّـــــتْ وَمُلْكًا آثِلَا[253]

İnsanları ayırırsan aşiretlere

Hepsi vesile arar bize

Denediler yüce ahlâkımızı

Silkelediler en ağır başlılarımızı

Lâkin insanlar bulamadı dengimizi

---

253 Ru'be, *Dîvân*, 122; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 3:824-825.

Şerefi daha çok olanı, câhili bile daha şerefli/azîz olanı

Görürler saydıklarında erdemlerimizi

Mesajları tebliğ eden, bizden olan peygamberi

Katî hükmü geçiren halifeyi

İdâre eden, mâlik, toplayıcı ahdi ve kök salan otoriteyi

3.7. Hikmet

Sözlükte "*feraset sahibi olma, ileri görüşlülük ve bilgelik*" gibi anlamlara gelen hikmet (حكمة) kelimesi حكم kökünden türemiştir. Bu kökten gelen kelimelerin "*hüküm vermek, sağlam yapmak ve engellemek*" gibi anlamları da vardır. Hikmet insanı adâlete, ilme ve yumuşak huyluluğa ileten özlü sözlerdir.[254] Hikmetli sözler peygamberler, bilge kimseler ve filozofların sözleri ile şâirlerin şiirlerinde görülmektedir.[255]

Ru'be'nin hayatta karşılaştığı zorluklar, çektiği geçim sıkıntısı, halifeler, emîrler vb. yöneticilerle sohbetleri, annesinin vefatından sonra hayatta yaşadığı problemler, fitneler ve savaşlar döneminde yaşaması gibi nedenlerle edindiği hikmetli sözlerle şiirlerini zaman zaman süslediği görülmektedir. Hikmet dolu şatırlardan oğlu Abdullah'a sitem ettiği urcûzesinden bir örnek:

إِنَّكَ لَا تَدْرِي غَدًا مَا فِي غَدِ
وَلَيْلَةٍ تَطْرُدُ إِنْ لَمْ تُطْرَدِ
وَالْقَوْمُ يَهْوُونَ حِيَالَ الْمَوْرِدِ
وَاللَّهُ لَا يُخْلِفُ وَقْتَ الْمَوْعِدِ
وَالْمَرْءُ مَرْقُوبٌ بِكُلِّ مَرْصَدِ
يَرُوحُ فِي حَبْلِ الْبِلَا وَيَغْتَدِي
وَمِنْ أَمَامِ الْمَرْءِ مَرْدَاهُ الرَّدِي
وَاصْدُقْ اِذَا مَا قُلْتَ قَوْلًا وَاقْصِدِ

---

254 el-Halîl, *Kitâbü'l-ʿAyn*, 1:343; İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 12:140.

255 Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi -I Câhiliye Dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2009), 274.

فَلَيْسَ مَنْ جَارَ كَهَادٍ يَهْتَدِي
إِنَّ السَّعِيدَ عَامِلٌ لِلْأَسْعَدِ
وَالرُّشْدُ فَاعْلَمْهُ طَرِيقُ الْأَرْشَدِ
وَزَادُ تَقْوَى أَفْضَلُ التَّزَوُّدِ[256]

Elbette yarın, yarında ne olacağını bilemezsin

Nice geceler birbirini kovalar

İnsanlar rızık kaynaklarının etrafında koşuştururlar

Allah söz verdiği vakitten dönmez

Kişi her an ve her yerde gözetlenir

Sabah akşam imtihan ipinde gidip gelir

Kişinin öleceği alçak yer önündedir

Söz söylediğin zaman doğruyu söyle ve ölçülü ol

Haddi aşan, doğru yolu bulan rehber gibi değildir

Elbet mutlu kimse daha da mutlu olmak için çalışır

Rüşt bil ki doğru yolu en çok izleyenin yoludur

Takva azığı en iyi azıktır

Aşağıdaki şatırlarda gençlik yıllarına özlem duyan Ru'be, o dönemdeki cehâleti sebebiyle gençliğinin kıymetini bilemediğini ve geçip gidiverdiğini dile getirmektedir. Sözlerinin devamında ise gençlik ve yaşlılık satılan birer metâ olsaydı gençliği almak için yaşlılığı satacağını ve yaşlılığı satın alan kişi için de bu ticaretin ne kötü bir ticaret olduğunu vurgulamaktadır.

قُلْتُ وَقَدْ أَقْصَرَ جَهْلُ الْأَصْوَرِ
لَيْتَ الشَّبَابَ يُشْتَرَى فَنَشْتَرِي
شَبَابَنَا الْأَوَّلَ بِالْمُؤَخَّرِ
لَايَبْعَدَنْ عَهْدُ الشَّبَابِ الْأَنْضَرِ

256 Ru'be, *Dîvân*, 50.

وَالْخَبْطُ فِي غَيْسَانِهِ الْغَمَيْدَرِ
وَالشَّيْبُ عِنْدِي بَيْعُهُ بِمِقْصَرِ
وَالشَّيْبُ لَوْ يُبَاعُ فِي التَّسَمْسُرِ
لِلتَّاجِرِ الْمُبْتَاعِ شَرُّ مَتْجَرِ[257]

Kısaltmışken dedim, meyillinin cehâleti
Gençlik satılsaydı da satın alsaydık keşki
Sonrakinin karşılığında ilk gençliğimizi
Hiç bitmesin parlak gençlik dönemi
Gençliğin baharında düşünmeden hareket etme eylemi
Yaşlılık yanımda akşam vakti bey'i
Yaşlılık simsarlıkla satılsa idi
Satın alan tacir için en kötü ticâret olur idi

فَلاَ تَسَمَّعْ قولَ دَسَّـــاسٍ نُزَكْ
وَارْعَ تُقَى اللَّهِ بِنُسْكٍ مُنْتَسَكْ[258]

Kulak asma haksız yere ayıplayan düzenbazın sözüne
Allah korkusunu gözet zâhidâne yapılmış ibadetlerle

Ru'be yukarıdaki şatırlarda ﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اَمَنُوا اِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا اَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ﴾ "*Ey îmân edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın.*"[259] meâlindeki âyet-i kerimeden esinlenmiştir.

Nasr b. Seyyâr'ı (ö. 131/748) Ebu Müslim el- Horasânî'ye karşı uyarırken söylediği aşağıdaki şatırlarda ise Ru'be, bela zamanında kimseden bir faydanın gelmeyeceğini söylemektedir. Devamında ikaz mahiyetindeki bu sözün tesirli olmasını istediği için düşmanını sağır yılana benzetmekte ve onun dişini geçirmesiyle zehrini boşaltıp

257 Ru'be, *Dîvân*, 57.
258 Ru'be, *Dîvân*, 117.
259 (Kur'ân-ı Kerîm, Hucurât, 49/6).

öldürmesinin çok çabuk gerçekleştiğini ifâde etmektedir. Zırhını giyinerek savaş ihtimâline karşı hazırlıklı olmasını aksi takdirde bir kenarda ansızın düşman tarafından öldürülmesinin kaçınılmaz olduğunu haber vermektedir. Nasr b. Seyyâr'ın içinde bulunduğu durumun ciddiyetine binâen Nasr'ın bütün dikkatini toparlaması için düşmanın gelişini ve her tarafı tarumar edişini vadiyi ansızın basan, ağaçları kökünden söküp atan sele benzetmektedir:

لَا تَرْجُ خالًا جَـافِـيًا أَوْ عَمَّا
وَاعْلَمْ إِذَا مَا ٱلْأَمْرُ ضَـمَّ ضَمَّا
إِنَّ لِأَقْـــــوَامٍ أَبـــًا وَأُمَّـــا
يَا نَـصْـرُ إِنَّ الْحَـيَّـة ٱلْأَصَـمَّا
يَـحْـرِقُ نَـابًـا وَيَـمُـجُّ سُـمَّـا
يَـقْـتُـلُ قَـتْـلًا أَنْ يَـشَـمَّ شَـمَّـا
فَارْكَبْ بِجَدٍّ دَارِعًا مُـعْـتَـمَّا
وَلَا تَـمُـوتَـنَّ بِـأَرْضٍ غَـمَّـا
فَـالسَّـيْـلُ بِالْوَادِي إِذَا مَا طَمَّا
أَبْـدَى عُـرُوقَ شَجَرٍ وَاقْـتَـمَّا[260]

Zâlim bir dayıyı veya amcayı dileme
Bil ki işler üst üste geldiğinde
Elbette insanların anne babaları vardır
Ey Nasr![261] Elbette sağır yılan
Dişini geçirir ve zehrini boşaltır
Koklamasıyla öldürüverir
Zırhını giyinerek, sarığını sarınarak işi ciddiye al
Bir yerde gamlı bir şekilde sakın ölmeyesin

---

260 Ru'be, *Dîvân*, 139-140.

261 Nasr b. Seyyâr, Emevîlerin son Horasan valisidir. Bkz. Nahide Bozkurt, "Nasr b. Seyyâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32:415.

Sel vadiyi vurduğu zaman

Ağaçların köklerini sökerek ortaya çıkarır

Kendisinden övgüyle bahsettiği bir urcûzesinde Ru'be; haddini bilme, insanlara karşı nasıl davranılacağı, yumuşak huyluluk, sabırlı olmak, insan onurunun muhafaza edilmesinin gerektiği gibi konularda öğütler vermiştir. Özellikle haset eden ve başkalarının başına gelen musibete sevinen insanlardan sakınmayı tavsiye etmiştir. Yine kötülük yapan kimsenin yaptığı kötü işler neticesinde ya korkak ve rezil bir şekilde ruhunu teslim edeceğini ya da perişan olacağını ifâde etmiştir:

وَقُلْتُ أَقْوَالَ امْرِئٍ لَمْ يُبْعِطِ
أَعْرِضْ عَنِ النَّاسِ وَلَا تَسَخَّطِ
فَالنَّاسُ يَعْتُونَ عَلَى الْمُسَلَّطِ
وَلَنْ تَنَالَ الْحِلْمَ مَا لَمْ تَرْبِطِ
عَقْلًا وَتَعْلَمْ أَنَّ مَا لَمْ يَفْرُطِ
مِنْ صَوْنِكَ الْعِرْضَ بَعِيدُ الْمَشْحَطِ
وَأَنَّ أَدْوَاءَ الرِّجَالِ النُّحَّطِ
مَكَانَهَا مِنْ شَامِتٍ وَغُبَّطِ
بِفَضْلِ آكَالِ الْإِلَهِ الْأَسْبَطِ
مِنْ نَائِلِ اللَّهِ وَمَنْ لَمْ يَخْلِطِ
بِالْحِلْمِ جَهْلًا يَسْتَكِنْ أَوْ يُوهَطِ
وَالْجَافِرُ الشَّرَّ مَتَى يَسْتَنْبِطِ
يَنْزِعْ ذَمِيمًا وَجِلًا أَوْ يَحْلِطِ[262]

Ben aşırı gitmeyen kişinin sözlerini söyledim

İnsanlardan yüz çevir ve nahoş görme

Çünkü insanlar yetki sahibine karşı haddi aşarlar

Hilmi elde edemezsin bağlamadıkça

Aklı, bilmedikçe aşırı olmayan

---

[262] Ru'be, *Dîvân*, 84; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 2:623-625.

Irzı koruman lekelenmekten uzaktır

Hasedinden eriyen adamların hastalıklarından

Uzak dur! Başkasının düştüğü musibete sevinenden

Allah'ın cömertce verdiğinden fazlasını dileyen ve buna gıpta edenden

Kim hilme cehâleti karıştırmazsa boyun eğip mütevâzi olur veya mecâlsiz kılınır

Kötülük kazan kimse ne zaman onu ortaya çıkarsa

Zemmedilerek ve korkak bir şekilde can çekişir veya öfkelenir

Ru'be'nin aşağıdaki iki şatrında da hikmetin varlığı anlaşılmaktadır:

وَالْـهَـجْـرُ قَطَّاعٌ حِبَالَ الْوَصْلِ
وَالشَّيْبُ دَاءٌ مَا لَهُ مِنْ غَسْلِ[263]

Ayrılık vuslat iplerini koparır

Yaşlılık ise kurtuluşu olmayan bir hastalıktır

Yine aşağıdaki şatırlarda, Ru'be'nin zaman ve onu çalışarak geçiren kimse ile ilgili sözlerinde hikmet bulunmaktadır:

وَالدَّهْرُ مِـنْ تَـرْدَادِهِ ٱلْأَطَـاوِرَ
رَهْنٌ بِأَسْبَابٍ تَصُورُ الصَّائِرَا
كَفَى بِتَكْرَارِ اللَّيَالِـسِي زَاجِـرَا
وَكُلُّ سَاعٍ يَجْتَبِي الذَّخَائِرَا[264]

Zaman felâketleri/aşamaları tekrar ettiğinden

Olacağı yaklaştıran sebeplere bağlıdır

Gecelerin tekrarı engel olarak yeter

Her çalışan hazineleri seçer

---

263 Ru'be, *Dîvân*, 128.

264 Ru'be, *Dîvân*, 50; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 4:1017.

Ru’be aşağıdaki şatırlarda da, bir öncekinin tam aksine zaman ve onu gafletle geçiren kimseden hikmet dolu sözlerle bahsetmektedir:

كَفَـى بِتَكْرَارِ اللَّيَالِي قَاتِلَا
وَالدَّهْرُ أَحْبَى يَفْتِلُ الْمَفَاتِلَا
إِنْ يَغْفِلُ الْمَرْءُ فَلَيْسَ غَافِلَا
يَبْغِيهِ يَوْمًا جِنَّةً وَخابِلَا[265]

Gecelerin tekrarı kâtil olarak yeter

Zaman vericidir, ağlarını örer

Kişi gafil olursa ki o gafil değildir

Bir gün onu ister cinnetten ve cinnî olarak

Ru’be’nin üç farklı urcûzesinde geçen küfür (nankörlük) ile ilgili hikmet barındıran şatırları şöyledir:

وَالْكُفْرُ دَاءٌ لاَ تُـدَاوِيـهِ الـرُّقَـا[266]

Küfür rukyelerin[267] tedavi edemediği bir hastalıktır

والْكُـفْـرُ أَخْـزَى عَـمَـلٍ وَأَوْخَـمُـهْ
يَفْضَحُ بَـادِيـهِ وَيَـبْـقَـى نَـدَمُـهْ[268]

Küfür(nankörlük) en alçaltıcı ve en vahim iştir

Meydana çıkanı rezil eder, geriye pişmanlığı kalır

وَالْكُفْرُ وَالْخَيْبَةُ حَظُّ الْمُـغْـتَـابْ[269]

Nankörlük ve hüsrân gıybet edenin nasibidir

---

265 Ru’be, *Dîvân*, 123.

266 Ru’be, *Dîvân*, 115; el-Cümey‘ân, *Dîvânü Ru’be b. el-‘Accâc*, 1:226.

267 Rukye, sözlükte, “*yukarı çıkmak, okuyup üfleyerek tedavi etmek*” mânasındadır. Istılahta ise, “*şifa veya korunma amacıyla Kur’ân’dan bir bölümü, ilâhî isim ve sıfatları yahut bir duayı okuyup üflemektir.*” Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 14:331-332; İlyas Çelebi, “Rukye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35:219.

268 Ru’be, *Dîvân*, 152; el-Cümey‘ân, *Dîvânü Ru’be b. el-‘Accâc*, 3:696.

269 Ru’be, *Dîvân*, 5.

Doğru sözlü ve mutedil olmaktan bahsettiği şatrında şöyle söylemiştir:

وَاصْدُقْ اِذَا مَا قُلْتَ قَوْلًا وَاقْصِدِ[270]

Bir söz söylediğinde doğru söyle ve orta yolu izle

Hikmet barındıran aşağıdaki şatırlarında ise Ru'be'nin muhâtabına tam anlamıyla nasihat ettiği görülmektedir:

فَأَيُّهَا الْغَاشِـــي الْقِـذَافَ الْأَتْبَعَا
إِنْ كُـــنْـــتَ لِلَّهِ التَّقِيَّ الْأَطْـــوَعَا
فَـلَـيْـــسَ وَجْهُ الْحَقِّ أَنْ تَبَدَّعَا
وَقَـــدْ أَرَاكَ اللَّهُ حَـــقًّا مَـقْـنَـعَا
مَـــا كَالتُّقَى زادٌ لِمَنْ تَـمَـــتَّـــعَا
وخَـــيْرُ مَـــا وَرَّعَ حِـــــلْمٌ وَرَعَا
ذَا الْحِـلْـمِ أَنْ يَأْثَمَ أَوْ أَنْ يَطْبَعَا
وَإِنْ مُسِـــــــــيءٌ بِالْخَنَا تَرَبَّعَا
فَالتَّرْكُ يَكْفِـيكَ اللِّئَامَ اللُّكَّعَا[271]

Ey peş peşe gelen el taşını örten
Allah'tan korkar ve ona çok itâat edersen
Hakk'ın rızâsı, bidat üzere olman değildir
Allah, sana hakkı şâhit olarak göstermiştir
Faydalanan için takvâ gibi bir azık yoktur
Takvâ olarak en hayırlı engelleyici hilimdir
Ey hilim sâhibi günah işlemekten veya kirlenmekten
Kötülük yapan çirkin sözle bağdaş kurarsa
Terk etmek, seni kurtarır alçaklardan ve ahmaklardan

---

270 Ru'be, *Dîvân*, 49-50.
271 Ru'be, *Dîvân*, 87-88; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 1:231-234.

3.8. Astroloji

Astroloji (yıldız ilmi), her dönemde revaç bulan bir konudur. Astroloji gökkürenin atmosfer ve yeryüzündeki dört unsura (hava, su, toprak ve ateş) dayalı fizikî nesneyi ve olaylara yaptığı etkileri inceler. Sonuçta tahmin ve kehanetlerde bulunur.[272] Ru'be bir müneccim olmadığı hâlde Emevîlerin yıkılacağına işâret etmiştir:[273]

مَرْوَانُ لَمَّا أَنْ تَهَاوَتْ أَنْجُمُهْ
وَخَانَهُ فِي حُكْمِهِ مُنَجِّمُهْ[274]

Mervân'ın yıldız(lar)ı kayınca

Hükmünde müneccimi ona ihanet edince

Ru'be, Mervân b. Muhammed'den bahsettiği başka bir urcûzesinde geçen aşağıdaki şatırlarda Mervân'ın yükselen yıldıza bakarak olayların sebeplerini ona bağladığını ifâde etmektedir:

كَأَنَّمَا أَعْلَقَ حِينَ أَعْلَقَا
أَسْبَابَهُ بِالنَّجْمِ حِينَ حَلَّقَا
بُعْدًا مِنَ الْغَدْرِ وَإِنْ تَوَعَّقَا[275]

Sanki yorumladı, bağladığında

Sebeplerini, yükseldiğinde yıldıza

Alçalsa da vefasızlıktan uzak

Ru'be, Harb b. Hakem için söylediği aşağıdaki şatırlarda yıldızlardan bahsetmektedir:

وَسَطْتَ عَبْدَ الْقَيْسِ عِنْدَ الْأَنْجُمِ
أَشْرَاطِهِنَّ وَالسِّمَاكِ الْمُرْزَمِ[276]

---

272 Tevfik Fehd, "Astroloji", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22:124.

273 Keşşâş, *er-Recez fi'l-'asri'l-Ümevî*, 103-104; Kemal Tuzcu, "*Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze*" 52.

274 Ru'be, *Dîvân*, 186.

275 Ru'be, *Dîvân*, 114; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 1:220.

276 Ru'be, *Dîvân*, 140.

Abdülkays'ı hak ve adâletle yönettin katında şu yıldızların

Şarat'ın, Simâk'ın ve Mirzem'in[277]

Ru'be, Ebü'l-Abbâs es-Seffâh'ı övdüğü aşağıdaki şatırlarda müneccîminin Sa'd kabilesinin iki yıldızı sayesinde başarılı olduğunu söylemiştir:

فَازَ بِنَجْمَيْ سَعْدِهِ مُنَجِّمُهْ
تَرَاهُ إِنْ ضَيْقٌ تَدَانَى مَأْزِمُهْ
وَالْخَطَرُ الْمَخْشِيُّ تُخْشَى صَيْلَمُهْ
كَالْبَدْرِ قُدَّامَ الظَّلَامِ تَمَمُهْ
أَوْ خَلْفَ لَيْلٍ يَنْجَلِي تَجَرُّمُهْ
فَقَدْ بَدَا وَالْقَصْدُ يَبْدُو لَقَمُهْ
لِلْحَقِّ نَجْدٌ مُسْتَبِينٌ مَحْزِمُهْ[278]

Müneccimi, onun iki uğurlu yıldızıyla kazandı

Görürsün onu darlığın ve sıkıntının ısırması yaklaşırsa

Korkulan tehlikenin kılıcından korkulursa

Dolunay gibi karanlığın önünde

Geçip giden gecenin arkasında/ardında

Doğru yolun ortası görünürken o ortaya çıkmıştır

Hakkın sağlamlığı açık yüksek yolu/yeri vardır

Aynı urcûzenin devamında gelen şatırlarda Ru'be, Abbâsîlerin saltanata gelişini yükselen yıldızlara benzetmektedir:

وَقُلْتُ مَدْحًا مِنْ طِرَازِي مُعْلَمُهْ
ثَقَّفْتُهُ حَتَّى اسْتَقَامَ أَقْوَمُهْ
لِمَلِكٍ فِي إِرْثِ مَجْدٍ قَدَمُه
مِنْ آلِ عَبّاسٍ تَسَامَى أَنْجُمُهْ

---

277 Bkz. 194-195-196 nolu dipnotlar. s.74.

278 Ru'be, *Dîvân*, 151.

وَالْأَزْهَرَانِ[279] فَتَجَلَّتْ ظُلَمُهْ[280]

Kendi tarzımdan bir medih söyledim

Onu dosdoğru olana dek düzelttim

Şeref mirasında/külünde ayağı bulunan bir melik için

Yıldızları yükselen Abbas ailesinden

Ay ve güneş de böylece karanlıkları aydınlığa kavuşan

Ru'be müneccim olmamasına rağmen, dönemindeki hükümdarların ve komutanların saltanat ve başarılarını methederken astroloji/yıldıznâme terimlerini kullanmıştır.

3.9. Zühd

Sözlükte zühd "*rağbet etmemek ve yüz çevirmek*" anlamındadır. Kavram olarak zühd "*dünyalıklara (makam, mal, mülk, şan, şöhret vb.) karşı ilgisiz kalmak ve onlardan uzak durmaktır.*"[281] Ru'be, *Dîvân*'ında, züht hayatından açıkça bahsetmese de o hissiyâtı vermektedir. Nitekim aşağıdaki recezinde huzurunun yerle bir olduğunu, başının önden arkaya döndüğünü ifâde ederek her şeyi geride bıraktığını, gençliğin mâzide kalıp ihtiyarladığını, gençliğinde çok yiğit olduğunu ancak yiğitliği de bıraktığını dile getirirken her şeyden el ayak çekip züht hayatına yöneldiğini imâ etmektedir:

قَدْ تَرَكَ الدَّهْرُ صَفَاتِي صَفْصَفَا
فَصَارَ رَأْسِي جَبْهَةً إِلَى الْقَفَا
كَأَنَّهُ قَدْ كَانَ رَبْعًا فَعَفَا
يُمْسِي فَيُضْحِي لِلْمَنَايَا هَدَفَا[282]

Zaman, bir şey bitirmez kayamı dümdüz bıraktı

Başım, enseye alın oldu

Sanki o, bahar eviydi de silindi

---

279 الأَزْهَرَانِ , ay ve güneş anlamındadır. Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, 1:883.

280 Ru'be, *Dîvân*, 151.

281 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, 3:196-197.

282 Ru'be, *Dîvân*, 179; Keşşâş, *er-Recez fi'l-'asri'l-Ümevî*, 107.

Sabah akşam ölümlere hedef olarak

Ru'be, yine aşağıdaki şatırlarda büyük günahlardan kaçınıp küçük günahları işlemekte iken yanlıştan döndüğünü ve doğru yola yöneldiğini, hatta korunmak için susmayı tercih ettiğini ifâde etmektedir:

أَرْكَبُ مَا دُونَ الْفُجُورِ الْبَحْتِ
فَسْأَلَ أَوْلِي وَاسْتَقَامَ سَمْتِي
فَإِنْ تَرَيْنِي أَحْتَمِي بِالسَّكْتِ
فَقَد أَقُومُ بِالْمَقَامِ الثَّبْتِ[283]

Halis günahların aşağısındakilere biniyorum

Neden sonra bir dönüş yaptım ve doğru yolu buldum

Susarak korunduğumu görürsen sen

Değişmez konumda durabilirim ben

3.10. Büyü ve Kehânet

Ru'be'nin *Dîvân*'ı incelendiğinde büyücüler ve kâhinleri de konu ettiği görülmektedir. Büyü ve büyücülerden bahsederken, büyü yapmak anlamında رَقَى fiilini ve türevlerini kullanmıştır. Bu fiilin mastarı olan رُقْيَةٌ (*rukye*) kelimesi sözlükte "*yukarı çıkmak; okuyup üfleyerek tedavi etmek*" manasındadır. Terim olarak ise "*şifa veya korunma amacıyla Kur'ân'dan bir bölümü, ilâhî isim ve sıfatları yahut bir duayı okuyup üflemek*" anlamlarındadır ve "*efsun, büyü, nazarlık ve muska*" gibi ifâdelerle de isim olarak kullanılır. Rukyenin Câhiliye Arapları'nda uygulanmakta olduğu ve tıp ile sihir kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldığı bilinmektedir. Câhiliye Arapları, gizli güçlerin etkilerini yok etmek ve nazardan korunmak amacıyla hastaların başını veya ağrıyan uzvunu tutarak okuyup üfleyen kâhinlerin ve büyücülerin onlara sıhhat verdiklerine inanıyorlardı.[284] Aşağıdaki urcûzesinde Ru'be de Câhiliye döneminde olduğu gibi tıp ile rukye terimlerini birlikte kullanmıştır:

---

283 Ru'be, *Dîvân*, 23-24.

284 İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14:331-332; Çelebi, "Rukye", 35:219.

والْـغِـلُّ لَا يَشْـفِـيـهِ طِبُّ الْأَطِبَّابْ
وَإِنْ رَقَوْا فِي مَسَـكٍ وَأَهْـدَابْ
مِنْ سَاحِرٍ يُلْقِي الْحَصَى فِي الْأَكْوَابْ
بِنُشْـرَةٍ أَثَّـارَةٍ كَالْأَقْـوَابْ
وَإِنْ رَقَى فِي جِنْحِ لَيْلٍ مُؤْتَـابْ
بِرُقْـيَـةِ الْـحَـيَّـاتِ كُلُّ رَعَّـابْ
عَـيُّـوا وَفِيهِمْ مَلِكُ بْـنُ ثَرَّابْ
فَـاحْـذَرْ وَيَـخْشَى اللّهَ كُلُّ تَوَّابْ[285]

En iyi tabib bile şifa bulamaz kine

Rukye yaparlarsa da deri parçaları ve püsküllleri içinde

Çakıl taşlarını atan bir büyücünün bardakların içine

Yumurtadan kabukları gibi etkileyici bir efsun ile

Geri dönen gecenin bir bölümünde rukye yapsa bile

Her büyücü yılan büyüsü ile

Aciz kalırlar, içlerinde büyücülerin kralı olsa bile (Melik b. Serrâb)

Dolayısıyla sen sakın! Allah'tan ancak her tövbekâr korkar

وَلَا أُجِـيـبُ الـرُّعْـبَ إِنْ رُقِـيتُ
حَتَّى يَفِيقَ الْغَضَبُ الْجَمِيتُ[286]

Korkutmaya cevap vermem bana büyü yapılsa bile

Geçene dek kızgın öfke

Ru'be'nin büyüden bahsettiği yukarıdaki urcûzelerinde kendisine rukye yapılması durumunda ondan etkilenmeyeceğini ifâde ederek "*büyücülerin kralı olsa bile*" sözüyle meydan okumaktadır. Onların rukye yaparken attıkları ne çakıl taşlarının ne de muskaların etkilemeyeceğini söylemektedir.

---

285 Ru'be, *Dîvân*, 5-6.
286 Ru'be, *Dîvân*, 26; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 2:511.

Aşağıdaki dördüncü şatırda ise kâhinlerin sözünü aktarmıştır:

فَافْتَرَشَتْ هَضْبَةَ عِزٍّ أَبْتَعَا
فَوَلَدَتْ فَرَّاسَ أُسْدٍ أَشْجَعَا
فَتَمَّ يُسْقَى وَأَبَى أَن يُرْضَعَا
قَالَ الْجَوَازِي وَأَبَى أَنْ يُنْشَعَا[287]

Şeref tepesine büsbütün yayıldı

Akabinde çok cesur, yırtıcı bir aslan dünyaya getirdi

Su verilerek büyüdü, emzirmeyi reddetti

Kâhinler, onun böylelikle ölüme meydan okuduğunu söyledi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
RU'BE B. EL-'ACCÂC'IN ŞİİRLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

4.1. Ru'be b. el-'Accâc'ın Şiirlerinin Dil ve Üslup Özellikleri

4.1.1. Dil ve Lafız Özellikleri

Ru'be şöyle der:"*Eğer dizmek istersem bir sözü, öyle dizilir ki, iç içe geçmiş, sıra sıra dizilmiş halkalar gibi, onu avuç dolusu içirmek istediğimde kolayca içilir.*"[288] Burada kendisinin dile hâkimiyeti ve kelimeleri kullanmadaki ustalığı ile ilgili bilgi vermektedir. Çalışmamızda birçok urcûzesini dil ve lafız yönünden inceledik. Ru'be'nin *Dîvân*'ının hemen hepsinde olmasa da birçok şatrında araştırma ve üzerinde düşünme gerektiren kelimeler barındırmaktadır. Kullandığı bazı kalıpları ve ifâdeleri el-Asmaî gibi mâhir lugatçılar/dilciler dahi anlamadıklarını söylemişlerdir. Daha önce Ru'be'nin edebî kişiliği bölümünde değindiğimiz gibi onun şiirinde kullandığı dilin, Câhiliye şiirinden daha zor olduğu ifâde edilmektedir.

Ru'be kendisini kolay anlaşılır olarak ifâde etse de *Dîvân*'ında öyle şatırlar var ki o dönemin Arapça kelimelerini birçok kaynaktan araştırma neticesinde tercüme edebildik.

---

287 Ru'be, *Dîvân*, 93.
288 Ru'be, *Dîvân*, 34.

Ru'be'nin *Dîvân*'ında kullandığı kelimeler, lafız ve mana yönünden aşağıdaki dört başlıkta incelenmiştir:

4.1.1.1. Eş/Yakın Anlam

Ru'be'nin recezlerinde dikkati çeken hususlardan biri de eş/yakın anlamlı kelimelerin lafız ahengi ve mana uyumu içinde kullanılmasıdır. Ru'be eş/yakın anlamlı çoğunlukla iki kelimeyi birlikte kullanırken bazen de aşağıda verilen örnekte olduğu gibi birbirini takip eden şatırlarda eş/yakın anlamlı altı kelimeyi bir arada kullanmıştır.

وَاجْتَابَ قَيْظًا يَلْتَظِي الْتِظَاؤُهُ
ذَا وَهَجٍ يُحْمِي الْحَصَا إِحْمَاؤُهُ
يَبْحَثُ مُكْتَنَّ الثَّرَى ظِبَاؤُهُ
فِي كَوْكَبٍ مُلْتَهِبٍ صِلَاؤُهُ[289]

Giyindi kasıp kavuran bir sıcaklığı
Hararetiyle çakıl taşlarını yakan
Gölgelik toprak arıyor, o beldenin ceylanları
Kor gibi yanan bir gezegende

Burada yer alan kelimeler için kaynaklara bakıldığında; قَيْظٌ'ın "*haziran ve temmuz aylarının kavurucu sıcağı*",[290] يَلْتَظِي الْتِظَاؤُهُ'nun "*ateşin alevlenmesi*",[291] وَهَجٌ'in "*ateşin alevlenmesi, parlaması*",[292] يُحْمِي إِحْمَاؤُهُ'nun "*bir nesneyi ateşte kızdırmak*",[293] ismi fâili olan مُلْتَهِب kelimesinin mâzisi olan اِلْتَهَبَ fiilinin "*ateşi alevlenmek*"[294] ve صِلاءٌ kelimesinin de "*ateş*" anlamında kullanıldığı görülmüştür.[295]

---

289 Ru'be, *Dîvân*, 3-4.
290 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, 2:536.
291 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, 3:920.
292 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, 1:450.
293 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, 3:797.
294 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, 1:263.
295 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, 3:856.

Aşağıdaki şatırlarda eş anlamlı olan أَوْقَدَ ve أَشْعَلَ fiillerinin muzâri türevleri kullanılmıştır. Her iki fiil de "*ateş yakmak, ateşi tutuşturmak*" anlamındadır,[296] ancak bu şatırların çevirisinde "*ateşe veren*" ve "*yakan*" manalarının verilmesinin anlam açısından daha uygun olacağı düşünülmüştür:

وَأَنْتَ يَا ابْنَ الطَّيِّبِينَ مأْمَلُهْ
كَفَيْتَنَا دَهْرًا مُلِحًّا كَلْكَلُهْ
فِي فِتْنَةٍ يُوقِدُهَا وَتُشْعِلُهْ
وَشَجَرُ الْفِتْنَةِ مُرٌّ حَنْظَلُهْ[297]

Sen umudu güzel olanların oğlu

Baş böğrü ısrarlı bir zamandan kurtardın bizi

Zamanın yaktığı ve senin de o zaman yaktığın bir fitne içinde

Fitne ağacının meyvesi acıdır işte

Aşağıdaki şatırlarda da "*sövmek, çirkin söz söylemek*" anlamlarına gelen eş anlamlı سِبَابٌ ve شَتْمٌ kelimeleri kullanılmıştır:

إِنِّي إِذَا مَا عُصْبَةٌ أَنْتَابُهَا
ظَالِمَةٌ قَدْ سَرَّنِي سِبَابُهَا
أَصْدُقُهَا الشَّتْمَ وَلَا أَهَابُهَا[298]

Ben, bir sürüye sık sık gidip geldiğimde

Zâlim bir sürü, ona sövmek beni sevindirmiştir

Ona sövmeyi dosdoğru yaparım, çekinmem

Ru'be, aşağıdaki şatırlarda olduğu gibi eş/yakın anlamlı kelimeler ile zıt anlamlı kelimeleri birlikte kullanmıştır:

إِنِّي رَأَيْتُ الْحِجَجَ القَلَائِلَا
وَلَيْلَةً تَرْجِعُ يَوْمًا نَاسِلَا

---

296 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, 1:711.

297 Ru'be, *Dîvân*, 133.

298 Ru'be, *Dîvân*, 20; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 4:1159-1162.

يُدْرِكْنَ بِالْكَرِّ الصَّحِيحَ الآمِلَا
مَكْفِيَّ أَعْمَالِ الْفَتَى أَوْ عَامِلَا
إِذَا هَوِيُّ الْعَامِ أَدْنَى قَابِلَا
مِنْ قابِلٍ سَاقَ الْبَعِيدَ الآجِلَا
بِالْقَدْرِ تَقْرِيبَ الْقَرِيبِ الْعَاجِلَا[299]

Ben rahat seneler gördüm
Bir gece döner, hızlı bir günde
Tekrarla umulan doğruyu idrak ediyor
Gencin yeterli işlerini veya çalışanı
Uzun sene, geleni (seneyi) yaklaştırdığı zaman
Gelen sene(ler)den, uzak geleceği yöneten
Yakın geleceği yaklaştırmayı takdir etmekle

Yukarıdaki şatırlarda الْبَعِيدَ ٱلآجِلَا ile الْقَرِيبَ الْعَاجِلَا ifâdelerinde geçen الْبَعِيدَ ile الْقَرِيبَ ve الآجِلَا ile الْعَاجِلَا kelimeleri zıt anlamlıdır. Burada aynı zamanda eş anlamlı olan "*yakınlaştırmak*" manasındaki أَدْنَى ile تَقْرِيب kelimeleri de kullanılmıştır.

Ru'be'nin burada eş ve zıt anlamlı kelimeleri adeta bulmaca dizer gibi dizdiği, onu anlamanın ancak kelimelerin başka anlamlarının da araştırılmasından ve bir müddet teemmülden sonra mümkün olduğu görülmektedir. Bununla birlikte aşağıdaki örnekte olduğu gibi kelimelerle kastedilen anlamın kolay anlaşıldığı şatırlar da mevcuttur:

وَإِنْ رَأَى ذَاكَ الْحَسُودَ الْغَائِلَا
عَادَاهُ إِعْلَانًا وَسِرًّا دَاخِلَا[300]

Eğer şu şerli kıskancı görürse
Düşmanlık eder ona açıktan ve içinden gizlice

---

299 Ru'be, *Dîvân*, 122-123.
300 Ru'be, *Dîvân*, 124.

Burada إِعْلَانًا ve سِرًّا kelimeleri zıt anlamlı iken سِرًّا ile دَاخِلًا kelimeleri arasında yakın anlam mevcuttur. Bu kelimelerin cümleye mana yönünden zenginlik kattığı anlaşılmaktadır.

4.1.1.2. Muhâlefetü'l-Kıyâs ve Tenâsüb

Fesâhat kelime, kelam ve mütekellimin fesâhatı olmak üzere üç kısma ayrılır. Bunlardan birincisi kelimenin fesâhatıdır. Kelimede fesâhatın olabilmesi için tenâfuru'l-hurûf, garâbet ve muhâlefetu'l-kıyâstan uzak olması şarttır. Muhâlefetu'l-kıyâs, bir kelimenin, vaz' edilirken vâzı'ı tarafından ortaya koyulan kurallara aykırı kullanılmasıdır. Sarf ilminin kurallarına aykırı olması şeklinde de ifâde edildiği görülmektedir.[301] Ru'be'nin recezlerinde de muhâlefetu'l-kıyâs örneklerine rastlanılmıştır ve bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

عَنْكَ وَنَأْيِـــي عَنْكَ مِنْ تَأَسُّرِ
فِي ظَـاهِرِ النُّصْحِ وَلَا فِي الْمَسْرَرِ

...

ثِنْيَيْـهِ أَوْ تَـعْـلُـوهُ بِالتَّشَـوُّرِ
وَفِـيـكَ إِضْـرَارٌ لِـذَاكَ الْأَضْـرَرِ

...

إِلَيْكَ أَشْـكُو عَضَّ دَهْرٍ مِكْسَرِ
أَبْقَى خُدُودًا كَالْحَرِيقِ الْمُشْرَرِ[302]

Senden uzak olmam gecikmemdendir

Samimiyetim açığında, gizlisinde değil

…

Hükmünü verirken istişâre ile onu yüceltirsin

Sen o en zararlıya zarar verensin

…

---

301 Mesʿûd b. Ömer b. Abdillâh et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meʿânî Şerhu Telhîsi'l-Miftâḥ*, Mâhir Muhammed Adnân Osmân (Lübnan: Dâru tahkîki'l-kitâb, 2018), 38-41; Bulut, Belâgat Meânî-Beyân -Bedî', 35-38.

302 Ru'be, *Dîvân*, 57-63.

Sana şikâyet ederim, kırıcı zamanın ısırışını

Çok kötü bir yangın gibi uzun çukurlar hâlinde kalırken

Sind fâtihi Muhammed b. Kâsım es-Sekafî'yi methettiği urcûzesinde geçen yukarıda verdiğimiz ilk şatırdaki الْمِسْرَرِ kelimesinin zorunlu idgâm dolayısıyla الْمِسَرِّ şeklinde olması gerekmektedir, ancak râciz, onu önceki şatırın sonunda gelen تَأَسُّرِ kelimesine tenâsüb olması için zarûret-i şi'riyye dolayısıyla fekk-i idgâm yaparak kıyasa aykırı şekilde kullanmıştır. Yine üçüncü şatırdaki الأَضْرَرِ kelimesinde ve son şatırdaki الْمِشْرَرِ kelimesinde de aynı durum söz konusudur.

Kendisini övdüğü aşağıdaki şatırda da Ru'be, الْمُشْطِطِ kelimesini طاء harfinin şeddesi ile الْمُشِطِّ şeklinde gelmesi gerekirken tenâsüb nedeniyle fekk-i idgâm ile kullanmıştır:

يَبْأَى عَلَى بَغْيِ الْعِدَا وَالْمُشْطط[303]

Düşmanların haddi aşmalarına ve haktan uzaklaşana karşı gurur duyar ve kibirlenir

نَحْنُ اللَّذُونَ صبَّحُوا الصَّبَاحَا

يَوْمَ النُّخَيْلِ غَارَةً مِلْحَاحَا[304]

Biz gelenleriz sabahleyin

en-Nuhayl gününde,[305] perişan eden bir baskın vermek için

İsm-i mevsûl olan اَلَّذِينَ kelimesi her durumda mebnîdir, yani ister ref' ister nasb ister cer konumunda gelsin herhangi bir değişiklik olmaz. Ancak burada ism-i zâhirin cem'-i müzekkeri gibi kullanılarak ref'

---

303 Ru'be, *Dîvân*, 83-84.

304 Ru'be, *Dîvân*, 172.

305 *en-Nuhayl günü*, Eyyâm-ı Arap'tan olup Batnu'n-nuhayl denen vadide gerçekleşen bir savaşın adıdır. Bkz. Lebîd b. Rebîa, *Dîvânü Lebîd b. el-'Âmirî rivâyetü't-Tûsî*, nşr. Yûsuf Ziyâüddîn el-Hâlidî (Viyana: y.y. 1880) 106; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 5:278; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Şerhu ebyâti Muğni'l-Lebîb* (Beyrut: Dâru'l-Meʾmûn, 1988), 6:254.

konumunda اللَّذُونَ şeklinde vâv ile kullanılmıştır. Bu durum ise kıyâsa aykırıdır.[306]

Ru'be'nin iki farklı urcûzesinde yer alan aşağıdaki şatırlarda zamirin başında vâv (و) harfi geldiğinde he (ه) harfinin zammesini sükûn ile değiştirerek vâv (و) ile müfret zamiri olan هُوَ'yi farklı bir kelime gibi kıyasa aykırı olarak وَهْوَ şeklinde kullanmıştır.

وَهْوَ مِنَ الأَيْنِ حَـفٍ نَـحِيتُ[307]

O yorgunluktan ayakları aşınmış, zayıf düşmüş iken

سَرَّحَ عَنْهُ وَهْوَ رَحْبُ الْمُنْثَلَمْ[308]

Sıkıntıları giderilmiş olarak onu rahatlatır

Ru'be, Nasr b. Seyyâr'ı düşmanına karşı uyanık olması için uyardığı şatırlarda sağır yılandan bahsederken, sıfat olarak gelen الأَصَمَّا kelimesini öncesinde gelen الحَيَّة mevsufuna uygun olarak الصَّمَّاء şeklinde müennes getirmesi gerekirken kıyasa aykırı olarak الأَصَمَّا şeklinde müzekker getirmiştir:

يَا نَـصْـرُ إِنَّ الْـحَـيَّة الْأَصَـمَّـا
يَـحْـرِقُ نَـابًا وَيَـمُـجُّ سُـمَّا
يَـقْـتُـلُ قَـتْـلًا أَنْ يَـشَـمَّ شَـمَّـا[309]

Ey Nasr! Elbette sağır yılan

---

306 İlk bakışta kıyâsa aykırı olduğu görülmekte ancak Arap kabilelerinden Benî Huzeyl'in recezdeki şekliyle cem'-i müzekker gibi kullandığı rivâyet edilmektedir. Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullāh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî, *Evdahu'l-Mesâlik fî Şerhi Elfiyyeti İbn Mâlik*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut.: Dâru'l-Fikr, 1428/2007), 1:143-144; Ebü'l-Hasan Nûruddîn Alî b. Muhammed el-Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, nşr. Muhammed Ali Beydûn (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1998) 1:131.

307 Ru'be, *Dîvân*, 25.

308 Ru'be, *Dîvân*, 136.

309 Ru'be, *Dîvân*, 139-140.

Dişini geçirir ve zehrini boşaltır

Koklamasıyla öldürüverir

Aşağıdaki şatırlarda ise esmâ-i sitteden olan أَبُو kelimesini cer konumunda i'râb alâmeti olan ى'yı, nasb konumunda da i'râb alâmeti olan elif'i "ا" hazfederek kıyasa aykırı bir şekilde kullanmıştır.

بِأَبِيه اقْتَدَى عَدِيٌّ فِي الْكَرَمْ
وَمَنْ يُشَابِهُ أَبَهُ فَمَا ظَلَمْ[310]

'Adî cömertlikte atasına uydu

Atasına benzeyen zulmetmez

4.1.1.3. Şatırda Anlam Bütünlüğünün Olmaması

Ru'be'nin recezinde karşılaşılan dilsel özelliklerden biri de zaman zaman şatırların anlam yönünden kendi içinde bir bütünlük arz etmemesidir. Aşağıdaki üç şatırdan ikincisinin ilk iki kelimesi birinci şatır ile anlam bütünlüğü oluştururken ikinci iki kelimesi de üçüncü şatır ile anlam bütünlüğü oluşturmaktadır. Nitekim anlam bütünlüğünü ifâde edebilmek için إِنْ لَمْ تَخَافِي اللَّهَ أَوْ تَسْتَحْسِرِي مِمَّا تَقُولِينَ وَقَوْلُ المُهْجِرِ إِثْمٌ وَذُعْرٌ فَاتَّقِي أَنْ تُذْعَرِي "*Allah'tan korkmuyorsan ya da söylediklerinden usanmıyorsan, Alay edenin sözü(alay ederek söz söylemek) günahtır, ayıptır, korkutulmaktan sakın*" şeklinde olmalıdır. Yalnız ikinci şatır ele alındığında ise anlam aşağıdaki gibidir:

إِنْ لَمْ تَخَافِي اللَّهَ أَوْ تَسْتَحْسِرِي
مِمَّا تَقُولِينَ وَقَوْلُ المُهْجِرِ
إِثْمٌ وَذُعْرٌ فَاتَّقِي أَنْ تُذْعَرِي[311]

Allah'tan korkmuyorsan veya usanmıyorsan

Söylediklerinden, alay ederek söz söylemek

Günahtır, ayıptır, korkutulmaktan sakın

---

310 Ru'be, *Dîvân*, 182.
311 Ru'be, *Dîvân*, 58.

Ru'be'nin aşağıdaki şatırlarında altı çizili kelimeler incelendiğinde birinci şatırdaki mübtedâ أَنَـا'nin haberi أَرُدُّ dördüncü şatırda gelmektedir. Bu durum ilk bakışta anlam bütünlüğünün olmadığı kanâatini uyandırarak okuyanın zihnini yormaktadır:

وَأَنَـا إِنْ حَـافَـلَ يَـوْمُ الـحَـفْـلِ
وغَـشَّ ذُو الـضَّـبِّ وَدَاءُ الْـحَـقْـلِ
والْحَرْبُ تَشْـرَى بِالْكِشَـافِ الْمَغْلِ
أَرُدُّ رَجْسَ الشِّـقْشِـقَاتِ الْهُدْلِ[312]

Ben, eğer toplanma günü bir araya gelirlerse

Kin tutarsa göğsü ve karnı hasta olan

Birbirleriyle açıkça sataşarak savaş ilerlerken

Dudağını sarkıtarak kükreyen devenin avazıyla karşılık veririm

4.1.2. Üslup Çeşitleri

4.1.2.1. Emir Üslubu

Emir, üslub olarak belâgat ilimlerinden meânî ilminin konuları içinde yer almaktadır. Kelâm, talebî ya da gayr-ı talebî olmak üzere iki kısma ayrılır. Emir üslubu talebînin kısımlarındandır. Emir, üstünlük/buyurma yoluyla bir fiilin yapılmasını istemektir. Başka bir ifâdeyle üst makamdaki birinin alt makamdaki birinden bir fiilin yapılmasını istemesidir. Emir için kullanılan lafız, fiil olabileceği gibi emir fiili manasında isim de olabilir. Fiil, لِيَحْضُرْ زَيْدٌ (*Zeyd gelsin.*) cümlesinde olduğu gibi emir lâmı ile (لِ) ile veya أَكْرِمْ عَمْرًا (*'Amr'ı ağırla!*) cümlesinde olduğu gibi onsuz gelebilir. İsm-i fiil olan emre ise رُوَيدَ بَكْرًا (*Bekir'e mühlet ver!*) cümlesindeki رُوَيدَ (*mühlet ver*) kelimesi örnek verilebilir. Bazen emir, hakîkî anlamının dışında ibâha, tehdit ve tesviye gibi başka anlamlarda kullanılır.[313]

---

312 Ru'be, *Dîvân*, 129.

313 et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meʿânî*, 190-191.

Aşağıdaki şatırda irşâd, doğru yolu göstermek ve nasihat etmek maksadıyla kullanılmıştır:

وَالرُّشْدُ فَاعْلَمْهُ طَرِيقَ ٱلْأَرْشَدِ[314]

Rüşt bil ki doğru yolu en çok izleyenin yoludur

إِنْ لَمْ تَخَافِي اللَّهَ أَوْ تَسْتَحْسِرِي
مِمَّا تَقُولِينَ وَقَوْلُ الْمُهْجِرِ
إِثْمٌ وَذُعْرٌ فَاتَّقِي أَنْ تُذْعَرِي[315]

Allah'tan korkmuyorsan veya usanmıyorsan

Söylediklerinden, alay ederek söz söylemek

Günahtır, ayıptır, korkutulmaktan sakın

Yukarıdaki farklı recezlerde gelen ilk şatırda râciz muhatabına doğru yolu göstermektedir, diğerinde ise اتَّقِي (*Sakın!*) emrini, öncesindeki sözlerden de anlaşılacağı üzere yanlış işler yapmaktan alıkoyup doğruya iletmek yani irşâd için kullanmıştır.

Aşağıdaki şatırlarda geçen لُومِي أَوْ ذَرِي (*kına ya da (kınamayı) bırak*),انْسَيْهِ أَوْ تَخَفَّرِي_ (*onu unut ya da unutma*) ve دَاوِمِي أَوْ تَغَيَّرِي (*ister ısrar et ister değiş*) emirlerinin tahyir ve tesviye için kullanıldığı görülmektedir.

فَأُمَّ سَلّامَةَ لُومِي أَوْ ذَرِي
نِضْوًا كَنِضْوِ السَّمْهَرِيِّ الْأَسْمَرِ
...
وَمَنْ يَكُنْ فَانْسَيْهِ أَوْ تَخَفَّرِي
فِي قَلْبِهِ دَاءُ الْعَمَى لَا يُبْصِرِ
فَدَاوِمِي عَهْدَكِ أَوْ تَغَيَّرِي[316]

---

314 Ru'be, *Dîvân*, 50.
315 Ru'be, *Dîvân*, 58.
316 Ru'be, *Dîvân*, 58.

Ey Ümmü Sellâme ister kına ister kınama

Koyu semherî mızrağı gibi zayıf kimseyi

...

Kimin, -onu unut ya da unutma-

Kalbinde körlük olursa o göremez

İster sözünde ısrar et ister değiş

el-Hâris b. Süleym'e medih için söylediği urcûzesinde ona hitâben kullandığı اِبْسُطْ (*Yay!*) emrini ondan makamca aşağı seviyede olduğu için gerçek anlamının dışında rica için kullanmıştır:

فَابْسُطْ عَلَيْنَا كَنَفَيْ مِلَمٍّ

دَانٍ مِخَصٍّ مِجْنَبٍ مِعَمٍّ[317]

Üzerimize yay bizi bir arada tutan himâyeni

Yakın, özel, yararlı, koruyan

فَاحْذَرْ وَيَخْشَى اللّهَ كُلُّ تَوَّابْ[318]

Dolayısıyla sen sakın! Allah'tan ancak her tövbekâr korkar

Burada emir üslubu *teşvik* ve *tembih* içindir. Şatırda geçen احْذَر (*Sakın!*) emir kelimesi devamında gelen cümleden anlaşılacağı gibi doğru iş yapmaya *teşvik*, yanlış işlerden uzak durmaya da *tembih* için kullanılmıştır.

4.1.2.2. Nehiy Üslubu

Talebî kelamın kısımlarından biri de nehiy üslubudur. Nehiy, istilâ yoluyla bir fiilin yapılmamasını talep etmektir. Başka bir ifâde ile üst makamdaki birinin alt makamdaki birinden bir fiilin yapılmamasını istemesidir. Bunun bir tek kalıbı vardır; لَا تَفْعَلْ (*Yapma!*) formunda olduğu gibi muzâri fiilin başına (لَا) lâ harfinin gelmesiyledir. Bazen

317 Ru'be, *Dîvân*, 142.
318 Ru'be, *Dîvân*, 6.

nehiy, yukarıda tanımlandığı hakîkî anlamın dışında tehdit, dua ve iltimas gibi başka anlamlarda kullanılır.[319]

Ru'be, urcûzelerinde nehiy üslubunu hakîkî anlamının dışında birtakım anlamlarda kullanmıştır. Aşağıdaki şatırda sevgiliden merhamet dilemek kastıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır:

فَلَا تَكُونِي يَا ابْنَةَ الْأَشَمِّ
وَرْقَاءَ دَمَّي ذِئْبَهَا الْمُدَمِّي[320]

Olma Ey Eşemm'in kızı

Yırtıcı kurdunu kanına boyayan dişi kumru

el-Hâris b. Süleym'e medih için söylediği urcûzesinde geçen aşağıdaki şatırlarda nehiy üslubunu rica için kullanmıtır. Çünkü kendisinden üst makamda olduğu anlaşılan birini hakîkî anlamda bir şeyden nehyetmesi mümkün değildir. Üst makamdaki birine ancak ricada bulunulabilir:

وَقُلْتُ لِلنَّامِي إِلَى التَّنَمِّي
لَا تَجْذُلَنِّي بِأَبِي وَأُمِّي[321]

Çoğaldıkça çoğalan kimseye dedim ki

Anam babam sana kurban olsun, asla beni rüsvay etme, ver

Aşağıdaki şatırda nehiy üslubu inkâr için kullanılmıştır:

لَا تَحْسِبِينِي حَجَرًا مِنْ هَضْبِ
يَكْسِرُ مَا يُرْدِي بِهِ وَيُنْبِي[322]

Zannetme beni alçak tepelerin taşı

Atıldığı şeyi kırıp dağıtan

Ru'be, Bilâl b. Ebî Bürde'yi methettiği aşağıdaki urcûzesinde nehiy üslubunu, sonrasında gelen cümlelerden, isti'tâf/merhamet istemek için kullandığı anlaşılmaktadır:

---

319 et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meʿânî*, 193.
320 Ru'be, *Dîvân*, 142.
321 Ru'be, *Dîvân*, 142.
322 Ru'be, Dîvân, 16.

فَلَا تَـرُدَّنْ مِـدْحَـتِـي وَنَـدْبِي
وَرَغْـبَـتِـي فِـي وَصْلِكُمْ وَحَطْبِي
في حَبْلِكُمْ لا أَنْـتَـلِـي وَرَغْبِي
إِلَـيْـكَ فَـارْبُـبْ نِـعْـمَـةَ الْمُرْتَبِّ
وَاذْكُرْ أُمُورًا خَيْرُهَا فِي الْعَقْبِ[323]

Asla geri çevirme övgümü ve çağrımı

Size kavuşma arzumu ve yardımımı

Size, gevşeklik göstermem iletirim isteğimi

Sana, artır ihsan edilenin nimetini

Söyle sonu hayırlı olan işleri

Ru'be'nin aşağıdaki şatırlarında nehiy üslubunu, öncesindeki cümlelere bakıldığında tahkir için, sonrasındaki cümlelere bakıldığında ise irşâd için kullandığını söylemek mümkündür. Zira asılsız sözler söyleyerek gezen kimseyi sarhoş kimseye, sözlerini de çocukların talim okuna benzeterek o kimseyi tahkir etmektedir. Aynı zamanda devamında gelen cümlelerde de nankörlük edenlerin ve arkadan çekiştirenlerin hep başarısız olacağını söyleyerek onu yanlıştan vazgeçirmeye çalışmış ve doğru yolu göstermiştir.

فَأَيُّـهَـا الْغَـادِي بِرَاحِ الْأَغْرَابْ
إِلَـــيَّ وَالـــرَّاوِي كَـلَامَ الْآلَابْ
أَقْـصِـرْ فَلَا تَرْمِ الْعِدَى بِكُثَّابْ
تَنْـهَـاكَ عَنِّـي مُعْذِبَاتُ الْإِعْذَابْ
وَالكُفْرُ وَالْخَيْبَةُ حَظُّ الْمُغْتَابْ[324]

Ey sarhoş gibi gezen kimse

Bana toplulukların sözünü rivayet eden

Tut, atma düşmanlara, çocukların talim okunu

Seni benden alıkoyan engeller uzaklaştırıyor

---

323 Ru'be, *Dîvân*, 17.
324 Ru'be, *Dîvân*, 5.

Nankörlük ve başarısızlık arkadan çekiştirenlerin nasibidir

4.1.2.3. İstifhâm Üslubu

Talebî kelamın kısımlarından biri de istifhâm üslubudur. Sözlükte istifhâm "*haber edinmeyi istemek, izah istemek ve anlamayı istemek*" anlamlarındadır. Istılahta ise "*meçhul bir şeyi bilmeyi istemek veya bir şeyin sûretinin zihinde meydana gelmesini talep etmektir.*" Başka bir deyişle mütekellimin muhâtabın kalbinde olan yani bildiği şey hakkında açıklama istemesidir.[325] İstifhâm harfleri هَلْ, هَمْزَة, مَا, مَنْ, أَيٌّ, كَمْ, كَيْفَ, أَيْنَ, أَنَّى, مَتَى ve أَيَّانَ'dir. İstifhâm da emir ve nehiyde olduğu gibi hakîkî manasının dışında inkâr, taaccüb ve tenbîh gibi anlamlarda kullanılır.[326] Ru'be de, urcûzelerinde istifhâmı hakîkî anlamının dışında ihâbe, inkâr, tefsir ve nehiy gibi birtakım anlamlarda kullanmıştır. Şimdi bunlara bazı örnekler verelim.

لَمَّا ازْدَرَتْ نَقْدِي وَقَلَّتْ إِبْلِي
تَأَلَّقَتْ وَاتَّصَلَتْ بِعُكْلِ
خِطْبِي وَهَزَّتْ رَأْسَهَا تَسْتَبْلِي
تَسْأَلُنِي مِنَ السِّنِينَ كَمْ لِي[327]

Param bittiğinde ve develerim azaldığında
Süslendi ve 'Ukl[328] denen yere vardı
Nişanlım, başını salladı, sınayarak
Bana sordu: Kaç yıl oldu bana?

Burada râciz, istifhâmı ihâbe yani küçümsemek için kullanmıştır.

وَقَاتِلٍ حَوْبَاءَهُ مِن أَجْلِي

---

325 et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-me'ânî*, 180; Ya'kûb, *Mevsû'atü 'ulûmi'l-luğati'l-'Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2006), 2:54.

326 et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-me'ânî*, 187-189.

327 Ru'be, *Dîvân*, 128.

328 'Ukl (عُكْلٌ), bir belde adıdır. Aynı zamanda bir kabîlenin reisinin lakabıdır ki halkı ahmaklığıyla marûftur. Bu kimsenin asl ismi 'Avf b. 'Abdimenât olup kendisini 'Uklâ nâmında bir câriye yetiştirdiği için 'Ukl ile lakaplanmıştır. Ahterî, *Ahterî-i Kebîr*, 3:295.

لَيْسَ لَهُ مِثْلِي وَأَيْنَ مِثْلِي[329]

Onun canını benim için alan nice katil vardır

Onun için benim gibisi yoktur, nerede benim gibisi?

Burada ise istifhâm hakîkî mananın dışında inkâr için kullanılmıştır.

هَلْ تَمْنَعَنَّ الْأَسَدَ أنْ تُضَامِي
وَالْأَسَدُ خُدَّامٌ مِنَ الْخُدَّامِ[330]

Aslanı parçalamaktan hiç alıkoyabilir misin?

Aslan çok hizmet eden bir hizmetçidir

Yine burada da istifhâm, yukarıdaki örnekte olduğu gibi inkârîdir yani cümle "*Sen aslanı parçalamaktan alıkoyamazsın.*" anlamındadır.

وَضَبَحَت فِي لَـيْـلِـهِ أَصْـدَاؤُهُ
دَاعٍ دَعَا لَمْ أَدْرِ مَـا دُعَـاؤُهُ
أَطَـرَبٌ أَمْ وَجْـدُ حُـزْنٍ دَاؤُهُ
فَقُـلْـتُ إِذْ أَرَّقَـنِـي بُـكَاؤُهُ
أَنَـوْحُـهُ رَاعَـكَ أَمْ غِـنَـاؤُهُ
وَالْعِيسُ فِي مُعْصَوْصِبٍ حِزّاؤُهُ
يَطْلُبْنَ خِمْسًا صَادِقًا نَجَاؤُهُ
يَرْكَـبْنَ تَيْمَاءَ وَمَا تَيْمَاؤُهُ[331]

Ve (beldenin)gecesinde sesler yükseldiği zaman

Ne dediğini anlamadığım biri seslendi

O sesin sebebi eğlence mi yoksa hüzün mü?

Onun ağlaması beni uyutmadığında dedim ki

Onun ağlaması mı yoksa nağmesi mi seni korkuttu?

Ak develer bir araya gelerek

---

329 Ru'be, *Dîvân*, 128-129.
330 Ru'be, *Dîvân*, 147.
331 Ru'be, *Dîvân*, 3-4.

Güçlü, susuzluğa uzun süre dayanıklı deveyi istiyorlar

Tehlikeli, uçsuz bucaksız bir çöle biniyorlar, o çöl nedir?

Yukarıdaki şatırlarda gelen مَا دُعَاؤُهُ (*Nedir onun seslenişi*) sorusu korkutma ve dikkat çekme amaçlı gelmiştir. Sonrasında gelen أَطَرَبٌ أَمْ وَجْدُ حُزْنٍ داؤُهُ (*O sesin sebebi eğlence mi yoksa hüzün mü?*) sorusu ise öncesinde gelen istifhâmı tahyir yoluyla tefsir için gelmiştir, yani o sesin sebebi ya eğlencedir ya da hüzündür.

أَتَعْتُبَنِّي وَالْهَوَى ذُو عَتْبِ
لَوَّامَةٌ هَاجَتْ بِلَوْمٍ سَهْبِ[332]

Aşk kınanacakken beni mi kınıyorsun?

Kınayıcı olan kadın, heyecanla kınadı

Burada istifhâmın devamında gelen وَالْهَوَى ذُو عَتْبِ (*Aşk kınanacakken*) cümlesinden anlaşıldığı üzere kınanacak olan şeyin ne olduğu vurgulandığından أَتَعْتُبَنِّي (*Beni mi kınıyorsun?*) sorusundan "*Beni kınama!*" manası anlaşılmaktadır yani istifhâm nehiy için kullanılmıştır.

فَأَنَا مُسْدٍ لِلْأَمِيرِ أَدْبِي
غَيَّرَ بَالِي وَأَطَالَ ذَبِّي
نَاجِيَةُ الرَّامِي بِقَوْلٍ صَعْبِ
وَلَيْسَ عِرْضِي بِطَرِيقِ السَّبِّ
وَالْعَبْدُ حَيَّانُ بْنُ ذَاتِ الْقُنْبِ
يَا عَجَبًا مَا خَطْبُهُ وَخَطْبِي
نَصِيحَةً لَاقَتْ لُبَابَ اللُّبِّ[333]

Ben arz ederim şiirimin en güzelini

Durumumu değiştirdi uzun süre savundu beni

Zor söz atanın kurtuluşuna vesile olan zâtı âlîsi

---

332 Ru'be, *Dîvân*, 15.

333 Ru'be, *Dîvân*, 16-17.

Benim övüldüğüm ve övündüğüm yanım, değildir sövgü yolu

Oysa bızırlının oğlu Hayyân'dır bu köle

Hayret! Onun işi görevi ne, benimki ne?

Kalbim gösterir emîre

Aşırı şefkatim, kaygım ve sevgim nedeniyle

Özün özüne mazhar olan samimiyeti

وَخَطْبِي (*Ne oluyor?*) sorusunu yöneltirken aslında aralarında yaşanan tatsız olaydan pişmanlık ve huzursuzluğun olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ru'be, sövgüden uzak durarak şerefini muhafaza ettiğini ifâde ederken bir anlık öfkeye kapılarak وَالْعَبْدُ حَيَّانُ بْنُ ذَاتِ الْقُنْبِ (*Oysa bızırlının oğlu Hayyân'dır bu köle*) müstehcen ifâdesini kullanmış olmanın şaşkınlık ve pişmanlığını dile getirmiştir. Dolayısıyla istifhâm taaccüb için kullanılmıştır.

4.1.2.4. Nidâ Üslubu

Nidâ (نِدَاءٌ) kelimesi, مُفَاعَلَة bâbından "*yüksek sesle çağırmak*" anlamındaki نَادَى fiilinin ikinci mastarıdır. Istılahta ise "*lafzen veya takdîren* أُنَادِي/أَدْعُو *(çağırıyorum) fiilinin yerine kullanılan bir harf ile kişinin yönelmesini istemektir.*" Nidâ harfleri أ, آ, يَا, أَيَا, هَيَا, أَيْ ve وَا harfleridir. Bunlardan أَ ve أَيْ yakın için kullanılırken آ, أَيَا, هَيَا ve وَا uzak için kullanılır. يَا ise hem yakın hem uzak için kullanılır.[334] Nidâda bu harfler genelde açıktan gelebileceği gibi bazen hazfedilebilir. Nidâ bazen hakîkî anlamın dışında iğrâ, istiğâse, nüdbe, taaccüb, zecr ve ihtisâs gibi birtakım manalar için gelir. Bu manalar ise cümlede bulunan ve bu anlamları gösteren karinelerle anlaşılır.[335] Ru'be'nin recezlerinde nidânın hem lafız hem mana yönünden birçok kullanımı mevcuttur. Bu kullanımlarda nidâ harfinin veya münâdânın hazfedildiği, terhim

---

334 et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meʿânî*, 194; Ya'kûb, *Mevsû'atü 'ulûmi'l-luğati'l-'Arabiyye*, 9:279-280.

335 Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-vâzıha* (Beyrut-Dımaşk: Müessesetü'r-risâle, 2012), 365.

yapıldığı, tek şatırda aynı kişiye hem ismiyle hem lakabıyla seslenerek münâdânın tekrar edildiği görülmektedir.

تَرْمِـــــي الْمَرَامِـــينَ بِعَيْنَيْ جُؤْذُرِ
يَا حُـــرَّةَ الْـخَـدِّ بَـرِيـقَ الْمِـحْـجَـرِ
يَا تُشْمِسِينَ الشَّمْسَ مَا لَمْ تُسْفِرِي[336]

Attıklarını atıyorsun yavru sığın gözleriyle

Ey al yanaklı, güzel gözlü

Ey güneşe benzeyen! yüzünü açmadıkça

يَا حَرْبُ يَا ابْنَ حَكَمٍ لِلْمُعْتَمِي
أَنْـتَ امْرُؤٌ تُعْرَفُ بِالتَّكَرُّمِ[337]

Ey Harb, ey İbn Hakem! İhtiyaç sâhibi için

Sen çok cömertliğiyle bilinen kişisin

Burada münâdânın tazim için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Zira Ru'be memduhunun sadece ismini münâdâ olarak kullanması yeterli iken hem ismini hem künyesini ikisini ayrı ayrı münâdâ olarak kullanmış ve devamında onu cömertliğiyle methederek şanını yüceltmiştir.

يَا رَبِّ إِنْ أَخْطَأْتُ أَوْ نَسِيتُ
فَأَنْتَ لَا تَنْسَـــى وَلَا تَمُوتُ
إِنَّ الْمُوَقّـــى مِثْلَ مَا وُقِيتُ
أَنْقَذَنِي مِنْ خَوْفِ مَا خَشِيتُ
رَبِّي وَلَوْ لَا دَفْعُهُ تَوِيتُ[338]

Ey Rabbim! Hata edersem veya unutursam ben

Unutmazsın ve ölmezsin sen

Benim korunduğum gibi korunan

Beni kurtardı korktuğumun korkusundan

---

336 Ru'be, *Dîvân*, 58; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 2:327-328.
337 Ru'be, *Dîvân*, 140.
338 Ru'be, *Dîvân*, 25.

Rabbim! Onun himayesi olmasaydı helak olurdum ben

Burada ise birinci şatırda yer alan münâdâda lafız bakımından terhimin varlığı, son şatırda ise nidâ edatının hazfedildiği görülmektedir. Anlam bakımından ise her iki nidanın da terahhum için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Zira Ru'be kendisinin unutup hata edebileceğini ancak Rabbinin unutmayacağını söylerken adeta hatalarından ve unuttuklarından dolayı ondan bağışlanma talep etmektedir. Yine son şatırda "*Ey Rabbim! Onun savunması olmasaydı ben helak olmuştum.*" derken memdûhu için "*O beni muhafaza etti, ne olur sen de onu muhafaza et*" dercesine merhamet dileyerek dua ettiği anlaşılmaktadır.

مَسْلَمَ لَا أَنسَاكَ مَا حَيِيتُ
عَهْدَكَ وَالْعَهْدَ الَّذِي رَضِيتُ[339]

Mesleme! Ben yaşadıkça seni unutmam

İyiliğini, memnun kaldığım zamanı

Burada lafız yönünden hem nidâ harfi hazfedilmiş hem de terhîm yapılmıştır. Anlam yönünden ise burada *izhâru'l-mevedde* vardır. Zira Ru'be hem nidâ harfini hazfetmiş hem de münâdâda terhim yaparak Mesleme'ye seslenmiştir. Bu durum ise Ru'be'nin Mesleme'ye makam yönünden çok yakın olmasını gerektirir ki bu mümkün olmadığından ona çok yakın bir sevgi duyduğunu göstermektedir.

يَا أَيُّهَا الرَّائِدُ ذُو التَّلَمُّسِ
أَهْدِ إِلَى الذِّئْبِيِّ غَيْرِ الْمُبْلِسِ
مَدْحَكَ يَكْشِفْ عَنْكَ بُؤْسَ الْأَبْؤُسِ[340]

Ey arayıp duran, sürekli isteyen öncü

Hayrı az olmayan ez-Zi'bî'ye hediye et

Bütün kederlerini gideren övgünü

Ru'be burada nidâyı iltimas için kullanmıştır. Zira seslendiği kimseye, memduhu olan ez-Zi'bî'ye hediyesini vermesini, bu hediyenin de bir övgü olduğunu ifâde etmiştir. Buradan anlaşılan ise kendisini nidâ ettiği

339 Ru'be, *Dîvân*, 25.
340 Ru'be, *Dîvân*, 73.

muhatap yerine koyarak kendi kendine seslenmiş ve yazmış olduğu methiye urcûzesini de hediyeye benzetmiştir.

يَا أَيُّهَا الْكَاسِرُ عَيْنَ الْأَغْضَنِ
وَالْقَائِلُ الْأَقْوَالَ مَا لَمْ يَلْقَنِي
هَرِقْ عَلَى خَمْرِكَ أَوْ تَلَيَّنِ
بِأَيِّ دَلْوٍ إِنْ غَرَفْنَا تَسْتَنِي[341]

Ey kırpık gözü(nü) kıran

Benimle karşılaşmadıkça sözler söyleyen

Şarabına su dök veya yumuşak ol

Biz hangi kovayı daldırsak su çıkar

Yukarıdaki şatırlarda nidânın zecir ve tehaddî için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ru'be muhâtabını boş konuşmaktan men etmekle birlikte kendi işlerini de sağlam yaptığını ifâde etmektedir.

يَا عَجَبًا مَا خَطْبُهُ وَخَطْبِي[342]

Hayret! Onun işi görevi ne, benimki ne?

Bu şatırda ise nidâ, kelimenin anlamından da anlaşılacağı gibi taaccüp için kullanılmıştır.

يَا هَالَ ذَاتَ الْمَنْطِقِ النَّمْنَامِ
كَأَنَّ وَسْوَاسَكِ بِالنُّمَامِ
وَسْوَاسُ شَيْطَانَيْ بَنِي هِنَّامِ
إِنِّي فَمُوتِي كَمَدًا أَوْ نَامِي[343]

Ey sözü süslü Hâle

Sanki senin fısıltılı sözlerle vesvesen

Benî Hinnâm'ın[344] şeytanlarının vesvesesi gibidir

---

341 Ru'be, *Dîvân*, 160.
342 Ru'be, *Dîvân*, 16-17.
343 Ru'be, *Dîvân*, 144.
344 Benî Hinnâm, cinlerden bir taifedir. el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 3:857.

İnle, öl kahrından ya da uyu

Yukarıdaki şatırlarda terhîm yapılan münâdâ, tahkir için kullanılmıştır. İlk anda ذَاتَ الْمَنْطِقِ النَّمْنَامِ (*sözü süslü Hâle*) ifâdesinden övgü anlaşılsa da râcizin devamındaki sözlerinden tahkir için kullandığı anlaşılmaktadır.

يَا هَالَ قَدْ أُولِعْتِ بِاتِّهَامِي
وَنُمْتِ[345] عَنْ بَاطِنَةِ الْأَهْمَامِ
لِلَّهِ عَفْوِي عَنْكِ وَاظِّلَامِي
قَبْلَكِ مَا أَغْبَا ذَوِي الْخِصَامِ
نَقْضِي حِبَالَ الخَصْمِ وَانْتِقَامِي[346]

Ey Hâle! Beni itham etmek için yanıp tutuştun

İçindeki sıkıntılardan uyudun

Allah için affediyorum seni ve bana olan zulmünü

Senden önce düşmanlar ne kadar da aptaldı

Yok edelim intikam ve düşmanlık bağlarını

Burada ise nidânın ilk anda yergi için kullanıldığı îhâm edilse de devamında gelen cümlelerden şefkat ve merhamet için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

يَا لَيْتَنِي مِثْلَكِ فِي الْبَيَاضِ
مِثْلَ الْغَزَالِ زِينَ بِالْخَضَاضِ[347]

Beyazlıkta ah keşke senin gibi olsaydım

Mücevherle süslü bir ceylan gibi

Burada ise nidâ temenni için kullanılmıştır.

---

345 نُمْتِ kelimesi *Dîvân*'da nûn harfinin zammesi ile geçmektedir. Ancak Muhammed b. Habîb'in yapmış olduğu şerhte nûn harfi kesre ile yazılmıştır. نَامَ filinin bâbı dikkate alındığında sülâsînin dördüncü bâbının kesre ile olması gerekmektedir. el-Cümey'ân, Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc, 3:861.

346 Ru'be, *Dîvân*, 144-145.

347 Ru'be, *Dîvân*, 176.

4.1.2.5. Itnâb Üslubu

Sözlükte "*sözü uzatmak ve abartmak*" anlamında if'âl (إِفْعَال) bâbından mastar olan ıtnâb, ıstılâhta "*maksadı insanların alışageldiği lafızdan daha fazlasıyla ifâde etmektir*."[348] Ru'be, üç beş şatırdan oluşan recezi onlarca hatta yüzlerce şatırdan oluşan urcûze formatına dönüştürmedeki maharetini, şatırlarda kullandığı lafızlarla ıtnâb üslubunu açıkça ortaya koymuştur. Dört kelime ile anlatmak istediği asıl meramını, bu dört kelimeyi şatır başlarına koyup devamında teşbîh, sıfat, mef'ûlün bih sarîh, gayr-ı sarîh, hâl cümlesi ve cümle-i itirâziyelerle süsleyerek dört şatra ustaca yaymıştır. Aşağıdaki şatırlarda ilk kelimeleriyle kısaca لِرِزِّهِ وَهْسٌ يَعْتَزُّ بِالزَّجْرِ "*Onun kükreyişinin sakındırarak galip gelen bir sesi(tınısı) var*" demek yerine bu dört kelimeden oluşan cümleyi aşağıdaki gibi dört şatra yaymıştır:

لِـرِزِّهِ مِـنْ جُـرْءَةٍ الـــتَّوَحُّدِ
وَهْسٌ كَإِجْلابِ الْجُبَيْل الْأَصْـلَدِ
يَعْتَزُّ أَقْرَانَ الْأُسُـــود الْأُسَّـــدِ
بِالزَّجْرِ قَبْل الْأَخْـذِ وَالـتَّـهَـدُّدِ[349]

Tek başına, cesurca, onun kükreyişinde
Yanardağın uğultusu gibi bir ses var
Akranı olan saldırgan arslanları yener
Saldırıya geçmeden, tehdit ederek, korkutarak

Yine aşağıdaki şatırlarda Ru'be'nin kısaca anlatmak istediği إِنَّ الَّذي نَجَّى مُوسَى وَصَاحِبَ الْحُوتِ نَجَّى "Musa(a.s)'yı ve sahibü'l-hût'u (Yûnus a.s.) kurtaran (beni) kurtardı." cümlesidir. Ancak meramını süsleyerek dört şatra yaymıştır.

إِنَّ الَّذي نَجَّـــــــى وَمَا بُدِيتُ
نَجَّـــــــى وَكُلُّ أَجَلٍ مَوقُوتُ

---

348 et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meʿânî*, 224; Emîl Bedî' Ya'kûb, *Mevsûʿatü ʿulûmi'l-luğati'l-ʿArabiyye* 2:284.

349 Ru'be, *Dîvân*, 49.

مُوسَى وَمُوسَى فَوْقَهُ التَّابُوتُ
وَصَاحِبَ الْحُوتِ وَأَيْنَ الْحُوتُ[350]

Bana bir zarar gelmeden kurtaran
Kurtardı, -her ecelin bir vakti vardır-
Musa'yı, -Musa tabutun içindeyken-
Balinanın sahibini, ve balina nerede?

4.2. Ru'be b. el-'Accâc'ın Şiirlerinde Edebî Sanatlar

4.2.1. Teşbîh

Lugatta şebeh (شَبَهٌ) kelimesi "*bakırın üzerine konulduğunda onu sarartan bir ilaç*" anlamındadır. Bu ismin verilmesinin sebebi ise bu ilacın, bakırı altına benzetmesidir. Yine lugatta, şebeh (شَبَهٌ), şibh (شِبْهٌ) ve şebîh (شَبِيهٌ) kelimeleri, "*benzer*" anlamında kullanılmaktadır.[351] Teşbîh (تَشْبِيهٌ) kelimesi ise şebeh (شَبَهٌ) kelimesinin tef'îl bâbından mastarıdır,[352] "*örnekleme, benzetme*" anlamındadır.[353] Söze belâğî açıdan güzellik katan ve bu güzellik sayesinde kapalı kalan bazı manaları daha açık hâle getiren edebî sanattır.[354]

Istılâhta ise el-Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh* adlı eserinde teşbîhi "*Bir şeyin başka bir şeye bir anlamda ortaklığını göstermektir.*" diye tanımlarken[355] el-Hâşimî, *Cevâhirul-Belâğa* adlı eserinde "*İki veya daha fazla şeyi benzetme yoluyla birbirine bağlamaktır*." şeklinde tanımlamıştır .[356]

Teşbîhte, bir şey bütün yönleriyle ne kendisine ne de başkasına benzetilebilir. Çünkü iki şey birbirine bütün yönleriyle benzerse

---

350 Ru'be, *Dîvân*, 26.
351 el-Halîl, *Kitâbu'l-ʿAyn*, 2:304.
352 İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 13:503-505.
353 el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, 1:236.
354 el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 272.
355 el-Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 155.
356 el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 272.

aralarında bir farklılık olmaz ve ikisi her yönden birleşerek tek şey olur. Teşbîh, iki şey arasında olur ve bunların arasında her ikisini de kapsayan birtakım anlamlarda ortaklık, bazı yönlerden ise birinde veya her ikisinde de farklılık bulunmalıdır. Teşbîhin en güzeli, birbirinin aynısı denecek kadar ortak nitelikleri farklılıklarından daha çok olan iki şey arasındaki benzetmedir.[357]

Teşbîhin unsurları müşebbeh (benzetilen), müşebbehün bih (kendisine benzetilen), edât-ı teşbîh (teşbîh edatı) ve vech-i-şebeh (benzeme yönü)'tir. Burada geçen müşebbeh ve müşebbehün bih teşbîhin mutlaka olması gereken taraflarıdır.

Teşbîhin kısımları birtakım durumlara göre şöyledir: Müşebbeh ve müşebbehün bihin zikredilmesine veya zikredilmemesine göre teşbîh; *teşbîh-i melfûf, teşbîh-i mefrûk, teşbîh-i tesviye, teşbîh-i cem'*, *teşbîh-i belîğ*, *teşbîh-i maklûb* ve *teşbîh-i zımnî* olmak üzere yedi kısma ayrılır. Vech-i-şebehe göre ise teşbîh; *teşbîh-i mufassal*, *teşbîh-i mücmel*, *teşbîh-i temsîlî* ve *teşbîh-i gayri temsilî* olmak üzere dört kısma ayrılır. Teşbîh edatının zikri bakımından ise *teşbîh-i mürsel* ve *teşbîh-i müekked* olmak üzere iki kısma ayrılır.[358]

Ru'be, recezlerinde konuları işlerken teşbîh sanatına sıklıkla başvurmuş ve teşbînin birçok türünü kullanmıştır. Örneğin aşağıda gökyüzünün toza büründüğü bir beldeyi tasvîr ettiği şatırlarda *teşbîh-i maklûb* vardır.

وَبَـلَـدٍ عَـامِـيَـةٍ أَعْـمَـاؤُهُ
كَأَنَّ لَوْنَ أَرْضِهِ سَمَاؤُهُ[359]

Ucu bucağı görünmeyen nice belde vardır

Sanki arzının rengi semâsı gibidir

İkinci şatırda teşbîhin olduğu cümle aslında, كَأَنَّ لَوْنَ سَمَائِهِ **لَوْنُ** أَرْضِهِ (*Onun gökyüzünün rengi, yeryüzünün rengi gibidir*) şeklinde olmalıydı.

---

357 el-Kazvînî, Telhîsu'l-Miftâh, 155-177; et-Teftâzânî, Muhtasaru'l-meʿânî, 250-290

358 el-Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 155-177; et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meʿânî*, 250-290.

359 Ru'be, *Dîvân*, 3.

Yani gökyüzünün aşırı toz ve topraktan oluşan rengi yeryüzünün rengine benzetilmeliydi, fakat cümlede سَمَائِهِ kelimesinden önceki لَوْن kelimesi hazfedilmiş ve teşbîhte müşebbeh ile müşebbehün bih yer değiştirmiştir. Böylece Ru'be, hem şatırlar arası kâfiyeye uyumu sağlama hem de mübâlağa/abartı kasdıyla yapmıştır.[360]

Ru'be, hikmet barındıran aşağıdaki şatırların ikincisinde *teşbîh-i müekked*e yer vermiştir:

وَالْهَجْرُ قَطَّاعٌ حِبَـالَ الْوَصْلِ
وَالشَّيْبُ دَاءٌ مَالَهُ مِنْ غَسْلِ[361]

Ayrılık vuslat iplerini koparır

Yaşlılık ise kurtuluşu olmayan bir hastalıktır

Yukarıdaki şatırda الشَّيْبُ (*yaşlılık*) *müşebbeh*, دَاءٌ (*hastalık*) müşebbehün bih iken مَالَهُ مِنْ غَسْلِ (*ilacı olmayan*) vech-i-şebehtir. Teşbîh edatı olmadığı için de *teşbîh-i müekked*dir.

Ru'be'nin Harb b. el-Hakem'i methettiği urcûzesinde geçen aşağıdaki şatırlarda *teşbîh-i belîğ* yaptığı görülmektedir.

أَنْتَ إِذَا مَا عَضَّ بِالنَّاسِ الْعَدَمْ
أَنْتَ رَبِـيـعُ الْأَقْـرَبِينَ وَالْعَمَمْ[362]

Sen ki yokluk insanları ısırdığında

Yakınlarının ve diğer insanların baharısın

İkinci şatırda geçen أَنْتَ (*sen*) müşebbeh, رَبِيعُ (*bahar*) ise müşebbehün bihtir. Teşbîh edatı ve vech-i şebeh zikredilmemiştir. Dolayısıyla burada *teşbîh-i belîğ* vardır. Aynı urcûzede geçen aşağıdaki şatır da böyledir.

---

360 Ebü'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillah el-Ezherî, *Şerhu't-tasrîh ʿale't-Tavzîh*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûni's-Sûd, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2000), 2:619.

361 Ru'be, *Dîvân*, 128.

362 Ru'be, *Dîvân*, 135.

وَأَنْتَ بَحْرٌ مَدَّهُ بَحْرٌ قِدَمْ[363]

Sen büyük bir denizin uzattığı denizsin

Burada geçen أَنْتَ (*sen*) müşebbeh, بَحْرٌ (*deniz*) ise müşebbehün bihtir. Teşbîh edatı ve vech-i şebeh zikredilmediğinden *teşbîh-i beliğ* karşımıza çıkmaktadır.

Aşağıdaki şatırlarda ise bir şeyi birden fazla şeye benzettiği için *teşbîh-i cem'*, vech-i şebehin açık olmaması yönüyle de *teşbîh-i temsîlî* vardır. Zira dünyayı önce elbet dağılacak olan bir sise, sonra da vakti gelen hasadı toplamaya benzetmektedir. Aynı zamanda teşbîh مَثَلُ kelimesi ile başlamış ve vech-i şebeh açık değildir:

وَمَثَلُ الدُّنْيَا لِمَنْ تَرَوَّعَا
ضَبَابَةٌ لَا بُدَّ أَنْ تَقَشَّعَا
أَوْ حَصْدُ حَصْدٍ بَعْدَ زَرْعٍ أَزْرَعَا[364]

Korkan kimse için bu dünyanın misali

Elbet dağılacak olan bir sistir

Ya da ekildikten sonra vakti gelen hasadı toplamaktır

Aşağıdaki şatırlarda da teşbîh-i temsîlîye örnek vardır. Bir durumun başka bir duruma benzetilmesi dolayısıyla vech-i şebeh açık değildir. Nitekim hataya düşmekten takvâ ilacına sarılması hâlini, tıpkı hacdaki bir ihramlının eyda' kuşundan sakınmasına benzetmiştir:

وَإِنْ تَخَالَجْنَا الْعُيُونَ الظُّلَّعَا
أَتَيْتُ مِنْ ذَاكَ الْعِفَافَ الْأَوْرَعَا
كَمَا اتَّقَى مُحْرِمُ حَجٍّ أَيْدَعَا[365]

Hareket ettirsek de bir tarafa meyilli gözleri

Ben bu durumdan takva ilacına sarılırım

Hacdaki bir ihramlının eyda'dan sakındığı gibi

---

363 Ru'be, *Dîvân*, 136; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 3:933.
364 Ru'be, *Dîvân*, 88.
365 Ru'be, *Dîvân*, 88.

Ru’be aşağıdaki şatırlarında yine teşbîh-i cem‘ ile birlikte teşbîh-i gayr-ı temsîlîye de yer vermiştir:

كَأَنَّهُ كَوْكَبُ غَيْمٍ أَطْلَعَا
أَوْ لَمْعُ بَرْقٍ أَوْ سِرَاجٌ أَشْمَعَا
أَعْيَنُ فَرَّادٌ إِذَا تَقَمَّعَا
بِرَمْلِ يَرْنَا أَوْ بِرَمْلِ بَوْزَعَا[366]

Sanki o, beliren bir yağmur bulutu kümesidir

Yıldırım parıltısı veya ışıldayan bir kandildir

Göz alıcı eşsiz bir mücevherdir saklandığında

Yernâ veya Bevza’ın kumsalında

Burada Ru’be, memdûhunu birden fazla olguya benzetmiştir. Cömertliğini yağmur bulutu kümesine, güzelliğini yıldırım parıltısı ve ışıldayan bir lambaya, değerini ise eşsiz bir mücevhere benzetmektedir. Teşbîh-i temsîlînin olmaması sebebiyle *teşbîh-i gayr-ı temsîlî* mevcuttur.

إِذَا عَلَوْنَا شَرَفًا تَضَعْضَعَا
لَنَا وَلَا يَدْفَعُ قَوْمٌ مَدْفَعَا
مِثْلُ الْجِبَالِ الشُّهْبِ لَا بَل أَبْشَعَا
نَمْلأُ مِنْ عَرْضِ الْبِلَادِ الْأَوْسَعَا[367]

Etrafı gören yüksek yere çıktığımızda boyun eğer bize

Hiçbir kabile engel olamaz bize

Biz öyle basit değil ulu dağlar misâli

Doldururuz ülkelerin en genişini

Yukarıdaki şatırlarda teşbîh unsurları incelendiğinde; teşbîh edatı olan مِثْلُ (gibi) kelimesi kullanıldığı için *teşbîh-i mürsel* vardır.

366 Ru’be, *Dîvân*, 91.
367 Ru’be, *Dîvân*, 92.

4.2.2. Mecâz

Mecâz, lugatta "*izinli olmak, mümkün olmak, bir yeri yürüyerek geçmek*" anlamlarında جَازَ fiilinin mimli masdarı olabileceği gibi "*yol, gelip geçilen yer*" anlamlarında ism-i mekân da olur.[368] Istılâhta ise "*hakîkî anlamın kastedilmesine engel bir karine olması şartıyla ve bir alâka sebebiyle sözlükte koyulduğu anlamın dışında kullanılan lafızdır.*"[369]

Mecâzın varlığından söz edebilmek için, kelime (mecâz olarak kullanılan), hakîkî anlam, mecâzî anlam, alâka (münasebet/ittisâl/ilinti) ve karine-i mâni'a (gerçek mananın kastedilmesine engel olan ipucu) olmak üzere beş temel unsurun olması gerekir.[370]

Genel olarak kaynaklara bakıldığında, belâgat âlimlerinin mecâzı farklı kısımlara ayırdıkları görülmektedir. Temelde mecâz, mecâz-ı aklî ve mecâz-ı lugavî olmak üzere iki kısma ayrılır.

4.2.2.1. Mecâz-ı Aklî

Mecâz-ı aklî, "*bir fiili veya fiilimsiyi kendi fâiline isnâd edilmesine engel bir karine olması şartıyla ve bir alâka sebebiyle, sözü söyleyen kimsenin inancındaki gerçek fâilinden başkasına isnâd etmek*" diye tanımlanabilir. Mecâz-ı aklîye *isnâdî mecâz, mecâzî isnâd* vb. isimler de verilir. Aklî mecâzda zamâniyyet (fiili ya da fiilimsiyi zamana isnâd etmek), mekâniyyet (mekâna isnâd etmek)**,** sebebiyyet (sebebe isnâd etmek), fâiliyyet (meçhul fiili veya ism-i mef'ûlü fâile isnâd etmek), mef'ûliyyet (ma'lûm fiili veya ism-i fâili mef'ûle isnâd etmek), âliyyet (fiili letine isnâd etmek), cinsiyyet (ferdin yaptığı fiili cinse, kavme isnâd etmek), masdariyyet (fiili fâiline değil masdarına

---

368 el-Halîl, *Kitâbü'l-ʿAyn*, 1:272; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 15:75.

369 Ebû Yaʿḳûb Yûsuf b. Ebî Bekir es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿulûm* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1987), 359; Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Hafâcî, *Sirru'l-fesâha* thk. İbrâhîm Şemsüddîn (Beyrut: Kitâb-nâşirûn, 2010), 11; Ebû Bekir Abdülkâhir b. Abdirrahmân el-Cürcânî, *Esrâru'l-belâğa fî İlmi'l-beyân* (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-ʿArabî, 2005), 266; el-Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 178-179.

370 el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 318-319.

isnâd etmek), mücâveret (fiili gerçek fâiline değil onun yakınına isnâd etmek) gibi alâkalar bulunur.[371]

Ru'be'nin urcûzelerinde mecâz-ı aklî sanatı ile alâkalı birçok örnekle karşılaşmak mümkündür. Ancak burada birkaç örnekle yetinilmiştir. el-Hâris b. Süleym'i övdüğü aşağıdaki şatırlar buna örnek teşkil edebilir:

حَارِثُ قَدْ فَرَّجْتَ عَنِّي غَمِّي
فَنَـامَ لَيْلِي وَتَجَلَّى هَمِّي[372]

Ey Hâris! Benim hüznümü giderdin

Gecem uyudu, kederim dağıldı

İkinci şatırda "*gecem uyudu*" cümlesinde *mecâz-ı aklî* vardır. Alâkası ise zarfiyyettir. Zira burada insana isnâd edilmesi gereken uyuma fiili hakîkî failinden başkasına yani geceye isnâd edilmiştir. Gerçekte gece uyumaz, gecenin içinde insan uyur.

Ru'be'nin Harb b. el-Hakem'i övdüğü urcûzesinde geçen şatırlar da mecâz-ı aklîye örnektir:

مَدَّ لَكَ الْمُنْذِرُ فِـسي الْمَجْدِ الأَشَمْ
مَجْدًا نَمَى مِنْ عَهْدِ عَادٍ وَإِرَمْ[373]

el-Münzir sana verdi konuk üzerine konuk ağırlama şerefini

'Âd ve İrem zamanından beri büyüyen bir şerefi

Gerçekte şerefi veren el-Münzir değil Allah'tır. Dolayısıyla alâkası *fâiliyyet* olan *mecâz-ı aklî* vardır.

Ru'be'nin, kendisini anlattığı bir urcûzesinde geçen aşağıdaki şatır da mecâz-ı aklîye dâir diğer bir örnektir:

فَآلَ أَوْلِي وَاسْتَقَامَ سَمْتِي[374]

---

371 İsmail Durmuş, "Mecaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28:217-222; Bulut, *Belâgat Meânî - Beyân -Bedî'*, 222.

372 Ru'be, *Dîvân*, 142.

373 Ru'be, *Dîvân*, 135; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 3:930-931.

374 Ru'be, *Dîvân*, 25.

"*Artık dönmem döndü ve yolum dosdoğru oldu.*"

Râciz, hatalarından tamamen döndüğünü vurgulamak için abartı kastıyla "*dönmesinin döndüğünü*" ifâde etmektedir. Gerçekte dönen, râcizin kendisidir, onun dönmesi değildir. Dönmek diye çevirilen أَوْل kelimesi mastardır. Fiil kendi mastarına isnâd edilmiştir. Dolayısıyla burada alâkası *mastariyyet* olan *mecâz-ı aklî* vardır.

Yine mecâz-ı aklîye misal verilebilecek aşağıdaki şatırlarında Ru'be'nin dilinden şunlar dökülmüştür:

يُدْرِكْنَ بِالْكَرِّ الصَّحِيحَ الْآمِلَا
مَكْفِيَّ أَعْمَالِ الْفَتَى أَوْ عَامِلَا[375]

Tekrarla umulan doğruyu idrak ediyor

Gencin yeterli işlerini veya çalışanı

Burada ism-i fâil olan الآمِلَا kelimesi ism-i mef'ul olan المَـأْمُول kelimesi yerinde kullanılmıştır, zira doğru, ummaz umulur. Umma eyleminin doğruya isnâdı mecâzîdir. Dolayısıyla alâkası *mef'ûliyet* olan *mecâz-ı aklî* vadır.

فَالْجِدُّ أَغْشَانِي الَّذِي غَشِيتُ
أَرْمِي بِأَيْدِي الْعِيسِ إِذْ هَوِيتُ[376]

Beni çevreyelen şans, sarıp sarmaladı

Deveye binip gidiyordum

Burada şans kişiyi sarıp sarmaladı demek onu kurtardı manasında kullanılmıştır. Ancak şans kişiyi kurtarmaz hakîkî manada kurtarıcı Allah'tır. Dolayısıyla burada *mecâz-ı aklî* vardır. Gerçekte kişiyi kurtaran şans değil yüce Allah'tır.

قُلْتُ وَأَقْوَالِي يَسُؤْنَ الْكُشَّحَا
لَهَا إِذَا حَاوَلْتُ نَحْوًا مُنْتَحَا
تَطْرُدُ مِنْهَا سَائِرَاتٍ جُنَّحَا[377]

---

375 Ru'be, *Dîvân*, 123.
376 Ru'be, *Dîvân*, 25.
377 Ru'be, *Dîvân*, 33-34; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 4:961-962.

Söyledim ve sözlerim düşmanı yerer
Bir şeye yönelmek istediğimde onların maksudu var
Günah olan sâir şeyleri kendisinden kovar

Birinci şatırda şâir, "*sözlerim düşmanı yerer*" demektedir. Ancak düşmanı yeren sözün kendisi değil şâirdir ve şâir düşmanı sözleri sebebiyle yerer. Fiilin faile isnâdı alâkası sebebiyet olan mecâz-ı aklîdir.

Abdülmelik b. Kays ez-Zi'bî'yi methettiği urcûzesinde ise şöyle söylemiştir:

يَا أَيُّهَا الرَّائِدُ ذُو التَّلَمُّسِ
أَهْدِ إِلَى الذِّئْبِيِّ غَيْرِ الْمُبْلِسِ
مَدْحَكَ يَكْشِفْ عَنْكَ بُؤْسَ الْأَبْؤُسِ
كَالْغَيْثِ فِي جَوْنِ الْقُدامَى مُلْبِسِ
أَنْوَاءَهُ بِالطَّلْقِ لَا بِالْأَنْحُسِ[378]

Ey iz süren öncü

Ümidini kesmeyen ez-Zi'bî'ye hediyeni ver

Bütün kederlerini kaldıran övgünü

Eskilerin yemyeşil otundaki yağmur gibi, giydiren

Yüklerini (damlalarını), cömertçe, uğursuzlukla değil

Üçüncü şatırdaki مَدْحَكَ يَكْشِفُ "*kaldıran övgünü*" ifâdesindeki medih kelimesi kurtarıcıya benzetilmektedir. Şâirin başkasını övmesi, kendisinin sıkıntılarını gidermez. Ancak memduhundan onu methi karşılığında almış olduğu hediye/para şâirin sıkıntılarını giderir. Dolayısıyla hakîkî manada sıkıntıyı gideren şey medih değil de hediye/para olduğu için burada alâkası *sebebiyet* olan *mecâz-ı aklî* vardır. Zira övgü memduhundan gelecek paraya, para da ihtiyaçtan kaynaklanan sıkıntının giderilmesine sebeptir.

4.2.2.2. Mecâz-ı Lugavî

Mecâz-ı lugavî, "*bir kelimenin veya cümlenin bir alâka dolayısıyla lugat anlamından alınarak başka bir manaya*

---

[378] Ru'be, *Dîvân*, 73.

nakledilmesine" denir. Bu mecâz türü de iki kısma ayrılır. Birincisi alâkası sadece müşâbehet (benzeme) olan mecâza *istiâre*, ikincisi ise alâkası müşabehet dışında başka bir şey olan mecâza *mecâz-ı mürsel* adı verilir.[379]

İstiâre konusu ayrı başlık altında daha sonra ele alınacaktır.

Mecâz-ı mürseldeki alâkalardan bazıları cüz'iyyet, külliyyet, sebebiyyet, müsebbebiyyet, geçmişi dikkate alma, geleceği dikkate alma, mahalliyyet, hâlliyyet, âliyyet ve umûm-husûstur.

Ru'be'nin *Dîvân*'ına bakıldığında mecâz-ı mürsel sanatını sıkça kullandığı görülür. Bununla birlikte onlardan bir kısmı burada ele alınmıştır.

ثَبَّتَّ نَعْلِي وَرَفَعْتَ كَعْبِي[380]

Ayakkabımı/papucumu sabit kıldın ve topuğumu (şânımı) yükselttin/yücelttin

ثَبَّتَّ نَعْلِي (*Ayakkabımı/papucumu sabit kıldın*) cümlesinde râciz mecâz-ı mürsel sanatını kullanmıştır. Ayağı yere çıplak temas etmekten koruyacak nesne yani ayakkabı/papuç demek olan نَعْلٌ kelimesi söylenmiş ancak ayakkabı değil içindeki ayak kastedilmiştir. Alâkası *mahalliyyet* olan *mecâz-ı mürsel* vardır.

قُودٌ ثَمَانٍ مِثْلُ أَمْرَاسِ الْأَبَقْ
فِيهَا خُطُوطٌ مِنْ سَوَادٍ وَبَلَقْ
كَأَنَّهَا فِي الْجِلْدِ تَوْلِيعُ الْبَهَقْ
يُحْسَبْنَ شَامًا أَوْ رِقَاعًا مِنْ بِنَقْ
فَوْقَ الْكُلَى مِنْ دائِراتِ المُنْتَطَق[381]

Kendir ipi gibi sekiz uzun boylu yaban eşeği

Onların var ala bula çizgileri

Sanki o çizgiler deride alaca hastalığının izleri

---

379 el-Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 179; et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meʿânî*, 296-297.
380 Ru'be, *Dîvân*, 19.
381 Ru'be, *Dîvân*, 104-105.

Sanırsın onlar ben veya muska parçaları

Böbreklerin üzerinde çevrelenmiş dâireler hâlinde

Râciz hakîkî mana olan böbrekleri zikretmiş mecâzî anlam olan deriyi kastetmiştir. Zira dışarıdan bakıldığında deri ve üzerindeki çizgiler görülür, böbreklerin ve üzerindeki çizginin görülmesi muhaldir. Hakikî anlam mücâveret alâkası dolayısıyla mecâzî manada kullanılmıştır. Burada alâkası *mücâveret* olan *mecâz-ı mürsel* vardır.

Şâirimizin/râcizimizin üstün kabiliyetini ortaya koyan çok güzel bir örnek:

قَدْ عَلِمَ الْمَوْقِدُ نَارَ الْحَرْبِ
أَنَّكَ وَثَّابٌ مَخُوفُ الْوَثْبِ[382]

Ocak kesinlikle bildi harp ateşini

Senin sıçramasından korkulan bir sıçrayıcı olduğunu

Birinci şatırdaki الْمَوْقِدُ (*ocak*) ateş yakılan yerin adı olmakla birlikte burada "*savaş meydanı*" anlamında kullanılmıştır, ancak bilmek, insana özgü bir durum olup savaş meydanının bilmesi söz konusu olamaz. Bilen savaş meydanı değil savaş meydanını dolduran savaşçılardır. Dolayısıyla burada alâkası *mahalliyyet* olan *mecâz-ı mürsel* vardır. Burada aynı zamanda عَلِمَ fiilinin مَوْقِد kelimesine isnâdı mekâniyyet alâkası ile mecâz-ı aklîdir.

تَعْتَزُّ أَعْنَاقَ الرِّقَابِ الرُّقْبِ
مِنَ الْقُرُومِ وَالْأُسُودِ الْغُلْبِ
بِمِقْصَلِ النَّابِ حَدِيدِ الْخَلْبِ[383]

Onurlandırırsın itaatkâr kölelerin boyunlarını

Damızlık atlardan ve galip gelen aslanlardan

Keskin azı dişiyle, demir pençesiyle

Ru'be burada kölelerin boyunlarının onurlandırıldığını söylemiştir, ancak cüz olan boyunlarını değil kölelerin kendilerinin

---

382 Ru'be, *Dîvân*, 18.

383 Ru'be, *Dîvân*, 18.

onurlandırıldığını kastetmiştir. Dolayısıyla burada alâkası *cüziyyet* olan *mecâz-ı mürsel* vardır.

4.2.3. İstiâre

Sözlük anlamı "*bir şeyi ödünç olarak istemek*" olan istiâre, mecâz-ı lugavînin kısımlarındandır. İstiâre, bir belâğat terimi olarak "*bir lafzın kullanıldığı anlam ile hakikî anlamı arasındaki benzerlikten dolayı hakîkî anlamının dışında kullanılmasıdır.*"[384] Ne var ki istiâre'de lafzın hakîkî anlamını kastetmeye engel bir karînenin[385] olması gerekir. İstiâre, teşbîhin iki temel unsuru olan müşebbeh ve müşebbehün bihten birinin hazfedilmesi şeklinde de tanımlanmıştır. İstiâre'de teşbîhi abartma vardır. Bu abartı yerinde kullanıldığında hakîkî manadan daha beliğ bir ifâde olur. Yapılan tanımlar incelendiğinde istiârede hem mecâzın hem de teşbîhin varlığı dikkat çekmektedir. İstiârenin temel unsurları *müste'âr* (hakîkî manasının dışında kullanılan lafız), *müste'ârun leh* (müşebbeh), *müste'ârun minh* (müşebbehün bih), *cihet-i câmi'a* (benzetme yönü) ve *karîne-i mânia* (lafzın hakîkî manasını kastetmeye mâni olan durum)dır. İstiâre kendi içinde teşbîhin kısımlarının kullanılmasına göre *tasrîhiyye* (açık), *mekniyye* (kapalı) ve kendisinde kullanılan kelimenin türüne göre *istiâre-i temsîliyye* ve *istiâre-i tebe'iyye* gibi kısımlara ayrılır. İstiâre-i tasrîhiyye, müşebbehün bih zikredilerek yapılan istiâredir. İstiâre-i mekniyye, sadece müşebbehin söylendiği, müşebbehün bihin olmadığı ancak onu hatırlatan bir özelliğinin zikredildiği istiâredir. Benzetmede kullanılan lafız câmid (türememiş) ise *istiâre-i temsîliyye* veya *asliyye*, müştak (türemiş) ise *istiâre-i tebe'iyye*dir.

Yukarıda ifâde edilen tanımlardan da anlaşıldığı gibi istiârede mecâz ve teşbîh bir arada bulunur, ancak istiâredeki teşbîhte vech-i şebeh (benzerlik yönü) ve teşbîh edatı zikredilmediği gibi teşbîhin iki temel unsuru olan müşebbeh ve müebbehün bihten yalnızca biri bulunur diğeri hazfedilir. Dolayısıyla taraflarından biri hazfedilmiş teşbîh-i

---

384 Abdurrahmân Hasan Habenneke el-Meydânî, el-Belâğatü'l-'Arabiyye üsüsühâ ve 'ulûmühâ ve fünûnühâ (Dımaşk-Beyrut: Dâru'l-kalem-ed-Dâru'ş-Şâmiyye, 1996), 2:224

385 "Sözlükte '*bir şeyin yanında ve yakınında olmak, ona eşlik etmek, onunla bir arada bulunmak*' anlamındaki karn kökünden türeyen karîne, '*bu birliktelik sebebiyle bir başka şeye delâlet eden durum, maksada işaret eden ipucu, alâmet, emâre*' mânasına gelir." Davut Yaylalı, "Karîne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24:492.

belîğ şeklinde de tarif edilebilir. Mesela "*Harpte savaşan bir aslan gördüm.*" cümlesi aslında "*Savaşta aslan gibi cesur bir adam gördüm.*" demektir. Abdulkâhir el-Cürcânî'nin ifâdesiyle istiâre, "*Basit bir lafızla birçok manayı sana sunar. Bir dalışta birçok inci çıkarır, bir daldan çeşit çeşit meyveler devşirirsin. İstiâre sanatının kullanıldığı söz son derece beliğ bir kelamdır. Bir lafzın hakîkî anlamda kullanılması istiâreli kullanımdaki mananın güzelliğini vermez, çünkü istiârede eşsiz bir sanat; anlam yönünden gayet geniş, insanın hem aklına hem de gönlüne hitap eden büyüleyici bir güzellik ve canlılık vardır.*"[386]

Ru'be, recezlerinde istiâre sanatını çok kullanmıştır. Mesleme b. Abdilmelik'i methettiği urcûzesinde şu ifâdelere yer vermiştir:

لَمَّا عَلَا كَعْبُكَ لِي عَلِيتُ
وَقْعُكَ دَاوَانِي وَقَدْ جَوِيتُ
مِنْ دَاءِ نَفْسِي بَعْدَ مَا طَنِيتُ[387]

Topukların benim için yükselince ben de yükseldim

Senin gelişin beni tedavi etti ben hastalanmışken

Ciğerlerim kaburga kemiğime yapıştıktan sonra içimdeki dertten

Gelme eylemi, insanın hastalığına deva olmaz, deva olan şey ilaçtır. Şâir, memdûhunun gelişini ilaca benzetmiştir. Gelmek anlamındaki وَقْعٌ kelimesi mastardır. Mastar ise mana (soyut) isimdir, dolayısıyla burada *istiâre-i asliyye* vardır.

Ru'be'nin aşağıdaki şatrında kullandığı istiâre sanatı incelendiğinde:

أَرْكَبُ مَا دُونَ الْفُجُورِ الْبَحْتِ[388]

Halis günahların aşağısındakilere biniyorum

Burada أَرْكَبُ (*biniyorum*) fiili, أعْمَلُ (*işliyorum*) anlamında kullanılmıştır. Ru'be, günah işlemeyi ata binmeye benzetmiştir. Zira ata

386 el-Cürcânî, *Esrâru'l-belâğa*, 39-42; Bulut, *Belâgat Meânî - Beyân -Bedî'*, 236.
387 Ru'be, *Dîvân*, 25; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 2:507-508.
388 Ru'be, *Dîvân*, 23.

binmek cesaret gerektirdiği gibi günah işlemek de cüret ister. أَعْمَلُ (*işliyorum*) fiilinin yerine أَرْكَبُ (*biniyorum*) filinin kullanılmasında *istiâre-i tebe'iyye* vardır.

نَسْقِي الْعِدَى غَيْظًا طَوِيلَ الْجَأْزِ
يَلْقَى مُعَادِيهِمْ عَذَابَ الشَّرْزِ[389]

Biz düşmanlara uzun süre etkisinde kalacakları bir öfkeyi içiririz

Onlara (Temîm kabilesi) saldıranlar çetin bir azapla karşılaşır

Râcizin burada düşmanlarına öfke içirmekten maksadının, onları öfkeden deliye döndürmek olduğu anlaşılmaktadır. نَزِيدُ (*artırırız*) fiilinin yerine نَسْقِي (*içiririz*) fiili kullanılmıştır, dolayısıyla burada *istiâre-i tebe'iyye* vardır.

حَارِثُ قَدْ عَالَجْتَ إِحْدَى الصُّمِّ
مِنْ سَنَةٍ تَرْتَمُّ كُلَّ رِمِّ[390]

Ey Haris! Bir sağırı tedavi ettin

Bütün otları yiyip bitiren seneden

Bütün otları yiyip bitiren seneden maksat kıtlığın yaşandığı senedir. Burada kıtlığın yaşandığı sene herşeyi yiyip bitiren bir mahluka benzetilmektedir. Müşebbeh sene, müşebbehün bih ise mahluktur. Müşebbeh zikredilmiş, müşebbehün bih ise hazfedilmiştir. Dolayısıyla *istiâre-i mekniyye* vardır.

حَالَفَ أَظْآرًا بِهَا مُوَاثِلَا
كَأُمَّهَاتِ الرَّأْمِ أَوْ خَلَائِلَا
وَاسْتَبْدَلَتْ مِنْ أَهْلِهَا بَدَائِلَا
عِينًا وَأَرْآمًا بِهَا مَطَافِلَا[391]

---

389 Ru'be, *Dîvân*, 64.
390 Ru'be, *Dîvân*, 142.
391 Ru'be, *Dîvân*, 121; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 3:811.

Orada dikilip kalan sütannelere yardım etti

Başkaları tarafından beslenen çocukların anneleri ya da diğer eşler gibi

O evler kendi ailesinden başkalarını onun yerine verdi

İneklere ve ceylanlara, onların içinde yavrulu olanları da var

Burada أَظْآرًا kelimesi "*başkasının yavrusunu emzirmek*" anlamındaki ظِئْرٌ kelimesinin çoğuludur. Başkasının yavrusunu koruyan ve emzirerek besleyen deveye النَّاقَةُ الظَّؤُورُ denir. Asıl sahiplerinin terk ettiği ve harâbesinde başkalarının barındığı evleri, şâir, başka develerin yavrularını emziren develere benzetmiştir. Dolayısıyla أَظْآرًا kelimesi vaz edildiği anlamın dışında kullanılmıştır. Müşebbehün bih olan أَظْآرًا (*sütanneler*) zikredilip olup müşebbeh olan بيوت (*evler*) hazfedilmiştir. O nedenle *istiâre-i musarraha-i asliyye* yapılmıştır.

وَالْمَرْءُ مَرْقُوبٌ بِكُلِّ مَرْصَدِ
يَرُوحُ فِي حَبْلِ الْبِلَا وَيَغْتَدِي[392]

Kişi her an ve her yerde gözetlenir

Sabah akşam imtihan ipinde gidip gelir

حَبْلِ البِلَا (*imtihan ipi*)nden maksat, insanın içinde yaşam sürdüğü الزَمَن (*zaman dilimi*)'dir yani ömrüdür. İnsanın dünyaya geliş sebebi/yaratılış gayesi olan imtihan, ömrü boyunca git geller arasında gerçekleşir ve son bulur. Zaman, imtihan ipine benzetilmiştir. Dolayısıyla *istiâre-i asliyye* vardır.

فَاجْبُرْ جَنَاحِي يَسْتَقِمْ لِي صُلْبِي[393]

Kanadımı sar neslim dosdoğru olsun

---

392 Ru'be, *Dîvân*, 50.
393 Ru'be, *Dîvân*, 19.

Râciz, istiâre-i musarraha sanatını kullanmıştır, zira burada müşebbeh olan ihtiyaçların giderilmesi zikredilmeyip müşebbehün bih olan kanadın sarılması zikredilmiştir.

وَمَنْ جَرَى مَجْرَاهُ لَمْ يُدَنَّسْ[394]

Her kim onun yürüdüğü yolda yürürse kirlenmez

Onun yürüdüğü yolda yürümek sözünden maksat, onun yaşantısını örnek almaktır. Yine aynı şatırda, لَمْ يُدَنَّسْ (*kirlenmez*) kelimesi ile لَمْ يُذْنِبْ (*günah işlemez*) manası kastedilmiştir, çünkü gerçekte kirlenmek fiili gözle görülür bir şey olmasına rağmen burada soyut anlam yani kalbin kirlenmesi anlamını taşımaktadır. Somut bir kavram mecâzen soyut anlamda kullanılmıştır. Sonuç itibârıyla *istiâre-i tebe'iyye* vardır.

لَأَنْسِجَنَّ مِدَحًا وَمِدَحَا
كَرِيمَةً تَأْتِي امْرَأً مُمَدَّحَا
قَوْلًا إِذَا سَرَّحْتُهُ تَسَرَّحَا
كَالْعَصْبِ ذِي التَّرْقِيمِ أَوْ مُوَشَّجَا
سَهْلًا إِذَا مَايَحْتُهُ تَمَيَّحَا[395]

Övgü üstüne övgü dokurum kesindir
Değerlidir onlar, övülen kişiye gelir
Dizmek istersem bir sözü, öyle dizilir ki
İç içe geçmiş, sıra sıra dizilmiş halkalar gibi
Onu avuç dolusu içirmek istediğimde kolayca içilir

Sözünün kolay anlaşıldığını ifâde etmek için şiirini, içimi kolay olan suya benzetmiştir. Burada şâirin sözlerini söylemesi avuç dolusu su içirmesine, sözün kolayca anlaşılması da suyun kolayca içilmesine teşbîh edilmiştir. Dolayısıyla burada *istiâre-i mürekkebe* vardır.

394 Ru'be, *Dîvân*, 73.
395 Ru'be, *Dîvân*, 33-34; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 4:961-962.

4.2.4. Kinâye

Kinâye, "*hakîkî anlamı düşünmeye engel olacak bir karine bulunmaksızın bir sözü hakîkî manasına da gelebilecek şekilde, hakîkî mananın dışında kullanma*" sanatıdır. Kinâyenin mecâzdan ayrıldığı nokta ise, mecâz hakîkî anlamda kullanılamaz zira mecâzda buna engel bir karine mevcuttur. Kinâyede ise hakîkî anlamında kullanılmaya bir engel yoktur.[396]

Anlatılmak istenen şeyin açıkça değil de örtülü bir şekilde ifâde edilmesi sebebiyle bu sanata kinâye denmiştir. Kinâyenin mecâz-ı mürselden farkı, kinâyede lafzın hakîkî manasının kastedilmesine bir engelin olmamasıdır. Mesela هُوَ رَفِيعُ الْعِمَادِ "*Onun çadırının direği uzundur.*" cümlesinde bahsedilen kişinin, kavmi içinde ileri gelenlerinden olduğu kastedilmekle birlikte hakîkî manası olan onun çadırının direğinin uzun olduğu da kastedilebilir. Burada maksadın açıkça ifâde edilmesi yerine kinâyeli bir üslubun kullanılmasıyla daha etkili bir ifâde şeklini ortaya koymak amaçlanmıştır.[397]

Kinâyenin iki rüknü vardır. Kinâye lafzına "*mekniyyün bih*" kastedilen manaya da "*mekniyyün 'anh*" denir. Kinâye, örtülü olarak anlatılmak istenen unsur bakımından sıfattan, mevsuftan (zâttan) ve nispetten kinâye olmak üzere üç kısma ayrılır. Ayrıca kinâye manaya delaleti bakımından *ta'rîz* (üstü örtülü bir şekilde itiraz ve sitem etmek), *telvîh* (çok vasıta ile yapılan kinâye), *remz* (az vasıta ile yapılan kinâye), *îmâ* ve *işaret* (az vasıtayla yapılmakla beraber, işaret ettiği anlama delaleti açık olan kinâye) şeklinde çeşitleri vardır.[398]

Ru'be'nin recezlerinde kinâye sanatı geniş yer tutmaktadır. Kinâye sanatı onun recezlerinde dinleyicinin zihnini düşünceye sevk ederek bir merak uyandırmaktadır.

Ru'be, oğlu Abdullah'a seslendiği aşağıdaki recezinde ona gıdanın en güzelini yedirdiğini, süt içirdiğini ve sade öğütülmüş un ile

---

[396] Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân el-Kazvînî, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâğa*, thk. İbrâhîm Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2010), 241-242.

[397] es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 477-491; *Muhtasaru'l-me'ânî,* 343-350.

[398] Kinâye hakkında geniş bilgi için bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 477-491; *Muhtasaru'l-me'ânî,* 343-350. Bulut, *Belağat, Meânî-Beyân-Bedî'*, 253-262.

sade et yedirdiğini söylüyor. Anlaşıldığı üzere Ru'be bu cümleleri ile gerçek anlamlarını kastetmiş olabileceği gibi mecâzi anlamda çok iyi baktığını, gözetip kolladığını ve en iyi şekilde onun gelişimiyle ilgilendiğini de kastetmiş olabilir:

أُنْقِفُكَ الْمُخَّ وَأَسْقِيكَ اللَّبَنْ
وَالشَّحْمَ مَحْضًا بِاللُّبَابِ الْمُطَّحَنْ[399]

Sana en güzelini yedirir, süt içirirdim

Öğütülmüş unla sırf et yedirirdim

ثَبَّتَّ نَعْلِي وَرَفَعْتَ كَعْبِي[400]

Ayağımı sabit kıldın ve topuğumu (şânımı) yükselttin

Burada رَفَعْتَ كَعْبِي (*topuğumu (şânımı) yükselttin*) cümlesinde topuğun yükselmesi ayağın yükselmesine, ayağın yükselmesi insanın yükselmesine, insanın yükselmesi de şânının yükselmesine delalet eder. Hakîkî mana olan topuğun yükseltilmesini kastetmek mümkün olduğu gibi mecâzî mana olan şânın yüceltilmesini kastetmek de mümkündür.

Aşağıdaki şatırlar mevsûf ve nisbetten kinâyeye örnektir:

سَهْلٌ إِذَا اغْبَرَّتْ وُجُوهُ الْعُبَّسِ
أَبْلَجُ سَوّارٌ طَوِيلُ الْمِقْيَسِ[401]

O güler yüzlüdür, asık suratlıların yüzü tozlandığında (kırıştığında)

Ölçüsü uzun, aydınlık yüzlü süvaridir

Burada إِذَا اغْبَرَّتْ وُجُوهُ الْعُبَّسِ (*asık suratlıların yüzü tozlandığında*) ifâdesinde kinâye sanatı vardır. Öyle ki "*asık suratlıların yüzünün tozlanması*" ifâdesinin gerçek anlamında kullanılması mümkün olmakla birlikte burada râciz, üstü kapalı bir üslup ile memduhunu kıskananların yüz hatlarının kırışmasını murad etmektedir. Burada *mevsuftan kinâye* vardır. Şöyle ki الْعُبَّسِ (*asık suratlılar*) sıfatı

399 Ru'be, *Dîvân*, 160.
400 Ru'be, *Dîvân*, 19.
401 Ru'be, *Dîvân*, 73.

kullanılıp mevsuf olan kıskanç kimseler kastedilmiştir. Aynı zamanda burada اغْبَرَّتْ وُجُوهُ (*yüzleri tozlandı*) ifâdesinde *nisbetten kinâye* var denebilir. İkinci şatırdaki طَوِيلُ الْمِقْيَسِ (*ölçüsü uzun*) ifâdesiyle memduhun fiziki özelliğini (uzun boylu olması) doğrudan kastettiği için *mevsûftan kinâye* vardır.

فَأَصْبَحَ الْيَوْمَ لِسَانِي مُطْلَقَا
نَصْرًا مِنَ اللَّهِ وَنُورًا أَشْرَقَا[402]

Bugün oldu benim dilim mutlak

Allah'tan bir yardım ve aydınlatan bir nur olarak

Ru'be'nin ilk şatrında لِسَانِي مُطْلَقَا (*lisanım akıcı*) ifâdesi ile recezlerindeki uyum ve kâfiyeden doğan akıcılığı kastetmiş olabileceği gibi o dönemde İslâm'dan dolayı Arapça'nın üstünlüğünü de kasdetmiş olması mümkündür. Burada *nisbetten kinâye* vardır.

وَعِنْدَ إِمْرَارِ الْمُغَارِ الْمُبْرَمِ
تَمُدُّ أَدْرَاكَ الْقَوِيِّ الْمُحْكَمِ[403]

Büyük önemli bir iş yaparken

Sağlam, güçlü ipleri uzatırsın

İkinci şatırda gerçek anlamda güçlü sağlam ipleri uzatması kastedilebileceği gibi mecâzî manada yaptığı işi sağlam bir şekilde sonuçlandırması da anlaşılabilir. Burada da *nisbetten kinâye* vardır.

إِنَّ الَّذِي نَجَّى وَمَا بُدِيتُ
نَجَّى وَكُلُّ أَجَلٍ مَوقُوتُ
مُوسَى وَمُوسَى فَوقَهُ التَّابُوتُ
وَصَاحِبَ الْحُوتِ وَأَينَ الْحُوتُ[404]

Bana bir zarar gelmeden kurtaran

Kurtardı, -her ecelin bir vakti vardır-

---

402 Ru'be, *Dîvân*, 112.
403 Ru'be, *Dîvân*, 140.
404 Ru'be, *Dîvân*, 26.

Musa'yı (a.s.),-Musa (a.s.) tabutun içindeyken-

Balinanın sâhibini (kurtardı), ve balina nerede?

Dördüncü şatırda صَاحِبَ الْحُوتِ (*balinanın sâhibi*) ifâdesi, Hz. Yûnus'tan kinâyedir. Kinâyeli anlam, nitelenen varlığın kendisi olduğu için mevsûftan kinâyedir. Burada ifâde edilmek istenen, hem Hz. Musa'yı hem de Hz. Yûnus'u kurtaranın râcizin bizzat kendisini de kurtardığını söylemektedir.

قُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ إِنَّ عَظْمِـي وَهَـــنْ[405]

Abdullah'a kemiklerim zayıfladı dedim

Burada عَظْمِي وَهَنْ (*kemiklerim zayıfladı*) cümlesinde mecâzî anlam olan ihtiyarlık kastedilmektedir. Ancak hakîkî manada kemiklerin zayıflamış olmasını kastetmeye engel bir durum da bulunmamaktadır.

وَجَامِعِ الْقُطْرَيْنِ مُطْرَخِمّ
بَيَّضَ عَيْنَيْهِ الْعَمَى الْمُعَمّي
مِنْ نَحَمَانِ الْجَسَدِ النِّحَمّ[406]

İki çapı bir araya getiren nice kibirli var

Kör eden körlük| onun gözlerini ağarttı

Homurdanıp duran kıskançlığın homurtusundan

Gerçekte kör eden bir körlüğün gözlerini ağartması anlaşılabileceği gibi mecâzî manada kibirden dolayı gözlerin hiçbir şeyi görmemesi de kastedilmiş olabilir. Burada *nisbetten kinâye* vardır.

4.2.5. Tıbâk

Tıbâk, sözlükte "*iki şeyi bir hizaya getirmek, iki şeyi birbirine yapıştırmak, uyumlu olmak*" gibi anlamları barındırmaktadır.[407] Istılâhî anlamı ise "*mana yönünden birbirine karşıt iki kelimenin cümlede bir arada kullanılmasıdır.*"[408] Tıbâk sanatına tezâd ve mutâbakat da denir. Tezâd iki veya daha fazla zıt kelimenin cümlede bir arada

---

405 Ru'be, *Dîvân*, 160.
406 Ru'be, *Dîvân*, 142.
407 el-Halîl, *Kitâbü'l-ʿAyn*, 3:36-37; İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 10:209-210.
408 el-Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 204.

kullanılmasıyken mutâbakat, bu karşıt kelimelerin cümle içinde anlama zenginlik katacak şekilde birbiriyle uyumlu bir şekilde kullanılmasıdır. Tıbâk sanatındaki karşıtlık, manada birbirine hakîkî zıtlık olabileceği gibi *itibârî zıtlık* da olabilir. Bazen gerçek manada zıtlık olmayıp aynı kelimenin hem müsbet hem de menfî hâlinin bir arada bulunmasıyla da olur. Bir kelamda zikredilen zıt anlamlı kelimelerin ikisi de olumlu ya da olumsuzsa buna *tıbâk-ı îcâbî* denirken bir kelime aynı cümlede hem olumlu hem de olumsuz olarak geçerse buna da *tıbâk-ı selbî* denir.

Tıbâkı oluşturan kelimelere lafız yönünden bakıldığında, bu kelimelerin her ikisi de fiil, isim veya harf olabileceği gibi biri fiil diğeri isim olabilir.[409] Ru'be, recezlerinde tıbâk sanatına çok yer vermiştir. Aşağıda bunlardan bir kısmı ele alınmıştır:

409 el-Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 204-206; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 391-393; İsmail Durmuş, "Tezat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41:58-60.

مَوْتَى وَأَحْيَـــاءً بِشَـــــرٍّ مُوقَرِ
يَشْكُونَ فَقْرًا لَيْسَ بِالتَّفَقُّرِ[410]

Ölüler ve diriler olarak, karşı konulamayan bir şer ile
Onlar yapmacık olmayan, fakirlikten şikâyet ediyorlar

Bu şatırlardan birincisinde مَوْتَى (*ölüler*) ve أَحْيَاءً (*diriler*) kelimeleri arasında tıbâk sanatı türlerinden *tıbâk-ı îcâbî* vardır.

وَعَـاثِرٍ أَدرَكْـتَـــــهُ مِـنْ مَعثَرِ
بِـحَـبْـلِ وَافٍ لَا بِـحَـبْـلِ الْأَغْدَرِ
إِذْ بَعْضُهُمْ فِي وَرَطَاتِ الْمَثْبَرِ[411]

Sen yetişirsin her yere düşene düştüğü yerde
Çürük bir iple değil sağlam bir iple
Zira onların bazıları büyük musibet ağının içinde

Bu şatırda geçen "*sağlam*" ve "*çürük*" diye tercüme edilen وَافٍ (*vefalı*) ve الأَغْدَرِ (*ihanet eden*) kelimeleri sözlük anlamlarının dışında mecâzi anlam ifâde etmektedir. Bu kullanım *tıbâk-ı mecâzîye* örnek teşkil etmiştir.

فَقَدْ رأَيْتُ بَـاكِيًا وَضِحْكًا
فَوَالَّذِي أَضْـحَـكَ ثُمَّ أَبْكَى
مَا كُنْتُ أَخْتَارُ خَلِيلًا عَنْكَا
وَذَاكَ حَقٌّ لَا يَكُونُ شَكًّا[412]

Gülerken ağlayanı gördüm
Önce güldürüp sonra ağlatana yemin olsun
Ben senden başka bir dost seçmedim ki
İşte bu şüphe olmayan bir gerçektir

---

410 Ru'be, *Dîvân*, 63.
411 Ru'be, *Dîvân*, 63.
412 Ru'be, *Dîvân*, 120.

Birinci şatırda بَاكِيًا (*ağlayan*) ve ضِحْكًا (*gülmek*) kelimelerinin her ikisi de isimdir. İkinci şatırda أَضْحَكَ (*güldürdü*) ve أَبْكَى (*ağlattı*) kelimelerinin her ikisi de fiildir. Bu örneklerde *tıbâk-ı îcâbî* vardır. حَقٌّ (*hak/gerçek*) شَكًّا (*şüphe/hakikatinden emin olunmayan*) kelimeleri arasında mana yönünden zıtlık mevcuttur. Burada *tıbâk-ı mânevî* vardır.

وَإِنْ رَأَى ذَاكَ الْحَسُودَ الْغَائِلَا
عَادَاهُ إِعْلَانًا وَسِـــرًّا دَاخِلَا[413]

Eğer şu şerli kıskancı görürse
Ona açıktan ve içinden gizlice düşmanlık eder

Bu şatırlarda geçen إِعْلَانًا (*açıktan*) ve سِرًّا (*gizlice*) kelimelerinin bir arada kullanımından dolayı *tıbâk* sanatı vardır.

وَاللَّيْلُ يَنْجُو وَالنَّهَارُ يَهْجِمُهْ
كِلَاهُمَا فِي فَلَكٍ يَسْتَلْجِمُهْ[414]

Gece kaçıyor, gündüz onu kovalıyor
İkisi de birbirini takip eden bir yörüngededir

Yukardaki ilk şatırda اللَّيْلُ (*gece*) ve النَّهَارُ (*gündüz*) kelimeleri cümlede isim konumunda olup "*aydınlık*" ve "*karanlık*" manasında tam zıtlığı ifâde etmektedir. dolayısıyla *tıbâk-ı îcâbî* vardır.

فَقَدْ أُدَاهِـــــي خِدْعَ مَنْ تَخَدَّعَا
بِالْوَصْلِ أَوْ أَقْطَعُ ذَاكَ الأَقْطَعَا[415]

Bilerek aldananın hilesini ben alt ederim
Yakınlık göstererek, o kurbiyeti keseni yok ederim

Yukarıdaki ikinci şatırda geçen الوَصْلِ ve أَقْطَعُ kelimelerinin sözlükteki anlamları "*birleştirmek*" ve "*kesmek"*dir, ancak Ru'be'nin

413 Ru'be, *Dîvân*, 124.
414 Ru'be, *Dîvân*, 150.
415 Ru'be, *Dîvân*, 88.

bu şatırda الوَصْلِ'ı "*yakınlık kurmak*" ve أَقْطَعُ'ı "*yok etmek*" anlamında kullanmış olabileceği düşünülmektedir. Cümlede tıbâkı oluşturan bu kelimelerin birincisi isim, ikincisi ise fiildir.

فَسَكَّنَ اللَّهُ الْقُلُوبَ الْخُفَّقَا[416]

Hızla çarpan kalpleri Allah sakinleştirsin

Bu şatırda geçen فَسَكَّنَ (*sakinleştirdi*) ve الخُفَّقَا (*hızla çarpan*) kelimeleri arasında *tıbâk-ı îcâbî* vardır. Yine tıbâkı oluşturan kelimelerin birincisi fiil, ikincisi isimdir.

أَطَرَبٌ أَمْ وَجْدُ حُزْنٍ دَاؤُهُ[417]

Eğlence midir yoksa hüzünlenmek midir onun hastalığı?

Ru'be, bu şatırda طَرَبٌ (*eğlenmek*) ve حُزْنٍ (*hüzünlenmek*) kelimelerini bir arada kullanmıştır. Buradaki kullanım *tıbâk-ı îcâbî*nin örneklerindendir.

إِنِّـي إِذَا لَمْ تَرَنِـي كَأَنَّنِـي
أَرَاكَ بِالْغَيْبِ وَإِنْ لَمْ تَرَنِي[418]

Sen beni görmediğinde ben, sanki

Sen beni görmesen de, görürüm sen yokken seni

Burada أَرَاكَ (*seni görürüm*) ile لَمْ تَرَنِي (*beni görmedin*) kelimeleri arasında *tıbâk-ı selbî* vardır.

4.2.6. İktibâs/Tazmin

İfâdeye canlılık kattığı, sözü lafız ve mana yönünden pekiştirip güzelleştirdiği için edebî bir sanat kabul edilen iktibâs, sözlükte "*birinden ilim almak, onun ilminden istifâde etmek veya birinden ateş almak*" manalarına gelmektedir.[419] Istılâhta ise "*bir âyet-i kerîmenin*

---

416 Ru'be, *Dîvân*, 114.
417 Ru'be, *Dîvân*, 3.
418 Ru'be, *Dîvân*, 163.
419 el-Halîl, *Kitâbü'l-ʿAyn*, 3:352; el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, 5:960; Ali Bulut, *Bedîʿ İlmi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 275.

veya bir hadîs-i şerîfin tamamının ya da bir bölümünün, Kur'ân veya hadîs olduğuna işaret edilmeksizin kelâmın içinde kullanılmasıdır."[420] Bu sanat, âyet ve hadîslerin bire bir lafzının aynısıyla yapılabileceği gibi aynı anlamı ifâde eden farklı lafızlarla da yapılabilir.[421]

Ru'be'nin recezlerinde iktibâs sanatına yer verdiği görülmektedir. Yapmış olduğu iktibâslarda âyet-i kerîmeleri olduğu gibi almayıp kâfiyeye uygun olması için aynı anlamı ifâde edecek şekilde farklı lafızlar kullandığı da görülmektedir.

إِنَّكَ لَا تَدْرِي غَدًا مَا فِي غَدِ
وَلَيْلَةٍ تَطْرُدُ إِنْ لَمْ تُطْرَدِ
وَالْقَوْمُ يَهْوُونَ حِيَالَ الْمَوْرِدِ
واللَّهُ لَا يُخْلِفُ وَقْتَ الْمَوْعِدِ[422]

Elbette yarın, yarında ne olacağını bilemezsin

Nice geceler birbirini kovalar

İnsanlar rızık kaynaklarının etrafında koşuşturururlar

Allah söz verdiği vakitten dönmez

Burada birinci şatırda ﴿وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ "*Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır*." âyetinden[423] iktibâs vardır. Dördüncü şatırda ise, ﴿رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾ "*Rabbimiz! Muhakkak sen insanları geleceğinde asla şüphe olmayan bir günde toplayacaksın. Şüphesiz Allah sözünden dönmez.*" âyetinden [424] iktibâs vardır.

---

420 el-Kazvînî, *el-Îzâh fî ʿulûmi'l-belâğa*, 312; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 442.
421 Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 2:506.
422 Ru'be, *Dîvân*, 50.
423 (Kur'ân-ı Kerîm, Lokmân, 31/34).
424 (Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân, 3/9)

Yine yukarıdaki şatırların da içinde yer aldığı aynı urcûzenin devamında gelen aşağıdaki şatırlardan ikincisinde de iktibâs olduğu görülmektedir:

وَالرُّشْدُ فَاعْلَمْهُ طَرِيقَ الْأَرْشَدِ
وَزادُ تَقْوَى أَفْضَلُ الـتَّـزَوُّدِ[425]

Rüşt bil ki doğru yolu en çok izleyenin yoludur

Takvâ azığı en iyi azıktır

Burada Ru'be ﴿وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ﴾ "*Ne hayır işleseniz Allah onu bilir. Azık edinin; kuşkusuz azığın en hayırlısı takvâdır. Öyleyse bana saygı duyun, ey akıl sahipleri!*" âyetinden[426] iktibâs yapmıştır.

يَا رَبِّ إِنْ أَخْطَأْتُ أَو نَسِيتُ
فَأَنْتَ لَا تَنسَى وَلَا تَمُوتُ[427]

Ey Rabbim! Hata edersem veya unutursam ben

Unutmazsın ve ölmezsin sen

Yukarıdaki ikinci şatırda ise ﴿وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا﴾ "*(Melek dedi ki:) Biz ancak rabbinin emriyle ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey ona aittir. Senin Rabbin unutkan değildir.*" âyet-i kerîmesinden[428] iktibâs yapıldığı görülmektedir.

فِي قَلْبِهِ دَاءُ الْعَمَى لَا يُبْصِرِ
فَدَاوِمِـــي عَهْدَكِ أَوْ تَغَيَّرِ[429]

Kalbinde körlük hastalığı olan göremez

İster sözünde dur ister değiştir

---

425 Ru'be, *Dîvân*, 50.
426 (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 2/197)
427 Ru'be, *Dîvân*, 25.
428 (Kur'ân-ı Kerîm, Meryem, 19/64)
429 Ru'be, *Dîvân*, 58.

Ru'be ilk şatırda Hac sûresinin 46. âyetinden iktibâsta bulunmuştur. İşte o âyet:

﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ﴾

"*Yeryüzünde hiç dolaşmıyorlar mı ki ibret almış kalplere yahut işitmiş kulaklara sahip olsunlar! Şu bir gerçek ki gözler körleşmez, fakat göğüslerdeki kalpler körleşir.*"[430]

حَسْبُكَ مِنْ عَارِ امْرِئٍ مُعَيَّرِ
رُدَّ إِلَـى أَرْذَلِ عُمْرِالْعُمَّرِ[431]

Eğer iyilik yaparsan iyiliğin yeter sana

Ben yanlışa düşmezsem, sen sensin, yazıklar olsun sana

﴿وَاللهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّيكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ﴾

"*Sizi Allah yarattı, sonra da vefat ettirecektir. İçinizden, (sahip oldukları) bilgiden hiçbir şeyi bilmeyecek yaşa, ömrün en düşkün çağına kadar yaşatılanlar da vardır. Kuşkusuz Allah ilim ve kudret sahibidir.*"[432]

Habenneke el-Meydânî *el-Belâğatü'l-'Arabiyye* adlı eserinde mesellerden[433] alıntı yapmayı da iktibâs başlığı altında işlemiştir. Ru'be'nin övünme için söylediği aşağıdaki şatırlarda mesel kullandığı görülmektedir.

رَابَكِ وَالشَّـيْبُ قِنَاعُ المَقْـتِ

---

430 (Kur'ân-ı Kerîm, Hac, 22/46).

431 Ru'be, *Dîvân*, 57.

432 (Kur'ân-ı Kerîm, Nahl, 16/70).

433 "Mesel, atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini değişmez kalıp ve klişeleşmiş özlü sözlerle öğüt ve hüküm içerecek biçimde yansıtan, lafzı ve anlamı beğenilerek nesilden nesle aktarılan, çoğunlukla aslî durumuna benzeyen hâlleri açıklamak ve örneklemek amacıyla kullanılan anonim mahiyetteki özdeyiştir." İsmail Durmuş, "Mesel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29:293-297.

نُحُولُ جُسْمانِي كَمَا نَحَلْتِ[434]

Seni şüphelendirdi; -kızlar saçı ağaran yaşlı erkeklerden hoşlanmaz-

Senin zayıfladığın gibi bedenimin zayıflaması

Burada الشَّيْبُ قِنَاعُ المَقْتِ (*kızlar saçı ağaran yaşlı erkeklerden hoşlanmaz*) ifâdesi bir Arap meselidir.[435] Ru'be bu meseli olduğu gibi almış ve başına رَابَكِ (*seni şüphelendirdi*) cümlesini de ekleyerek şatrını oluşturmuştur. Şayet meselin tamamı veya bir kısmı kullanılmayıp yalnız ona anlam yönünden işarette/göndermede bulunulsaydı, bu durumda yine iktibâsın kısımlarından olan *telmih sanatı* işlenmiş olurdu.

4.2.6.1. Telmih

Telmih, sözlükte "*yıldırımın parlaması*" manasındaki لَمَحَ kökünden gelmektedir.[436] Bu لَمَحَ fiilinin mastarlarından biri olan لَمْحَةٌ kelimesi "*acele ile bakmak*", tef'îl bâbından تَلْمِيح kelimesi ise, "*açıklama yapmaksızın kısaca işaret etmek*" anlamındadır.[437] Istılâhta ise "*bilinen bir kıssaya veya meşhur bir şiire veya bir atasözüne onu zikretmeksizin işarette bulunmaktır*."[438]

إِنَّ الَّذِي نَجَّى وَمَا بُدِيتُ
نَجَّى وَكُلُّ أَجَلٍ مَوقُوتُ
مُوسَى وَمُوسَى فَوقَهُ التَّابُوتُ
وَصَاحِبَ الْحُوتِ وَأَينَ الْحُوتُ[439]

Elbette kurtaran –bana bir zarar gelmedi-

Kurtardı –her ecelin bir zamanı vardır-

---

434 Ru'be, *Dîvân*, 23.
435 el-Meydânî, *Mecmaʿu'l-emsâl*, 1:397.
436 el-Halîl, *Kitâbü'l-ʿAyn*, 4:100.
437 İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 2:584.
438 el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 320; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 447.
439 Ru'be, *Dîvân*, 26.

Musa'yı (a.s.),-Musa'nın (a.s.) üstünde tabut var-

Balığın sahibini de (kurtardı), ve balık nerede?

Bu şatırlarda aşağıda geçen Tâhâ sûresi 39. âyet ve Kalem sûresi 48. âyetlerdeki التَّابُوتُ (*tabut/sandık*), هُ (*onun*) zamirinin işâret ettiği مُوسَى (*Musa*) ve صاحِبَ الحُوتِ (*balığın sâhibi Yûnus*) kelimelerine telmih yapılmıştır. Bu sûrelerde Mûsa ve Yûnus (a.s.) peygamberlerin kıssaları nakledilmektedir. Ancak Ru'be, bu kıssaları uzun uzun anlatmak yerine kısaca birkaç kelime ile işâret etmiştir.

﴿أَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي﴾

"*Onu sandığa koy ve ırmağa bırak; böylece ırmak onu kıyıya çıkarsın ve benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Mûsâ!) Senin üzerine kendimden bir sevgi bıraktım ki (sevilesin), nezâretim altında büyütülüp yetiştirilesin.*"[440]

﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ﴾

"*Sen rabbinin hükmüne sabret; balığın yoldaşı (Yûnus peygamber) gibi olma. Hani o, öfkeli olarak seslenmişti.*"[441]

Ru'be, güldüren ve ağlatana yemin ettiği aşağıdaki şatırda da Necm sûresinin 43. âyetine telmihte bulunmaktadır.

فَقَدْ رأَيْتُ بَاكِيًا وَضِحْكَا
فَوَالَّذِي أَضْحَكَ ثُم أَبْكَى[442]

Gülerken ağlayanı gördüm

Önce güldürüp sonra ağlatana yemin olsun

---

440 (Kur'ân-ı Kerîm, Tâhâ, 20/38)
441 (Kur'ân-ı Kerîm, Kalem, 68/48)
442 Ru'be, *Dîvân*, 120.

﴿وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى﴾ "Güldüren de O'dur, ağlatan da."[443]

Aşağıdaki ikinci şatırda Hz. Süleyman ile karınca arasında geçen hadisenin anlatıldığı Neml sûresi 18. ve 19. âyetlere telmih yapılmıştır:

عَلِمْتُ مِنْهُ مُسْتَسِرَّ الدَخْلِ
عِلْمَ سُلَيْمَانَ كَلَامَ النَّمْلِ[444]

Ben ondan öğrendim, kalplerin sırrını

Süleyman'ın (a.s.) karınca ile konuşma ilmini

﴿حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَيهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ﴾

"*Nihayet Karınca vadisine geldiklerinde, bir karınca şöyle dedi:* "*Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; aman, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!*" *Onun bu sözünden dolayı Süleyman neşeyle gülümsedi ve* "*Ey rabbim!*" *dedi,* "*Gerek bana gerekse anne babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya beni muvaffak kıl. Rahmetinle beni iyi kullarının arasına kat!*"[445]

وَمَسَّهُمْ مَا مَسَّ أَصْحَابَ الْفِيلْ
تَرْمِيهِمُ حِجَارَةٌ مِنْ سِجِّيلْ
وَلَعِبَتْ طَيْرٌ بِهِمْ أَبَابِيلْ
فَصُيِّرُوا مِثْلَ كَعَصْفٍ مَأْكُولْ[446]

Fil ashabının başına gelen onların başına geldi

---

443 (Kur'ân-ı Kerîm, Necm, 53/43)
444 Ru'be, *Dîvân*, 131.
445 (Kur'ân-ı Kerîm, Neml, 27/18-19).
446 Ru'be, *Dîvân*, 181.

Onlara sertleşmiş çamurdan taşlar atıyor

Onlarla ebâbîl kuşu (oyuncak gibi) oynuyor

Onlar yenilmiş ekin yaprakları gibi oldular

Râciz yukarıdaki ilk şatırda Fîl sûresine telmihte bulunurken diğer şatırlarda ise aynı sûrenin iki, üç ve dördüncü âyetlerinden iktibâs yapmıştır.

﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ﴾

"*Rabbin filin yanındakilere neyi nasıl yaptı görmedin mi? Onların planlarını boşa çıkarmadı mı? Onların üzerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar yağdıran sürü sürü kuşlar salmadı mı? Sonuçta Allah onları yenilip ezilmiş ekine çevirdi.*"[447]

4.2.7. Cinâs

Söz sanatı olarak muhassinât-ı lafziyyenin kısımlarından olan cinâs; *tecnîs, mücânese* ve *tecânüs* isimleriyle de bilinir. Sözlükte "*iki şeyin birbirine benzemesi*" anlamındadır. Terim olarak ise; "*söyleniş veya yazılışları aynı ya da birbirine benzeyen ancak manaları farklı olan iki lafzın bir arada kullanılmasıdır*." Bu sanata cinâs denmesinin sebebi, her iki lafza ait harflerin aynı cinsten olmasıdır. Dile hafiflik, söze güzellik, tınısındaki mûsikî ahengi dolayısıyla kulaklara hoş bir sedâ sunan cinâs, mana yönünden de kalplere tesir eder. Cinâs olan lafızlar arasındaki benzerlik şu dört açıdan olur: Harflerin türü, sayısı, harekesi-sükûnu ve sırası. Bu dört yönden benzerlik durumuna göre cinâs, *cinâs-ı tâm* ve *cinâs-ı gayr-ı tâm (nâkıs)* olmak üzere iki kısma ayrılır. İki lafız arasında bu dört yönden de benzerlik olursa buna *cinâs-ı tâm* denir. Bu da *cinâs-ı basit* ve *cinâs-ı mürekkeb* olmak üzere iki kısma ayrılır. Dört benzerlikten birinin eksik olması durumunda ise *cinâs-ı gayr-ı tâm (nâkıs cinâs)* olur. Kısaca tanımlamaya çalıştığımız cinâsın bu türlerinin dışında *mümâsil, müstevfâ, müteşâbih, mefrûk* ve *müleffak* gibi birçok türleri de bulunmaktadır.[448]

---

447 (Kur'ân-ı Kerîm, Fîl, 105/1-5).

448 et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meʿânî*, 390.

Ru'be'nin urcûzeleri incelendiğinde cinâsın farklı türlerinin azımsanmayacak kadar çok bulunduğu görülür. Bunların büyük bir kısmında, birkaç türünü aynı anda, iç içe kullanarak bu konudaki ustalığını ortaya koymuştur. Ancak tamamını burada vermek gereksiz uzatmaya sebep olacağından bir kısmı ele alınmıştır.

Cinâs-ı tâm barındıran örnekler:

وَأَجْمَعَتْ بِالشَّرِّ أَن تَلَفَّعَا
حَرْبٌ تَضُمُّ الْخَاذِلِينَ الشُّسَّعَا
كَالنَّارِ لَا تَشْبَعُ حَتَّى تَشْبَعَا[449]

Alevlerin her yeri sarması gibi kötülükle buluşturdu

Kendinden uzak, geride kalanları da içine alan savaş

Usanıncaya kadar doymayan ateş gibi

Yukarıdaki üçüncü şatırda تَشْبَعُ (*doymak*) ve تَشْبَعَا (*usanmak*) kelimeleri arasında *cinâs-ı tâm* vardır. Her iki lafız da tek kelimeden oluştuğu için cinâs-ı tâmmın kısımlarından *cinâs-ı basîte,* her iki kelime de fiil olduğu için cinâs-ı basitin türü olan *cinâs-ı mümâsile* girer.

مَا كَانَ هَجْرِي أَن أَكُونَ هَاجِرَا
مُهَاجِرًا مُذْ لَم أَزُرْ مُهَاجِرَا[450]

Benim gidişim, onu terk ettiğim anlamına gelmez

Muhacir'i, ziyareti terk ettiğim günden beri

Ru'be'nin cinâs sanatını güçlü bir şekilde ortaya koyduğunu görmekteyiz. Nitekim burada ilk anda göze çarpan birinci مُهَاجِرًا kelimesi "*terk eden*" anlamında ikinci مُهَاجِرًا kelimesi ise özel isimdir. Manaları farklı bu iki kelime arasında harflerin türü, sayısı, sıralanışı ve harekesi bakımından tam bir uyum olduğundan *cinâs-ı tâm* vardır. Her iki lafız da tek kelimeden oluştuğu için cinâs-ı tâmmın kısımlarından *cinâs-ı basîte,* her iki kelime de isim olduğu için cinâs-ı basîtin türü olan *cinâs-ı mümâsile* girer. Yine bu iki şatırda هَاجِرًا ve مُهَاجِرًا

449 Ru'be, *Dîvân*, 91.
450 Ru'be, *Dîvân*, 54.

kelimelerinde bir harf fazlalığından dolayı *cinâs-ı gayr-ı tâm,* هَجْرِي, هاجِرا ve مُهاجِرًا kelimelerinde ise aynı kökten türedikleri için *cinâs-ı iştikâk* vardır.

إِنَّكَ يَا حَارِثُ نِعْمَ الْحَارِثُ
أَغَرُّ فِي مَجْدٍ لَهُ مَآرِثُ[451]

Ey Hâris sen, ne güzel çiftçisin
Cömertlikte öncüsün, çok mirasa sahipsin

İlk şatırda geçen birinci حَارِثُ kelimesi alem/özel isim iken, ikinci حَارِثُ kelimesi ise "*toprağı süren/çiftçi*" anlamındadır. Önceki misalde olduğu gibi burada da manaları farklı bu iki kelime arasında harflerin türü, sayısı, sıralanışı ve harekesi bakımından tam bir uyum olduğundan *cinâs-ı tâm* vardır. Her iki lafız da birer kelimeden oluştuğu için cinâs-ı tâmmın kısımlarından *cinâs-ı basîte,* her iki kelime de isim olduğu için cinâs-ı basîtin türü olan *cinâs-ı mümâsile* girer. Aynı zamanda حَارِثُ ve مَآرِثُ kelimelerinde *cinâs-ı nâkıs* vardır.

لَوْ أَنَّ يَاجُوجَ وَمَاجُوجَ مَعَا
وَالنَّاسُ أَحْلَافًا عَلَيْنا شِيَعَا
وَعَادَ عَادٍ وَاسْتَجَاشُوا تُبَّعَا
وَالْجِنَّ أَمْسَى أَوْقُهُمْ مُجَمَّعَا[452]

Ye'cüc ve Me'cüc birlik olsa
İnsanlar bize karşı öbek öbek birleşse
'Âd kavmi dönse ve Tübba'dan asker istese
Cin topluluğu bir araya getirilse

Üçüncü şatırda عَادَ (*döndü*) ve عَادٍ (*Âd kavmi*) kelimeleri arasında görüldüğü üzere *cinâs-ı tâm* vardır. Her iki lafız da tek kelimeden oluştuğu için cinâs-ı tâmmın kısımlarından *cinâs-ı basîte,* burada iki

451 Ru'be, *Dîvân,* 29.
452 Ru'be, *Dîvân,* 92-93.

kelimeden biri isim diğeri fiil olduğu için cinâs-ı basîtin türü olan *cinâs-ı müstevfâya* girer.

قَدْ طَرَقَتْ لَيْلَى بِلَيْلٍ هَاجِعَا[453]

Uykusuz bir gecede Leylâ kapıyı çaldı

Şatırdaki لَيْلٍ (*gece*) ve لَيْلَى (*Leylâ*) kelimelerinde ilk üç harf birbiriyle aynıyken لَيْلَى (*Leylâ*) kelimesinde bir harf ziyade olması dolayısıyla *cinâs-ı nâkıs* vardır.

لَوَّحَ مِنْهُ بَعْدَ بُدْنٍ وَسَنَقْ
مِنْ طُولِ تَعْدَاءِ الرَّبِيعِ فِي الْأَنَقْ
تَلْوِيحَكَ الضَّامِرَ يُطْوَى لِلسَّبَقْ
قُودٌ ثَمَانٍ مِثْلَ أَمْرَاسِ الْأَبَقْ[454]

Onu semirip şişmanladıktan sonra zayıflattı

Otlakta baharın geçişinin uzun sürmesinden dolayı

Yarış için iki büklüm olduğu hâlde senin zayıf atı iyice zayıflatman

Kendir ipi gibi sekiz uzun boylu yaban eşeği

Bu şatırlarda Ru'be, cinâs-ı gayr-ı tâmmın kısımlarından cinâs-ı lâhikı farklı şekillerde adeta ilmek ilmek dokumuştur. Şöyle ki ilk iki şatırda سَنَقْ (*semirdi*) ile الأَنَقْ (*otlak*) kelimelerinde son iki harf ن ve ق birbiriyle uyumlu, ilk harfler س ve أ birbirinden farklı olmuştur. Bu kelimelerde ilk harflerin birbiriyle uyumsuz, ikinci ve üçüncü harflerin birbiriyle uyumlu olması söz konusudur. Son iki şatırda da السَبَقْ (*yarış*) ve الأَبَقْ (*kendir*) kelimelerinde son iki harf ب ve ق birbiriyle uyumlu, ilk harfler س ve أ birbirinden farklı olmuştur. Yine birinci ve ikinci şatırda olduğu gibi ilk harfler birbiriyle uyumsuz ikinci ve üçüncü harflerin uyumlu olması durumu söz konusudur. Bu dört şatra çaprazlama bakıldığında ise cinâs-ı lâhikın başka bir şekilde kullanımı

---

453 Ru'be, *Dîvân*, 93.
454 Ru'be, *Dîvân*, 104.

da görülmektedir. Şöyle ki birinci ve üçüncü şatırlarda سَنَقْ ve السَبَقْ kelimeleri ile ikinci ve dördüncü şatırlardaki الأَنَقْ ve الأَبَقْ kelimelerinde birinci ve üçüncü harfler birbiriyle uyumlu, ikinci harfler birbiriyle uyumsuz yazılmıştır.

أَنْتَ إِذَا مَا عَضَّ بِالنَّاسِ الْعَدَمْ
أَنْتَ رَبِيعُ الْأَقْرَبِينَ وَالْعَمَمْ[455]

Sen ki yokluk insanları ısırdığında

Yakınlarının ve diğer insanların baharısın

Bu şatırlarda geçen العَدَمْ ile العَمَمْ kelimelerinde cinâs-ı gayr-ı tâmmın kısmı olan *cinâs-ı lâhik* vardır.

مِنْ سَاحِرٍ يُلْقِي الْحَصَى فِي الْأَكْوابْ
بِنُشْرَةٍ أَثَّارَةٍ كَالأَقْوَابْ[456]

Çakıl taşlarını atan bir büyücünün bardakların içine

Yumurtadan çıkan civcivler gibi etkileyici bir muska ile

Şatır sonlarındaki الأَكْوابْ ve الأَقْوابْ kelimelerinde ك ve ق harfleri birbirinden farklıdır, ancak mahreçleri birbirine yakın olduğu için *cinâs-ı muzârî* uygulanmıştır.

بَاعَدَهُ مِنْ لَامَةٍ وَعَجْزِ
فَامْدَحْ كَرِيمَ الْمُنْتَمَى وَالْحَجْزِ[457]

Onu kınayanlardan ve acizlikten uzak tuttu

Nesebi değerli ve iffetli olanı öv

Yine عَجْزِ ile حَجْزِ kelimelerinde *cinâs-ı muzârî* sanatını görmek mümkündür.

---

455 Ru'be, *Dîvân*, 135; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 3:930-935.
456 Ru'be, *Dîvân*, 5-6; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. e l-'Accâc*, 4:1108.
457 Ru'be, *Dîvân*, 65; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. e l-'Accâc*, 2:409.

مِنَ الْمَعَادِي وَالْبِلَادِ الْأَجْـــرَابْ
وَالنَّأْيِ مِنَّا وَالْبِلَادِ الْأَخْـــرَابْ[458]

Düşmanlardan ve uyuza düşmüş beldelerden

Bizden ve harap olmuş diyarlardan uzak olmak

Bu şatırlarda الأَجْرَابْ ile الأَخْرَابْ kelimelerinde iki lafzın yazılışının aynı, harflerinin noktalarının farklı olması diye nitelen *cinâs-ı hattî/cinâs-ı musahhaf* vardır.

يَخْـرُقُ نَابًا وَيَمُـجُّ سَـمّا
يَقْتُلُ قَتْلًا يَشُـمُّ شَـمّا[459]

Dişini geçirir ve zehrini boşaltır

Koklamasıyla öldürüverir

Burada da سمّا ile شمّا kelimelerinde س ve ش harflerinde nokta farkı olduğu için *cinâs-ı musahhaf* vardır.

أَجَّجَهُ شَمْسَةُ قَيْظٍ شَهَّابْ
إِذَا حَبَا مِنْهُ إِلَى الرَّمْلِ الْجَابْ[460]

Öğlenin yakıcı sıcağının ateşi onu tutuşturdu

Ondan akan kuma yaklaştığında

İkinci şatırda حَبَا ile الجابْ kelimelerinde ا ile ب harflerinin yer değiştirmesiyle *cinâs-ı kalb* meydana gelmiştir.

مَا زَالَ إِسْـــآدُ الْمَطَايَا سَمْدَا
يَنْسَلِبُ اللَّيْلُ انْسِلَابًا مَسْدَا[461]

Bineklerin tempolu gece yürüyüşü hâlâ devam ediyor

Gece yürüyüşü hızlandıkça hızlanıyor

---

458 Ru'be, *Dîvân*, 10; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. e l-'Accâc*, 4:1129.
459 Ru'be, *Dîvân*, 139; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. e l-'Accâc*, 4:937.
460 Ru'be, *Dîvân*, 6; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. e l-'Accâc*, 4:1111.
461 Ru'be, *Dîvân*, 42; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. e l-'Accâc*, 4:979.

Her iki şatrın sonunda yer alan سَمْدا ve مَسْدا kelimelerinde س ile م harfleri yer değiştirdiği için yine *cinâs-ı kalb* söz konusudur.

Ru'be'nin henüz belâgat terimlerinin bir kitapta sistematik bir şekilde bir araya getirilmediği bir dönmemde cinâsı ve diğer sanatları bu şekilde ustalıkla kullanması, Arap şiirine edebî sanatlar yönünden de hâkim olduğunun bir göstergesidir.

4.2.8. Müşâkele

Sözlükte "*benzer*" anlamına gelen شَكْلٌ kelimesinin müfâ'ale bâbına nakledilmiş hâli olan müşâkele; "*benzeşmek ve uyuşmak*"[462] anlamındadır. Terim olarak ise müşâkele, "*bir manayı kendi lafzı ile değil de kelâmda geçen başka bir lafız ile ifâde etmektir*."[463]

يَـــــا رَبِّ إِنْ أَخْطَأتُ أَو نَسِيتُ
فَأَنـــتَ لَا تَنسَى وَلَا تَمُـــوتُ[464]

Ey Rabbim! Hata edersem veya unutursam ben

Unutmazsın ve ölmezsin sen

Burada نَسيتُ (*unuttum*) kelimesi ile لَا تَنسى (*unutmazsın*) kelimesi aynı kökten gelen lafızlar olsa da نَسيتُ (*unuttum*) kelimesi *gerçekten* "*Allah'a karşı yapması gereken kulluk vazifelerini yerine getirmeyi unutmak*" anlamında kullanılırken لَا تَنسى (*unutmazsın*) kelimesi urcûzenin devamındaki hâdiseden anlaşıldığı gibi "*Allah'ın kuluna karşı çok cömert olması, kulunun nankörlüğüne rağmen ihsanda bulunması*" anlamında kullanılmıştır.

Müşâkele, lafız tekrarına dayandığı için ilk anda muhassinât-ı lafzıyyeden olması gerektiği düşünülse de lafzın başka bir anlamda kullanılması sebebiyle ifâdeyi daha güçlü ve güzel yaptığı için muhassinât-ı ma'neviyyeden kabul edilmiştir.[465]

---

462 İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 11/275.

463 Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, thk. Abdülhamîd el-Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2013), 648; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 401.

464 Ru'be, *Dîvân*, 25.

465 Bulut, *Bediʿ İlmi*, 78.

4.2.9. Mübâlağa

Lugatta "*ulaşmak, yetişmek, erişmek, bâliğ olmak, kemâle ermek, son dereceye varmak*" anlamındaki (بُلُوغ) bülûğ kökünün mufâ'ale (مُفَاعَلَة) bâbından masdarı olan mübâlağa مُبَالَغَة kelimesi, "*abartmak, ileri gitmek; haddinden fazla yapmak*" demektir.[466] Bedî sanatları içinde yer alan ve teşbîih, temsil, istiâre, mecâz-ı mürsel, kinâye, ıtnâb, îcâz ve kasr gibi edebî sanatların temelini oluşturan mübalağa, "*bir vasıf, fiil veya durumu gerçekleşmesi zor, hatta imkânsız dereceye çıkararak ifâde etmek*" şeklinde tanımlanabilir.

Mübâlağa; teblîğ (niteleme âdeten ve aklen mümkünse), iğrâk (niteleme âdeten mümkün olmayıp aklen mümkünse) ve gulüv (niteleme hem âdeten hem de aklen mümkün değilse) olmak üzere üç kısma ayrılır. İlk ikisi makbul iken üçüncüsü mübâlağanın en abartılı kısmı olup kabul görmemiştir.[467]

إِنَّ ابْـنَ قَـيْـسٍ عِـنْـدَ كُلِّ مَـحْـبِـسِ
طَـاوَعَ نَـفْـسًـا عِـنْـدَ ضِـنِّ الْأَنْـفُـسِ
أَمَّـارَةً بِـالْـجُـودِ لَا بِـالْأَيْـبَـسِ
ذَلَّـلَـتْ بِإِعْطَـاءِ الْجَزِيلِ الْمُنْـفِـسِ
وَالْغَرْفِ مِنْ فَيْضِ الْبِحَارِ الْقُمَّسِ[468]

İbn Kays her çaresizlik anında

Nefisler cimri iken o öyle bir nefse itâat etti ki

(O nefis) cömertliği ziyadesiyle emreder, cimriliği değil

Zelil oldu, değerli olanı bol vermekle

Dalgalanan denizin suyundan daldırarak

Ru'be, burada İbn Kays'ın cömertliğini mübâlağa ile anlatmaktadır. "*Öyle bir nefse itâat etti ki*" derken muhatabın zihnini ilk anda Yûsuf sûresi 53. âyette geçen kötülüğü mübâlağa ile emreden nefse intikal

---

466 İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 8:420-421.

467 et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meʿânî*, 374-75; Ya'ḳûb, *Mevsû'atü 'ulûmi'l-luğati'l-'Arabiyye*, 8:69-70; İsmail Durmuş, "Mübalağa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31:425-427.

468 Ru'be, *Dîvân*, 73.

ettirip hemen ardından onun cimriliği değil de cömertliği mübâlağa ile emreden bir nefse itâat ettiğini söylemiştir. Devamında ise cömertlikteki abartıyı; değerli olan şeyi dahi, adeta dalgalanan denizin suyundan daldırırcasına ve zelil olacak kadar bol vermekle ifâde ederek teşbîhte mübâlağa yapmıştır. Mübalağanın *beliğ* kısmına örnektir.

تَرَى مَلَاوِيحَ الْخُرُوبِ الضُّرَّسِ
يُجْلِينَ مِنْهُ عَنْ كَرِيمِ الْمَعْطِسِ[469]

Sen görürsün, savaşın öğütücü zorluklarını

(Meydanı) boşaltırlar, onun değerli burnundan dolayı

Onun "*değerli burnundan dolayı meydanı boşaltırlar*." ifâdesinde mübâlağa vardır. Kastedilmek istenen burun değil övülen kahramanın simasıdır. Şöyle ki bu savaşçının meydana ilk girişinde yüzünün değil daha burnunun görünmesi ile tanınarak düşmanlarına korku saldığını mübâlağa ile ifâde etmiştir. Yüzde göze çarpan ilk organ burun olduğu için bu ifâdenin kullanıldığı düşünülmektedir.

وَبَلَدٍ عَامِيَةٍ أَعْمَاؤُهُ
كَأَنَّ لَوْنَ أَرْضِهِ سَمَاؤُهُ[470]

Ucu bucağı görünmeyen nice belde vardır

Sanki arzının rengi semâsı gibidir

Birinci şatırda bir beldenin niteliği olan "*ucu bucağı görünmeyen*" anlamlı عَامِيَةٍ أَعْمَاؤُهُ tabirinde şibh-i fiilin kendi kökünden gelen bir mastara isnâdı, vurgu ve mübâlağa ifâde etmektedir. İkinci şatırda ise "*sanki arzının rengi semâsı gibidir*" ifâdesinde *teşbîh-i maklûb* vardır. Aslında cümle, "*sanki onun semâsının rengi (toz sebebiyle) arzının rengi gibidir*." şeklinde olmalıydı. Mübalağanın *beliğ* kısmına örnektir.

أَوْ مُجْنَ عَنْهُ عُرِّيَتْ أَعْرَاؤُهُ
وَاجْتَابَ قَيْظًا يَلْتَظِي الْتِظَاؤُهُ

---

469 Ru'be, *Dîvân*, 73; el-Cümey'ân, *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc*, 2:359.
470 Ru'be, *Dîvân*, 3.

ذَا وَهَجٍ يُحْمِي الْحَصَا إِحْمَاؤُهُ
يَبْحَثُ مُكْتَنَّ الثَّرَى ظِبَاؤُهُ
فِي كَوْكَبٍ مُلْتَهِبٍ صِلَاؤُهُ[471]

Ve ondan uzaklaştılar çevresi bomboş kaldı

Giyindi kasıp kavuran bir sıcaklığı

Hararetiyle çakıl taşlarını yakan

Gölgelik toprak arıyor, o beldenin ceylanları

Kor gibi yanan bir gezegende

Yukarıdaki şatırların sonlarında Ru'be, hem kâfiyeyi yakalamak hem de mübâlağa yapmak için fiilleri mastarlarına isnâd etmiştir. Mübalağanın *iğrak* kısmına örnektir. Zira kastedilen âdeten/gerçekten yanan bir gezegen değildir. Aklen çok sıcak olduğu anlaşılan bir gezegenden bahsedilmektedir.

4.2.10. Vezin ve Kâfiye

Vezin, şiir yazımında beyti oluştururken tef'ilelerden meydana gelen ritimdir. Başka bir ifâdeyle şâirlerin beyitlerini oluştururken esas aldıkları ölçüdür. Kastedilen anlamı aktarmada vezin önemli bir unsurdur. Bilinen vezin türlerinden her birinin, şâirin maksadını ifâde etmeye ve insanın duygularını harekete geçirmeye uygun, özel nâğmeleri vardır. Geleneksel Arap şiirinde vezinleri ilk defa ortaya koyan el-Halîl "*vezin*" yerine "*bahir*" kelimesini kullanmıştır. Bu bahirlerin sayısı on beştir. el-Ahfeş ise bunlara bir tane daha ekleyerek bu sayıyı on altıya çıkarmıştır.[472] Bunlar *tavîl, medîd, basît, kâmil, vâfir, hezec, recez, remel, münserih, serî', hafîf, muzâri', muktedab, müctes, mütekârib ve mütedârik* şeklinde sıralanmaktadır.[473] Ru'be'nin şiirlerinde bunlardan ağırlıklı olarak *recez* ve az da olsa *serî'* bahirlerinin kullanıldığı dikkat çekmektedir.

---

471 Ru'be, *Dîvân*, 3.

472 Ya'kûb, *Mevsû'atü 'ulûmi'l-luğati'l-'Arabiyye*, 9:426; İsmail Durmuş, "Vezin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43:77.

473 Abdullah Dervîş, *Dirâsât fi'l-ʿarûz ve'l-kâfiye* (Mekke: Mektebetü't-tâlibi'l-câmiʿî, 1987), 23.

Recez bahri, tam veya muhtasar olarak kullanılır. Tef'ilelerinin sayısı –olması gerektiği gibi- her şatırda üçer tef'ile olmak üzere iki şatırda toplam altı olursa buna *tam recez bahri* denir. Muhtasar olması durumunda ise üç şekilde gelebilir. Bunlar;

1- Meczû': Beytin her iki şatrının son tef'ilesinin eksik olması yani iki şatırda toplam dört tef'ilenin bulunmasıdır.

2- Menhûk: Altı tef'ileden yalnız iki tef'ilesi kalan beyte denir.

3-Meştûr: Üçer tef'ileli iki şatırdan oluşan beytin, şatırlarından birinin olmaması ve eksilerek geriye kalan tek şatrın üç tef'ile ile kalmasıdır. [474] Meştûrda her bir şatır tek başına değerlendirilir ve her bir şatır bir beyit olarak kabul edilir.[475] Şatırlar arası kâfiye bütünlüğü de zaruridir.[476]

Aşağıda verilen örnek beyit, *recez* vezninin/bahrinin *meştûr* tarzındadır:

يَا رَبِّ إِنْ أَخْطَأَتُ أَوْ نَسِـــــــيتُ
فَأَنْتَ لَا تَنْسَـــــــى وَلَا تَمُوتُ[477]
مُسْتَفْعِلُنْ/ مُسْتَفْعِلُنْ/ فَعُولُنْ
.... / .... / ....
مَفَاعِلُنْ / مُسْتَفْعِلُنْ / فَعُولُنْ
[478]..... ..... . / .... / ....

Ey Rabbim! Hata edersem veya unutursam ben

Unutmazsın ve ölmezsin sen

Aşağıda verilen örnekte, beytin ikinci şatrı da *recez* vezninin/bahrinin *meştûr* tarzındadır:

---

474 Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-Mufassal fî 'ilmi'l-'arûz ve'l-kâfiye ve fünûni'ş-şi'r* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'ilmiyye, 1991), 82-84; Dervîş, *Dirâsât fî'l-ʿarûz ve'l-kâfiye*, 54-55.

475 el-Kayrevânî, *el-ʿUmde*, 1/181; el-Hanefî, *el-'Arûz*, 558.

476 el-Hanefî, *el-'Arûz*, 558.

477 Ru'be, *Dîvân*, 25.

478 Yılmaz, "*Klasik Arap Şiirinde Nazım Şekilleri*", Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, 22 (2004):118.

وَبَـلَـدٍ عَـامِـيَـةٍ أَعْـمَـاؤُهُ
كَأَنَّ لَـوْنَ أَرْضِـهِ سَـمَـاؤُهُ[479]
فَعِلْتُنْ / مُفْتَعِلُنْ / مُسْتَفْعِلُنْ
.. . .. / .. . .. / .. . .
مَفَاعِلُنْ / مَفَاعِلُنْ / مَفَاعِلُنْ
. .. . .. / . .. . .. / . .. . ..

Ucu bucağı görünmeyen nice belde vardır

Sanki arzının rengi semâsı gibidir

Yine *recez* vezninin *meştûr* tarzına bir diğer örnek:

يَا صَاحِ هَاجَتْكَ الدِّيَارُ الْأَكْرَاسْ[480]
مُسْتَفْعِلُنْ / مُسْتَفْعِلُنْ / مَفْعُولاَنْ
.. .. . / .. . . / .. . .

Ey arkadaş! Harabeye dönmüş yurtlar seni heyecanlandırdı

ez-Zemahşeri (ö.538/1144), Ru'be'nin aşağıdaki şatrında *seri* '[481] vezninin/bahrinin *meştûr* tarzının bulunduğunu ifâde etmiştir.

قَدْ عَرَّضَتْ سُعْدَى بِقَوْلِ إِفْنَادْ[482]
مُسْتَفْعِلُنْ / مُسْتَفْعِلُنْ / فَعُولاَنْ
.. .. . / .. . . / .. . .

Su'dâ yalan söz arzetmişti

---

479 Ru'be, *Dîvân*, 3-4.

480 Yılmaz, "Recez Bahrinin Arûz Şekilleri", 161; Ru'be, *Dîvân*, 66.

481 Serî', başta recez vezninin türlerinden kabul edilse de zamanla müstakil bir vezin kabul edilmiştir. el-Hanefî, *el-'Arûz*, 573.

482 Ru'be'nin *Dîvân*'ında geçen أَرْوَى ismini, ez-Zemahşerî *el-Kustâs fî 'ilmi'l-'arûz* isimli eserinde aynı şatırda سُعْدَى olarak kullanmıştır. İsimlerin farklı olması, hareke ve sükûn ahengi yönünden aynı olmaları dolayısıyla vezin açısından bir problem teşkil etmemektedir. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Kustâs fî 'ilmi'l-'arûz* (Beyrut: Mektebetü'l-maʿârif, 1989), 110; Ru'be, *Dîvân*, 16.

Kâfiyenin birçok tanımı yapılmıştır. Bunlardan en çok kabul göreni el-Halîl'e aittir. Beyitteki kelimenin son harfinden, öncesindeki ilk sakin harfe kadar olan kısım kâfiyedir. el-Ahfeş'e (ö. 316/928) göre; beyitin son kelimesidir. el-Ferrâ (ö. 207/822) ise kâfiyenin revî olduğunu söylemiştir. el-Halîl'in tanımı incelendiğinde kâfiye bazen kelimenin bir kısmı, bazen bir kelime, bazen de iki kelime olabilir.[483] Kâfiye, kelimenin içerdiği harflere göre beş kısımdır: Beytin sonunda iki sâkin harf peşpeşe gelirse *müterâdif*, iki sakin harf arasına bir harekeli harf gelirse *mütevâtir*, iki sakin harf arasına iki harekeli harf gelirse *mütedârik*, iki sakin harf arasına üç harekeli harf gelirse *müterâkib*, iki sakin harf arasına dört harekeli harf gelirse *mütekâvis* denir.[484] Ru'be'nin *Dîvân*'ında müterâdif, mütevâtir ve mütedârik örnekleri bulunmakta olup diğer iki kısıma dâir örnek bulunmamaktadır.

Ru'be'nin *Dîvân*'ından *müterâdif* kâfiyeye örnek:

يَا حَكَمُ بْنُ الْمُنْذِرِ بْنِ الْجَارُودْ
أَنْتَ الْجَوَادُ بْنُ الْجَوَادِ الْمَجْمُودْ[485]

Ey Hakem b. el-Münzir b. el-Cârûd

Sen övülen cömert oğlu cömertsin

Mütevâtir kâfiyeye örnek:

إِذَا الْعَجُوزُ غَضِبَتْ فَطَلِّقْ
وَلَا تَرَضَّاهَا وَلَا تَمَلَّقْ
وَاعْمِدْ لِأُخْرَى ذَاتِ دَلٍّ مُؤْنِقْ
لَيِّنَةِ الْمَسِّ كَمَسِّ الْخِرْنِقْ[486]

Yaşlı kadın kızdığında boşa

Onu ne memnun etmeye çalış ne de pohpohla

---

483 el-Kayrevânî, *el-ʿUmde*, 1/151; Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mufassal*, 347.
484 Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mufassal*, 348-49.
485 Ru'be, *Dîvân*, 172.
486 Ru'be, *Dîvân*, 179.

Yöneliver cilveli ve zarif başkasına

Tavşan yavrusuna dokunur gibi dokunması yumuşak olana

Mütedârik kâfiyeye örnekler:

فَلاَ تَسَمَّعْ قَوْلَ دَسَّاسٍ نُزَكْ

وَارْعَ تُقَى اللَّهِ بِنُسْكٍ مُنْتَسَكْ[487]

Kulak asma haksız yere ayıplayan düzenbazın sözüne

Allah korkusunu gözet zâhidâne yapılmış ibadetlerle

وَقَـــاتِمِ الْأَعْـمَـــاقِ خَـــاوِي الْمُخْتَرَق

مُشْتَـبِـهِ الْأَعْـلَامِ لَمَّـــاعِ الْـــخَـفَـــقْ[488]

Nice koyu derinlikler(çöller) vardır ıssız geçitleri olan

Dağları birbirine benzeyen, serabı ışıldayan

Arap edebiyatında kâfiyeyi oluşturan altı harf, kendine özgü isimlerle kullanılmıştır. Bunlar: 1. Kâfiyenin kendisi ile anıldığı, beyitlerin sonunda tekrar eden harfe *revî* denir. 2. Harekeli revî harfinin uzatılmasını sağlayan med (uzatma) harflerine (ا - و- ى) ya da revî harfinin sonuna gelen sekt harfine (ه) *vasıl* adı verilir. 3. Vasıl harfini uzatan med harflerine *hurûc* denir. 4. Revî harfinden önce gelen med veya lîn harflerine *ridf* denir. 5. Revî harfinden önceki harekeli harften önce gelen elife *te'sîs* adı verilir. 6. Revî harfi ile te'sîs elifi arasındaki harfe *dahîl* denir.[489]

Ru'be recezlerinde خ ve ذ harfleri dışında bütün harfleri kâfiyede revî harfi olarak kullandığı *Dîvân*'ında görülmektedir. En çok kullandığı revî harfi م, en az kullandığı revî harfleri ise ص ve ظ olduğu görülmüştür.

---

487 Ru'be, *Dîvân*, 117.

488 Ru'be, *Dîvân*, 104-105.

489 el-Kayrevânî, *el-ʿUmde*, 1/154-64; Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mufassal*, 349-58.

SONUÇ

Yaptığımız bu çalışmayla Ru'be b. el-'Accâc'ın yaşadığı dönemdeki siyasî, sosyal, ilmî ve kültürel durum, onun hayatı, ailesi ve edebî kişiliği, recezlerinde ele aldığı konu ve işlediği edebî sanatlardan öne çıkanlar incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Ru'be'nin hayatına ve şahsiyetine dair kaynaklarda yeterli bilginin varlığından söz etmek mümkün değildir. Kaynaklarda çok sınırlı bilgiye ulaşılmıştır. Bununla birlikte recezlerinde geçen kendisi ile ilgili verdiği bilgilerden birtakım çıkarımlarda bulunulmuştur. Örneğin Ru'be, şiirlerinde oğlu Abdullah'tan, kendi fizîkî özelliklerinden bahsetmektedir.

Ru'be'nin edebî kişiliği ve Arap dilindeki yerini kavramak için özellikle onun yaşadığı dönemdeki şâirlerin ve dil âlimlerinin onun hakkında söylediği sözleri tetkik edilerek elde edilen bilgi ve bulgular ışığında denebilir ki Ru'be b. el-'Accâc, recezin gelişmesinde en önemli konuma sahip şâirlerin başında gelmektedir. Recezin zirveye çıkması Ru'be'nin sayesindedir ve ondan sonra recezde gerileme olmuştur.

Sadru'l-İslâm döneminde recez, gelişimini tamamen bu türe yönelen üç önemli râcize borçludur. Bunlar el-'Accâc, Ebü'n-Necm el-'İclî ve bu alanda hem babasını hem de rakibi Ebü'n-Necm'i geçen, bütün Arap Edebiyatı tarihinin en önemli recez şâiri olarak kabul edilen Ru'be b. el-'Accâc'dır. Bu üç şâir recezi, eski klasik yapısından çıkararak geliştirmiş, uzun beyitlerden oluşan urcûzeler nazmetmiş ve artık recez, bu şâirlerin sayesinde kasidenin ele aldığı medih, hiciv, mersiye, gazel vb. bütün şiir konularını kapsayan bir nazım türü hâline gelmiştir.

Ru'be, dilde nâdiren kullanılan ve herkesin bilmediği kelimeleri kullanmada mâhir ve dil hususunda derin bir bilgiye sahip olduğu için önde gelen Arap lugatçılarının/dilcilerinin ondan ders aldığı, onun

şiirleriyle istişhâdda bulunduğu ve onun dilde öncülerden olduğu su götürmez bir gerçektir. Dolayısıyla Ru'be'nin gerek şiirlerinde geçen kelimelerle gerek bire bir kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevap niteliğindeki kelimelerle ve vücut diliyle (işareti ile) istişhâdda bulunulmuştur. Şiirlerinde ve konuşmalarında kullandığı kelimeler, dil kuralları açısından delil kabul edilmiştir. Şiirleriyle istişhâd edildiği gibi bazı eserlerde Ru'be'nin kırâatı ile de istişhâd edildiği görülmüştür.

Ru'be b. el-'Accâc'ın şiirlerinde ele aldığı konular medih, hiciv, şikâyet/sitem, gazel, vasıf/tasvîr, fahr, hikmet, astroloji, zühd, büyü ve kehanet başlıklarında ayrı ayrı incelenmiştir.

Bu çalışmayla Ru'be'nin *Dîvân*'ındaki birçok urcûzesi dil ve lafız yönünden incelenmiştir. Dil yönünden şatırların hepsinde olmasa da birçoğunda araştırma ve üzerinde düşünme gerektiren kelimelerin varlığı tespit edilmiştir. Onun kullandığı bazı kalıpları ve ifâdeleri el-Asmaî gibi mâhir âlimler dahi anlamadıklarını söylemişlerdir. Ru'be kendini kolay anlaşılır olarak ifâde etse de *Dîvân*'ında öyle şatırlar var ki o dönemin Arapça kelimelerinin karşılığını birçok klasik sözlükten araştırarak anlamlandırabildik. Lafız yönünden Ru'be'nin eş anlamlı ve zıt anlamlı kelimeleri âdeta bulmaca dizer gibi dizdiği, onu anlamanın ancak kelimelerin başka anlamlarının da araştırılmasından ve bir müddet teemmülden sonra mümkün olduğu görülmüştür. Bununla birlikte kelimelerle kastedilen anlamın kolay anlaşıldığı şatırları da yok değildir. Ru'be'nin şiirlerini şerh eden şârihler, onun kastını nâdiren anlamış, çok büyük oranda şâirin maksadını ortaya koymaktan âciz kalmışlardır, onun şiirlerinde geçen kelimelerin lugat anlamlarını vermekle yetinmişlerdir.

Ru'be'nin recezlerinde karşılaştığımız durumlardan biri de, zaman zaman şatırların anlam yönünden kendi içinde bir bütünlük arz etmemesidir. Mesela bazen şatrı oluşturan kelimelerin ilk yarısı bir önceki şatırla, diğer yarısı ise sonraki şatırla anlam bütünlüğü oluşturken bazen de bir şatrın başındaki mübtedânın haberi üç şatır sonra yani dördüncü şatırda gelmektedir. Bu durum ilk bakışta anlam bütünlüğünün olmadığı kanâatini uyandırarak dinleyicinin zihnini yormaktadır. Asıl meramını dört kelime ile anlatabilecekken bu dört kelimeyi şatır başlarına koyup devamında teşbih, sıfat, mef'ûlün bih sarih ve gayri sarîh, hâl cümlesi ve cümle-i itirâziyelerle süsleyerek dört şatra ustaca yayması Ru'be'nin tespit ettiğimiz özelliklerinden bir diğeridir.

Ru’be b. el-‘Accâc’ın şiirlerinde ele aldığı bazı üslup çeşitleri emir, nehiy, istifhâm ve nidâdır. Kullandığı edebî sanatlar ise teşbîh, mecâz, istiâre, kinâye, tıbâk, iktibâs, cinâs, müşâkele ve mübâlağadır. Bu edebî sanatlardan özellikle cinâsın farklı türlerinin azımsanmayacak miktarda kullanımına rastlanmıştır. Ru’be, bunların büyük bir kısmında birkaç türünü aynı anda, iç içe kullanarak bu konudaki ustalığını ortaya koymuştur. Ru’be’nin henüz belâgat terimlerinin bir kitapta sistematik bir şekilde bir araya getirilmediği bir dönemde cinâsı ve diğer sanatları bu şekilde ustalıkla kullanması, Arap şiirine edebî sanatlar yönünden de hâkim olduğunun bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

Abdülkâdir el-Bağdâdî. *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-'Arab*. 13 c. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1418/1997.

Abdülkâdir el-Bağdâdî. *Şerhu ebyâti Muğni'l-lebîb*. 8 c. Beyrut: Dâru'l-Meʾmûn, 1988.

Abdülkâhir el-Cürcânî, Ebû Bekir. *Esrâru'l-belâğa fî ʿilmi'l-beyân*. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-ʿArabî, 2005.

el-'Accâc, Abdullâh b. Ru'be. *Dîvânü'l-'Accâc*. thk. İzzet Hasan. Beyrut: Dâru'ş-şarkı'l-'Arabî, 1995.

Ahterî, Muslihuddin Mustafa. *Ahterî-i Kebîr*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2014.

Akalın, Şükrü Haluk vd. *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

Ali, Seyyid Emîr. *Muhtasaru târîhi'l-'Arab ve't-temeddüni'l-İslâmî*. çev. Riyâd Rafet. Kahire: Matba'atü lecneti't-te'lîf ve't-terceme ve'n-neşr, 1938.

el-Âmidî, Hasan b. Bişr. *el-Müʾtelif ve'l-muhtelif fî esmâʾi'ş-şu'arâʾ ve künâhüm ve elkâbihim ve ensâbihim ve baʿzı şiʿrihim*. tsh. F. Krenkow. Beyrut: Dâru'l-cîl, 1991.

Arslan, Ahmet Turan. "Ebü'n-Necm el-İclî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 10:338. Ankara: TDV Yayınları, 1994.

Aycan, İrfan. "Emevîler Döneminde İlmi Hayat". *Emeviler Dönemi Bilim Sanat ve Kültür Hayatı*, İrfan Aycan, 39-67, Ankara: Otto, 2017.

Aycan, İrfan. "Emevîler Dönemi Kültür Hayatında Bazı Beşerî İlimlerin Tarihsel Gelişimi". *Emeviler Dönemi Bilim Sanat ve Kültür Hayatı*, İrfan Aycan, 69-83, Ankara: Otto, 2017.

Bozkurt, Nahide. "Mansûr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28:295-296. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Bozkurt, Nahide. "Nasr b. Seyyâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32:415-416. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Bulut, Ali. *Bedi İlmi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.

Bulut, Ali. *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.

el-Cârim, Ali ve Mustafa Emîn. *el-Belâğatü'l-vâzıha*. Beyrut; Dımaşk: Müessesetü'r-risâle, 2012.

el-Cevâlîkî, Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed. *el-Mu'arreb mine'l-kelâmi'l-a'cemî 'alâ hurûfi'l-mu'cem*. thk. F. Abdürrahîm. Dımaşk: Dâru'l-kalem, 1990.

el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye*. 7 c. Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 1990.

el-Cümey'ân, Abdurrahmân Abdullah. *Dîvânü Ru'be b. el-'Accâc bi-şerhi Muhammed b. Habîb*. 4 c. Beyrut: Dârü'r-reyâhîn, 2019.

Çelebi, İlyas. "Rukye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 35:219-222. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Çetin, Nihad M. "Arûz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 3:424-437. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Çetin, Nihad M. *Eski Arap Şiiri.* İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1973.

Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-İslâmî*. 10 c. Kahire: Dâiretü'l-ma'ârif bi-Mısr, ts.

Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi -I Cahiliye Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2009.

Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi III Emeviler Dönemi*. Kayseri: Fenomen Yayınları, 2017.

Dervîş, Abdullah. *Dirâsât fi'l-'arûz ve'l-kâfiye*. Mekke: Mektebetü't-tâlibi'l-câmi'î, 1987.

Durmuş, İsmail. "Fahr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 12:79. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Durmuş, İsmail. "İstişhâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23:397-398. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Durmuş, İsmail. "Mecaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28:217-220. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Durmuş, İsmail. "Mesel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29:293-297. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Durmuş, İsmail. "Mübalağa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31:425-427. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Durmuş, İsmail. "Şiir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39:144-154. İstanbul: TDV Yayınları, 2010

Durmuş, İsmail. “Tezat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41:58-60. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Durmuş, İsmail. “Vezin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 43:77-79. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Ebû Ali el-Fârisî, el-Hasan b. Ahmed. *el-Mesâilü’l-Basriyyât*. 2 c. thk. Muhammed eş-Şâtır Ahmed. b.y.: y.y., 1985.

Ebü’l-‘Ayneyn, Ömer Abdülmu’tî. *el-Luğa fî erâcîzi Ru’be b. el-‘Accâc*. İskenderiye: el-Ma‘ârif, ts.

Ebü’l-Ferec el-İsfahânî, Ali b. el-Hüseyin. *el-Eğânî*. thk. İhsân Abbâs vd. Beyrut: Dâru Sâdır, 2008.

Elmalı, Hüseyin. “Kaside”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24:562-564. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Elmalı, Hüseyin. “Tasvir”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 40:135-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Elmalı, Hüseyin, ve Şükrü Arslan. “Garîb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13:374-375. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

el-Ezherî, Ebü’l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillah. *Şerhu’t-Tasrîh ʿale’t-Tavzîh*. 2 c. thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnü's-Sûd. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 2000.

el-Fâhûrî, Hannâ. *Târîhu’l-edebi’l ʿArabî*. İran: Zevi’l-kurbâ, 1433.

Fayda, Mustafa. “Abdülkays (Benî Abdülkays)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1:248-249. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Fehd, Tevfik. “Astroloji”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 22:124. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Fığlalı, Ethem Ruhi. “Hâricîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 16:169-175. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

el-Fîrûzâbâdî, Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya‘kûb. *el-Kâmûsü’l-muhît*. thk. Mektebetü tahkîki't-türâs. Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 2005.

Ğâniye, Lu‘ânî. “Belâğatü’n-nesr fi’l-‘asri’l-Ümevî”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ahmed b. Belle Üniversitesi, 2015.

Habenneke el-Meydânî, Abdurrahmân Hasan. *el-Belâğatü’l-‘Arabiyye üsüsühâ ve ‘ulûmühâ ve fünûnühâ*. 2 c. Dımaşk-Beyrut: Dâru’l-kalem-ed-Dâru’ş-Şâmiyye, 1996.

Haccûd, Hâlid. "Şerhu Dîvâni Ru'be b. el-'Accâc el-mensûb li-Ebî Sa'îd ed-Darîr". Yayımlanmamış Doktora Tezi, Seyyidî Muhammed b. Abdillah Üniversitesi, 2006.

el-Hafâcî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Sa'îd. *Sirru'l-fesâha*. thk. İbrâhîm Şemsüddîn. Beyrut: Kitâb nâşirûn, 2010.

el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-'Ayn*. 4 c. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2002.

el-Hanefî, Celâl. *el-'Arûz tehzîbühû ve i'âdetü tedvînihî*. Bağdat: Matba'atü'l-'Ânî, 1978.

Harbutlî, Ali Hüsnî. *el-Hadâratü'l-'Arabiyyetü'l-İslâmiyye*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1994.

el-Hâşimî, Abdülmün'im. *el-Hilâfetü'l-Ümeviyye*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002.

el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed. *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. thk. Reşîd 'Arâzî. Beyrut: Dâru mektebeti'l-ma'ârif, 2015.

el-Hilâlî, Havle Takıyyüddîn. *Dirâse luğaviyye fî erâcîzi Ru'be ve'l-'Accâc*. 2 c. Bağdat: Dâru'r-Reşîd, 1982.

Hubûbî, Ali Muhammed. "*Üslûbü'ş-şi'r fi'l-'asri'l-Ümevî beyne'l-muhâfaza ve't-tecdîd*". Hair Style In The Umayyad Period Between Conservatism And Renewal, 2012. https://www.noor-book.com/en/ebook-.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali. *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*. 19 c. tsh. Na'îm Zarzûr. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1412/1992.

İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân. *el-Hasâis*. 3 c. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. b.y.: el-Mektebetü'l-'ilmiyye, ts.

İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân. *el-Münsıf*. 3 c. thk. Heyet. Kahire: Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1960.

İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan. *el-İştikâk*. 2 c. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Beyrut: Dâru'l-cîl, 1991.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Mukaddimetü İbn Haldûn*. 2 c. thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş. Dımaşk: Dâru Ya'rub, 2004.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*. 8 c. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru sâdır, 1978.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullāh b. Yûsuf. Evdahu'l-mesâlik fî Şerhi Elfiyyeti İbn Mâlik, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 4 c. Beyrut.: Dâru'l-fikr, ts.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' 'İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 21 c. thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî. b.y.: Dâru hicr, 1418.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-Ma'ârif*. thk. Servet 'Ukkâşe. Kahire: Dâru'l-ma'ârif, 1413/1992.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ'*. 2 c. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Dâru'l-ma'ârif, ts.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *'Uyûnü'l-ahbâr*. 4 c. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, ts.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 c. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.

İbn Reşîk el-Kayrevânî, Ebû Ali el-Hasan. *el-'Umde fî mehâsini'ş-şi'r ve âdâbih*. 2 c. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: Dâru'l-cîl, 1981.

İbn Sellâm el-Cumahî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ubeydillah. *Tabakâtü fuhûli'ş-şu'arâ'*. 2 c. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Cidde: Dâru'l-medenî, ts.

İpekten, Halûk. "Gazel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13:440-442. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

el-'İsâmî, Abdülmelik b. Hüseyin. *Semtu'n-nücûmi'l-'avâlî fî enbâi'l-evâil ve't-tevâlî*. 4 c. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1419/1998.

el-Kalkaşendî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali. *Subhu'l-a'şâ fî sınâ'ati'l-inşâ'*. 14 c. Kahire: Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, 1922.

Kâsım, Mâriye Abdülğafûr. "ez-Zavâhiru'n-nahviyye ve's-sarfiyye fî şi'ri Ru'be". Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ümmülkurâ Üniversitesi, 1998.

el-Kazvînî, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân. *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâğa*. thk. İbrâhîm Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2010.

Keşşâş, Muhammed. *er-Recez fi'l-'asri'l-Ümevî*. Beyrut: 'Âlemü'l-kütüb, 1995.

Kılıç, Hulusi. “Ağleb el-‘İclî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1:475. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Kudâme b. Ca‘fer, Ebü’l-Ferec. *Nakdü’ş-şi‘r*. İstanbul: Matba‘atü’l-cevâʿîb, 1302/1885.

Küçükkaşçı, Mustafa Sabri. “Mudar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* 30:356-358. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.

Lebîd b. Rebîa. *Dîvânü Lebîd b. el-‘Âmirî rivâyetü't-Tûsî*. nşr. Yûsuf Ziyâüddîn el-Hâlidî. Viyana: y.y. 1880.

el-Merzübânî, Ebû Ubeydillâh Muhammed b. İmrân. *el-Müveşşah fî meâhizi’l-‘ulemâʾ ‘ale’ş-şu‘arâ’*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 1995.

el-Mes‘ûdî, Ebü’l-Hasan Ali b. el-Hüseyin. *Mürûcü’z-zeheb ve me‘âdinü’l-cevher*. 4 c. thk. Kemâl Hasan Mer‘î. Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 2005.

el-Meydânî, Ebü’l-Fazl Ahmed b. Muhammed. *Mecma‘u’l-emsâl*. 2 c. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. b.y.: y.y., 1955.

Muhammed, Sirâcüddîn. *el-Fahru fi’ş-şi‘ri’l-‘Arabî*. Beyrut: Dâru’r-râtibi’l-câmi‘iyye, ts.

Mübârek, Zekî. *en-Nesru’l-fennî fi’l-karni’r-râbi‘*. Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2012.

Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûs Tercümesi*. 3 c. b.y: y.y., ts.

en-Nehhâs, Ebû Ca‘fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil el-Murâdî. *İ‘râbü’l-Kurʾân*. Beyrut: Dâru’l-ma‘ârif, 2008.

Özkan, Halit. “Zührî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44:544-549. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Parlak, Nizamettin. “Emevîler Döneminde Sanat”. *Emevîler Dönemi Bilim Sanat ve Kültür Hayatı*, İrfan Aycan, 129-153, Ankara: Otto, 2017.

Ru’be b. el-‘Accâc. *Dîvânü Ru’be b. el-‘Accâc dirâse ve tahkîk*. 2 c. thk. Râzî Nevâsıra. Ürdün: Dâru Vâil, 2010.

Ru’be b. el-‘Accâc. *Mecmû‘u eş‘âri’l-‘Arab ve hüve müştemilün ‘alâ Dîvâni Ru’be b. el-‘Accâc*. thk. Wilhelm Ahlwardt. Kuveyt: Dâru İbn Kuteybe, 2008.

Sa‘îd el-Efğânî. *Esvâku’l-‘Arab fi’l-Câhiliyyeti ve’l-İslâm*. nşr. Abdurrahman en-Necdî. Beyrut; Kahire: Dâru’l-fikr, 1974.

Sâlim, es-Seyyid Abdülazîz. *Târîhu'd-devleti'l-'Arabiyye*. by.: Müessesetü şebâbi'l-câmi'a, ts.

es-Sallâbî, Ali Muhammed. *ed-Devletü'l-Ümeviyye*. 2 c. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2011.

Sa'leb, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ eş-Şeybânî. *el-Fasîh*. thk. 'Âtıf Medkûr. Kahire: Dâru'l-ma'ârif, ts.

es-Sehâvî, Ebü'l-Hasan Alemüddîn Ali b. Muhammed. *Sifru's-sa'âde ve sefîru'l-ifâde*. 3 c. thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî. Beyrut: Dâr-u Sâdır, 1415/1995.

es-Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekir. *Miftâhu'l-'ulûm*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1987.

es-Sîrâfî, Ebû Saîd. *Ahbâru'n-nahviyyîne'l-Basriyyîn*. thk. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî ve Muhammed Abdülmün'im Hafâcî. Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955.

es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir. *el-Müzhir fî 'ulûmi'l-luğa*. 2 c. tsh. Muhammed Ahmed Câd el-Mevlâ Bek vd. Beyrut: el-Mektebetü'l-'asriyye, 1986.

es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir. *Şerhu şevâhidi'l-Muğnî*. 2 c. b.y.: y.y., ts.

Şerhu Dîvâni Ru'be b. el-'Accâc. 3 c. thk. Zâhî Abdülbâkî Muhammed vd. Kahire: Mecma'u'l-luğati'l-'Arabiyye, 2011.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Târîhu't-Taberî târîhu'r-rusül ve'l-mülûk*. 11 c. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. Kahire: Dâru'l-ma'ârif, ts.

Takkûş, Muhammed Süheyl. *Târîhu'd-devleti'l-'Abbâsiyye*. Beyrut: Dâru'n-nefâ'is, 2009.

Takkûş, Muhammed Süheyl. *Târîhu'd-devleti'l-Ümeviyye*. Beyrut: Dâru'n-nefâ'is, 2010.

et-Teftâzânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer. *el-Mutavvel şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'ulûm*. thk. Abdülhamîd el-Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2013.

et-Teftâzânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer. *Muhtasaru'l-me'ânî şerhu Telhîsi'l-Miftâh*. Mâhir Muhammed Adnân Osmân. Lübnan: Dâru tahkîki'l-kitâb, 2018.

Terzi, Mustafa Zeki. "Âsım b. Ömer b. Katâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 3:479. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. “Halîl b. Ahmed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* 15:309-12. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Tuzcu, Kemal. “Klasik Arap Şiirinde Recez ve Urcûze”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2003.

el-‘Ubeydî, Cemâl Necm. *er-Recez neş’etühû, eşheru şu‘arâih*. y.y.: Matba‘atü’l-edîb el-Bağdâdiyye, 1971.

el-Üşmûnî, Ebü’l-Hasan Nûruddîn Alî b. Muhammed. *Şerhu'l-Üşmûnî ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, nşr. Muhammed Ali Beydûn. 4 c. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1998.

Ya‘kûb, Emîl Bedî‘. *el-Mu’cemü’l-mufassal fî ‘ilmi’l-‘arûz ve’l-kâfiye ve fünûni’ş-şi‘r*. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 1991.

Ya‘kûb, Emîl Bedî‘. *Mevsû‘atü ‘ulûmi’l-luğati’l-‘Arabiyye*. 10 c. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 2006.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn. *Mu‘cemü’l-büldân*. 5 c. Beyrut: Dâru sâdır, 1977.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn. *Mu‘cemü’l-üdebâ irşâdü’l-erîb ilâ ma‘rifeti’l-edîb*. 7 c. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru’l-ğarbi’l-İslâmî, 1993.

Yanık, Nevzat H. *Arap Şiirinde Tasvir (Cahiliye - Abbasiler)*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2010.

Yaylalı, Davut. “Karîne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24:492-493. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Yıldız, Hakkı Dursun. “Ebü’l-Abbas es-Seffâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* 10:283-284. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Yıldız, Hakkı Dursun. “İbnü’l-Eş‘as, Abdurrahman b. Muhammed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21:32-33. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Yılmaz, İbrahim. “Klasik Arap Şiirinde Nazım Şekilleri”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S 22 (2004).

Yılmaz, İbrahim. “Recez Bahrinin Arûz Şekilleri”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, S 2 (2004).

Yiğit, İsmail. “Emevîler (Siyasî Tarih)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* 11:87-104. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed. *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*. thk. Abdüssettâr Ahmed Ferâc. 40 c. Kuveyt: Matba‘atü hukûmeti’l-Kuveyt, 1965.

ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. 25 c. b.y.: Müessesetü'r-risâle, 1405/1985.

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Esâsü'l-belâğa*. 2 c. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1998.

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Kustâs fî 'ilmi'l-'arûz*. Beyrut: Mektebetü'l-ma'ârif, 1989.

ez-Ziriklî, Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd. *el-A'lâm*. 8 c. Beyrut: Dâru'l-'ilim li'l-melâyîn, 2002.

ez-Zübeydî, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan. *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn*. b.y.: y.y., 1973.